

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

מאי 2010

אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

משרד החקלאות ופיתוח הכפר מוביל בשנים האחרונות מדיניות תכנון, ניהול, ביצוע והערכה, המבוססת על התפיסה המכירה בחשיבות שימור, ניהול ופיתוח החקלאות והמרחב הכפרי, מתוך מחויבות לפיתוח בר קיימא, לטובת תושבי המרחב הכפרי והחברה הישראלית בכלל. במדינת ישראל כ- 7.2 מליון תושבים, מהם 91% מתגוררים ביישובים עירוניים. כ- 94% משטחי המדינה מוגדרים כמרחב הפתוח של מדינת ישראל. זהו למעשה המרחב הכפרי בתוכו משובצים שטחים חקלאיים, יישובים כפריים ואזורי פיתוח לסוגיהם.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר פועל להגשמת שלושה יעדים מרכזיים: ייצור מזון, פריסת ההתיישבות ועידוד חקלאות תורמת לסביבה ובעלת תועלות אקולוגיות. האסטרטגיה לפיתוח בר קיימא גובשה בכדי לתרגם הלכה למעשה יעדים אלו. צוותי העבודה ואנשי המקצוע ששקדו על הכנתה של העבודה המקיפה, השכילו לנתח את היכולות והחולשות בעבודת המשרד בתחומי הפעילות השונים, תוך שהם נותנים את הדעת על השלכות הפעילות החקלאית על הסביבה, על השטחים הפתוחים ועל ההתיישבות הכפרית.

מדינת ישראל מובילה בהישגיה בתחום החקלאות. לאורך השנים השכילה חקלאות ישראל להתאים את עצמה לחידושים טכנולוגיים ולדרישות סביבתיות. משרד החקלאות ופיתוח הכפר מוביל בעשור האחרון רפורמות ומהלכים שונים ליישום מדיניות כוללת, שתאפשר שמירה משולבת של משאבי הטבע מחד, ופעילות חקלאית כלכלית ידידותית לסביבה מאידך.

התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא, שגיבש משרד החקלאות ופיתוח הכפר, מבוססת על ראייה מחודשת של החקלאות והכפר כנדבכים מובילים במשימת פיתוח בר קיימא בחברה הישראלית. ראייה חדשנית זו שמה את החקלאות במרכז, תוך הרחבת הגדרתה של החקלאות למכלול התפקידים בהם היא נושאת. מעבר לייצור המזון, תורמת החקלאות לפיתוח מעגלים כלכליים נוספים, של תשומות ועיבוד תוצרת, ובנוסף מייצרת ערכי נופ וסביבה, וערכים שבין אדם ואדמתו. הראייה הרב דורית של המקורות והאמצעים, והבטחת שמירתם לתועלת הציבור כולו ולדורות הבאים, מהווה את הבסיס התוכני והמשמעותי של מדיניות "פיתוח בר קיימא". מוטל עלינו להטמיע ראייה זו בכל פעולותינו.

הדו"ח שהוציא צוות העורכים הוא תוצר של עבודת ועדת היגוי, שהשכילה להניב מסמך מקיף ורחב, המכסה את התחומים המגוונים של פעילות המשרד.

ברכות לעוסקים במלאכת החשיבה, מתוך תקווה שאסטרטגיה ארוכת טווח זו תהווה את המסד לפעולות המשרד לשנים הבאות.

שלום שמחון

שר החקלאות ופיתוח הכפר

חברי ועדת ההיגוי (לפי סדר א-ב)

אטינגר ערן – מנהל אגף ייעוץ משפטי.
אייל שרה – מנהלת מחוז מרכז.
אלון צבי – מנהל מועצת הצמחים.
אמויאל רענן – מנהל תחום תכנון אזורי, הרשות לתכנון.
אנגוני חיים – מנהל אגף דיג וחקלאות מים.
אנטלר עמיר – מנהל מחוז גליל-גולן.
אשד יובל – מדען ראשי.
בן דוד יצחק – מנהל אגף ייצור וכלכלה.
גלבוע נתי – מנהל מחוז העמקים.
הרמן צבי – מנהל המרכז לשיתוף והדרכה חקלאית בינלאומית, סינדקו.
חיימוביץ משה – מנהל אגף שירותים וטרינריים.
יודוביץ שמחה – סמנכ"לית בכירה, מינהלת ההשקעות.
ירוסלביץ דוד – סמנכ"ל בכיר לתשתיות, תכנון וניהול משאבי סביבה.
ישי יוסי – מנכ"ל המשרד, מנהל הרשות לתכנון.
לוינגר ענת – סגנית מנהלת מחוז גליל המערבי, שירות ההדרכה והמקצוע
ליטביץ יאיר – ראש תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא.
מורג יואב – מנהל מחוז הנגב.
פרומן ניר – מנהל מעבדה מרכזית (בריאות דגים), אגף דיג וחקלאות מים.
פרוינד מרים – מנהלת אגף שירותים להגנת הצומח ולביקורת.
פרום - אריכא רותי – מ"מ למנהל הרשות לתכנון, מנהלת אגף תכנון כפרי ואזורי.
רופא תניב – מ"מ מנהל הרשות לתכנון, מנהלת האגף החקלאי - כלכלי.
שולקר צפניה – מנהל מחוז השפלה וההר.
שניר חגי – פקיד היערות.

אחריות מקצועית, ריכוז וקידום התכנית

רותי פרום אריכא, אמויאל רענן
האגף לתכנון כפרי ואזורי
הרשות לתכנון ופיתוח החקלאות, ההתיישבות והכפר

עורכי התוכנית

צנובר עובד גובי, קבוצת תכנון בע"מ
לירון אמדור, שאול צבן, צביקה אור, חיים צבן, אורית גינזבורג.
טל : 03-5629920 Web-site: www.zenovar.com E-mail: zenovar@zenovar.com

תוכן העניינים

7.....	1 עיקרי הדברים
8.....	1.1 עקרונות פיתוח בר קיימא המטופלים היטב במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
8.....	1.2 עקרונות פיתוח בר קיימא בהם הטיפול לוקה בחסר
10.....	1.3 מטרות ויעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
11.....	1.4 יעדים
13.....	2 מבוא
13.....	2.1 רקע
13.....	2.2 עקרונות פיתוח בר קיימא בעולם
15.....	2.3 עקרונות פיתוח בר קיימא בישראל
17.....	2.4 מתודולוגיה להכנת התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
17.....	2.4.1 שלבי העבודה
17.....	2.4.2 מקורות המידע
18.....	2.4.3 זיהוי המטרות לפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר
18.....	2.4.4 ניתוח הקשר בין פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לבין עקרונות פיתוח בר קיימא
18.....	2.4.5 המטרות והיעדים של התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
20.....	3 סקירת ספרות - פיתוח בר קיימא במגזר החקלאי בעולם ובישראל
20.....	3.1 תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא במדינות מערביות נבחרות
20.....	3.1.1 קנדה
22.....	3.1.2 האיחוד האירופי
23.....	3.1.3 אנגליה – תכנית לפיתוח בר קיימא (2005)
25.....	3.1.4 הולנד – מדיניות משרד החקלאות, הטבע ואיכות המזון לשנת 2009
26.....	3.1.5 ספרד - חקלאות בת קיימא בחבל אנדלוסיה
26.....	3.1.6 שווייץ - Agricultural policy 2011
27.....	3.1.7 ארה"ב - תכנית אסטרטגית לחקלאות לשנים 2005-2010
29.....	3.1.8 אוסטרליה, ניו זילנד ויפן
31.....	3.2 נושאים משותפים לכל תוכניות פיתוח בר קיימא במדינות מערביות
31.....	3.2.1 חקלאות רב-תפקודית (Multifunctional Agriculture)
33.....	3.2.2 תמיכות כלכליות - ייצוב ופיתוח התחרותיות הכלכלית של הסקטור החקלאי
33.....	3.2.3 שימור וטיפול הסביבה החקלאית
39.....	3.2.4 פיתוח הכפר
42.....	3.3 מדיניות לפיתוח בר קיימא של החקלאות בישראל
42.....	3.3.1 משרד החקלאות ופיתוח הכפר

44.....	3.3.2 מועצות אזוריות
44.....	3.3.3 המשרד להגנת הסביבה
46.....	3.3.4 משרד הפנים – מינהל התכנון
47.....	3.3.5 רשות הטבע והגנים
48.....	3.3.6 החברה להגנת הטבע
49.....	3.3.7 פרסומים אקדמיים
51.....	3.4 סיכום פרק הסקירה הספרותית
52.....	4 פיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר - סקירת המצב הקיים
52.....	4.1 מטרות פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר
53.....	4.1.1 המטרות הציבוריות של החקלאות בישראל
54.....	4.1.2 הגשמת המטרות הציבוריות של החקלאות
56.....	4.1.3 סיכום מטרות פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר
57.....	4.2 פעילויות משרד החקלאות ופיתוח הכפר ותחומי קיימות
57.....	4.2.1 עקרון א': ניהול אינטגרטיבי
59.....	4.2.2 עקרון ב': הפנמת עקרונות פיתוח בר קיימא בקביעת מדיניות ובעשייה
61.....	4.2.3 עקרון ג': המזהם משלם
61.....	4.2.4 עקרון ד': המשתמש משלם
62.....	4.2.5 עקרון ה': יעילות אקולוגית
66.....	4.2.6 עקרון ו': שינוי דפוסי ייצור וצריכה - צריכה בת קיימא
76.....	4.2.7 עקרון ז': הגינות סביבתית וחברתית
81.....	4.2.8 עקרון ח': נשיאה באחריות ושקיפות
83.....	4.2.9 עקרון ט': קביעת ערך כלכלי למשאבי הסביבה
84.....	4.2.10 עקרון י': מניעה או הפחתה של מפגעים במקור
85.....	4.2.11 עקרון י"א: זהירות מקדימה
86.....	4.2.12 עקרון י"ב: מעורבות הציבור וגיוסו - "הציבור כשותף"
88.....	4.2.13 עקרון י"ג: הוספת מקורות חומרי גלם חדשים למשק
89.....	4.2.14 עקרון י"ד: התייחסות חוצת גבולות מדיניים ומנהליים
91.....	4.2.15 עקרון ט"ו: קידום ידע ומו"פ כמשאב
95.....	4.3 סיכום
99.....	5 מטרות ויעדים לתכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
99.....	5.1 מטרות התוכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
99.....	5.1.1 מטרות-העל
100.....	5.2 מטרות התכנית לפיתוח בר קיימא שאושרו על ידי ועדת ההיגוי

101	5.3 יעדי התכנית
101.....	5.3.1 מטרת העל : החקלאות הישראלית היא חקלאות רב-משימתית ורב תפקודית
102	5.3.2 מטרה 1 : לפתח את הצמיחה החקלאית-כלכלית תוך שמירה על איזון עם משאבים טבעיים
105.....	5.3.3 מטרה 2 : לחזק את מעמדם ותדמיתם של החקלאות והכפר
107.....	5.3.4 מטרה 3 : לקדם את פיתוח הכפר
109.....	5.3.5 מטרה 4 : לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי
110.....	5.3.6 מטרה 5 : לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות
111.....	5.3.7 מטרה 6 : להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים
112.....	5.3.8 מטרה 7 : לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית
113.....	5.3.9 מטרה 8 : לפעול לטיפול התועלות של החקלאות, היער והכפר למשאבי טבע וסביבה
115.....	5.3.10 מטרה 9 : לחזק ולהרחיב את פיתוח ויישום הידע החקלאי
116	5.3.11 מטרה 10 : לפעול ולקדם את פיתוח הייעור, המרעה הטבעי והשמירה על האילנות בישראל
117.....	5.3.12 מטרה 11 : לקדם את ניצול המשאב הימי לצרכי דיג
118	5.4 יעדים שיקודמו בטווח הקצר : 2010-2011
118.....	5.4.1 יעדים תפיסתיים
118.....	5.4.2 יעדים סביבתיים
118.....	5.4.3 שיתוף הציבור הרחב
119.....	5.4.4 תמיכות בחקלאות
119.....	5.4.5 איכות התוצרת החקלאית
119.....	5.4.6 משק משפחתי ודור צעיר
120.....	6 נספח 1: רשימת האנשים שרואינו במסגרת הכנת התכנית
123.....	7 נספח 2: שאלון
135.....	8 נספח 3 סיכומי ועדות ההיגוי
135.....	8.1 סיכום ועדת היגוי מס' 1
137.....	8.2 סיכום ועדת היגוי מס' 2
142.....	8.3 סיכום ועדת היגוי מס' 3
147.....	9 נספח 4 חקלאות אקולוגית
155.....	10 רשימת מקורות

1 עיקרי הדברים

עיקרי הדברים בנושא אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא (פב"ק) מוצגים להלן:

1. **פיתוח בר קיימא** משמעותו פיתוח הכולל בתוכו היבטים של רווחיות כלכלית, שיוויון חברתי וצמצום הפגיעה בסביבה, המשולבים יחד בהתאם לצרכים האנושיים העכשוויים והעתידיים.
2. **עקרונות לפיתוח בר קיימא בחקלאות בעולם** כוללים בין היתר: חקלאות רב-תפקודית המייצרת מזון, נוף וערכי סביבה, פיתוח הכפר ושמירת המשק המשפחתי, תכניות חקלאיות-סביבתיות, איכות המזון (תוצרת אורגנית, מוצרי נישה), רווחת בעלי חיים, תיירות כפרית, פיתוח מנהיגות מקומית, ניהול אזורי ושיתוף הציבור.
3. **על פי החלטת ממשלה מס' 246** מיום 14 במאי 2003, כל משרדי הממשלה נדרשים להכין תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא. משרד החקלאות ופיתוח הכפר ערך בשנים 2008-2009 תכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא, המוצגת בזה.
4. **ועדת מנכ"לים שהוקמה בהמשך להחלטת הממשלה קבעה 15 עקרונות לפיתוח בר קיימא בישראל.** עקרונות אלו שמשו בסיס לבדיקת המצב הקיים וקביעת מטרות ויעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.
5. הוזמנה על ידי הרשות לתכנון עבודה להכנת דו"ח תוכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר לאור אותם 15 העקרונות לפיתוח בר קיימא בישראל.
6. **העבודה על התכנית התבססה על** סבב של ראיונות עם כ- 60 עובדים בכירים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, סקירת ספרות בנושא פיתוח בר קיימא במגזר הכפרי בעולם ובישראל, וקריאת פרסומים שנערכו על ידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר וגופים אחרים. המטרות והיעדים לתכנית נקבעו בתהליך חשיבה של צוות העבודה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ובאמצעות שאלון שהופץ לכל חברי ועדת ההיגוי של התכנית.
7. **בישראל נערכו בעשור האחרון מספר רב של עבודות בנוגע לערכים הציבוריים של החקלאות** ודרכים לקדם אותם. ככלל, החקלאות נתפסת כבעלת תפקיד חשוב בשמירת שטחים פתוחים וערכי נוף וסביבה.
8. **במסגרת התוכנית נבחנו המטרות לאורן פועל משרד החקלאות ופיתוח הכפר** על ידי ראיונות עם מנהלי המשרד. נמצא כי המטרות הציבוריות שהם מוצאים לחקלאות הן: תרומה ליצירה ושימור ערכי נוף וסביבה, עצמאות מבחינת אספקת מזון טרי לתושבי ישראל, פיזור האוכלוסייה ויצירת תעסוקה בפריפריה.
9. **בהמשך, נבחנו פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לאור עקרונות פיתוח בר קיימא שנקבעו על ידי ועדת המנכ"לים לנושא.** נראה כי ישנן פעולות רבות שמשרד החקלאות ופיתוח הכפר עושה כיום בתחום פיתוח בר קיימא, אבל מעולם לא היתה לכך מסגרת כוללת.

10. להלן מוצגים עקרונות פיתוח בר קיימא המטופלים היטב במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ואלה בהם הטיפול לוקה בחסר. הרישא לכל סעיף הוא עקרון שנקבע על ידי ועדת המנכ"לים. בהמשך מפורטות מטרות התוכנית ולאחריהם הצגת היעדים ומימושם במצב הקיים.

1.1 עקרונות פיתוח בר קיימא המטופלים היטב במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

הנקודות הבאות מסכמות את עקרונות פיתוח בר קיימא המטופלים היטב במשרד החקלאות ופיתוח הכפר:

1. **ניהול אינטגרטיבי** – משרד החקלאות ופיתוח הכפר פועל בתיאום בין היחידות השונות, ומשתף פעולה כראוי עם גופים מחוץ למשרד.
2. **הטמעת עקרונות פיתוח בר קיימא בקביעת מדיניות ועשייה** – בשנים האחרונות נערכו במשרד החקלאות ופיתוח הכפר מהלכים לחיזוק הטיפול בתחום החברתי והסביבתי. בתחום החברתי הוביל שר החקלאות מהלך של יישום תכנית לפיתוח הכפר. בתחום הסביבתי הוכרז על "מהפיכה ירוקה" במסגרתה הוגדלו התמיכות בנושאים סביבתיים.
3. **יעילות אקולוגית – נקיטת אמצעים לחיסכון במים; שימור קרקע וניקוז; מניעת רעיית יתר.** בכל הנושאים הללו נראה כי קיימת מודעות גבוהה במשרד וכי יחידותיו עושות את המרב והמיטב בכדי לעמוד ביעדים.
4. **שינוי דפוסי ייצור וצריכה – הפחתת ריסוסים ודישונים.** זהו יעד מרכזי של כל יחידות המשרד הנוגעות בדבר.
5. **מניעה או הפחתה של מפגעים במקור** – נערכות פעולות מחקר, הדרכה ותמיכה כספית כגון הרפורמה ברפת, רכישת מרסקות גזם ועוד.
6. **הוספת מקורות חומרי גלם חדשים למשק – שימוש בקולחין ובפסולת כמשאב בחקלאות.** נערכים מחקר, הדרכה ותמיכה כלכלית בהקמת אתרי קומפוסט, ובשימוש בקולחין בחקלאות. ניתן לקדם הרחבה של השימוש בקולחין ושל שימוש בפסולת עירונית-אורגנית.
7. **קידום ידע ומחקר ופיתוח (מו"פ) כמשאב** – משרד החקלאות ופיתוח הכפר שם דגש על פיתוח ידע בתחום הייצור החקלאי. ישנו מחסור במחקר בנושאים כלכליים וחברתיים.

1.2 עקרונות פיתוח בר קיימא בהם הטיפול לוקה בחסר

הנקודות הבאות מסכמות את עקרונות פיתוח בר קיימא המטופלים היטב במשרד החקלאות ופיתוח הכפר:

1. **הטמעת עקרונות פיתוח בר קיימא בקביעת מדיניות ועשייה** – במסגרת חלק מהיחידות לא הוטמעו נושאים סביבתיים וחברתיים.
2. **המזהם משלם / המשתמש משלם.** על פי עיקרון זה חקלאים צריכים לשלם עבור השימוש במשאבי טבע לפי מלוא ערכם, ואלו העורכים פעולות המזהמות את הסביבה צריכים להידרש

- לשלם על כך. כיום משרד החקלאות ופיתוח הכפר אינו מפעיל את העקרונות הללו אל מול החקלאים.
3. **יעילות אקולוגית - צמצום השימוש באנרגיה** – מינהל המחקר החקלאי עורך מחקרים בנושא, אך נראה כי לעת עתה אין יישום רב.
4. **שינוי דפוסי ייצור וצריכה – איכות התוצרת החקלאית המשווקת** (למשל שאריות חומרי הדברה), **עידוד חקלאות אורגנית, שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית, גיוון התעסוקות בכפר**, ישנה פעילות לשמירה על איכות התוצרת החקלאית המשווקת, אך ישנו קושי באכיפה. אין עידוד לחקלאות אורגנית פרט להדרכה ומחקר. אין תמיכה כלכלית לשמירת שטחים פתוחים ומכלולי נוף חקלאי. נדרש לשקול אילו מקורות הכנסה לא-חקלאיים, פרט לתיירות, יכול משרד החקלאות ופיתוח הכפר לקדם.
5. **הגינות חברתית – מדיניות מחירים, שוויון בין מגזרים בקבלת סיוע**. הפעילות הנוגעת למחירי המזון מעטה. אין מדיניות של משיכת צעירים לחקלאות. אין מעקב על מקבלי סיוע לפי מגזרים לצורך אבטחת שוויון במתן סיוע.
6. **הגינות סביבתית - רווחת בעלי חיים** – קיימת התחלה של פיתוח תקנות בנושא, וישנה התייחסות במסגרת הרפורמה הצפויה בלול. במדינות מפותחות רבות זהו נושא שזוכה לטיפול נרחב.
7. **נשיאה באחריות ושקיפות** – יש מקום לפתח קריטריונים שקופים לטיפול בבקשות בועדות המשרד, מעקב ופרסום של דוחות פעילות ושימוש במדדים ברורים לבחינת השגת תוצאות. אין כמעט מעקב ודיווח בנושאים סביבתיים וחברתיים.
8. **קביעת ערך כלכלי למשאבי סביבה** – יש מחסור בשימוש בכלים כלכליים לניהול הסביבה החקלאית (דוגמא מוצלחת היא התמיכה במרעה).
9. **זהירות מקדימה** – אין פונקציה המטפלת בהכנת תכניות ארוכות טווח.
10. **מעורבות הציבור וגיוסו – דימוי החקלאות בעיני הציבור הכללי**. בישראל כיום יש לחקלאות ולחקלאים דימוי בעייתי. למשרד החקלאות ופיתוח הכפר יש אינטרס לשפר את תדמית החקלאות בכדי לשמור על התמיכה הציבורית בסקטור. משרד החקלאות ופיתוח הכפר איננו פועל מספיק בקרב הציבור הלא-חקלאי. ניתן להציע פעילויות בתחום החינוך, הגינון, התזונה ועוד.
11. **מעורבות הציבור וגיוסו – ביזור סמכויות**. המשרד מיישם היטב את נושא שיתוף החקלאים ולעיתים גם הציבור הכללי בקבלת החלטות ובהכנת תכניות. דווקא בתוך המשרד נראה כי ההחלטות מתקבלות בצורה ריכוזית. ביזור סמכויות במשרד יאפשר גמישות, התאמה של פעולות לצרכים מקומיים ושיתוף טוב יותר של הציבור המקומי.
12. **התייחסות חוצת גבולות מדיניים ומנהליים – מגוון ביולוגי, שינוי האקלים**. אלה הם נושאים מרכזיים על סדר היום הסביבתי הגלובלי, שיש לחזק את הטיפול בהם במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

1.3 מטורות ויעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

מטרת-העל:

החקלאות הישראלית היא חקלאות רב-משימתית ורב-תפקודית (Multifunctional Agriculture)

- מייצרת ומספקת מזון טרי, בריא, איכותי, מגוון ובעלות סבירה בכל ימות השנה.
- תורמת לפיתוח מעגלים כלכליים נוספים של תשומות ועיבוד תוצרת.
- מייצרת ערכי נוף וסביבה, התיישבות ופיתוח הכפר וערכים שבין אדם לסביבתו.

מטורות התכנית הן:

1. לפתח את הצמיחה החקלאית-כלכלית תוך שמירה על איזון עם משאבים טבעיים ועל אמצעי הייצור הבסיסיים, קרקע, שטח ימי ומים, המהווים משאב מוגבל שיש לשמור עליו (איכות וכמות).
2. לחזק את מעמדם ותדמיתם של החקלאות והכפר כבעלי ערכים חברתיים ותרבותיים, נופיים ואקולוגיים, בהווה ובעתיד.
3. לקדם את פיתוח הכפר, בפרט באזורי פריפריה, כולל היבטי תכנון, בינוי ותשתיות, גינון ונוף, משיכת דור צעיר, גיוון התעסוקות, תיירות כפרית וחקלאית, ושימור צורות חיים ייחודיות (הקיבוץ והמושב) המהוות נכסי מורשת עולמית.
4. לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי, תוך יצירת גורמי משיכה לדור צעיר של חקלאים, שמירה על איזון בין עובדים ישראלים ולא-ישראלים, והרחבת אמצעי מיכון חוסכי כוח אדם.
5. לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות, באמצעות מנגנונים המקובלים על ארגונים בינלאומיים. בין היתר לקדם מדיניות ממשלתית עקיבה וארוכת טווח.
6. להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים לצורך תמיכה בת קיימא בחקלאות ובפיתוח הכפר, שתאפשר לחקלאי להתפרנס בכבוד תוך הספקת מזון במחירים שווים לכל נפש, ותוך התניה בשמירה על עקרונות הקיימות ותרומה לערכים סביבתיים.
7. לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית, לנטר ולאכוף תקנים על פי מדדים כמותיים ברורים, ובידוע הציבור.
8. לפעול לטיפול התועלות של החקלאות, היער, הים והכפר למשאבי טבע וסביבה, בין היתר – הנוף החקלאי, גינון וייעור, שימור מגוון ביולוגי, קליטת ומיחזור פסולות, שימוש מושכל בקולחין, הקטנת פליטת גזי חממה. זאת בדגש על אזור המרכז שבו החקלאות מהווה חלק מרכזי מהשטחים הפתוחים.
9. לחזק ולהרחיב את פיתוח ויישום הידע החקלאי, בנושאי ייצור, התיישבות (לרבות באזורים צחיחים), שימור משאבי טבע, ייעור, דיג, סביבה חקלאית וגננית, וחקר שווקים. לתגבר את העברת הידע לחקלאים, להרחיב את נגישותו לציבור הרחב, ואת יצוא הידע החקלאי כאמצעי כלכלי ומדיני של ישראל.

10. **לפעול ולקדם את פיתוח הייעור, המרעה הטבעי והשמירה על האילנות בישראל למטרות סביבתיות, אקולוגיות וציבוריות**, בהתבסס על מי גשמים. להביא להגברת המודעות ומעורבות הציבור בתחום ההגנה על עצים כמשאב סביבתי על משמעויותיה לדורות הבאים.
11. **לקדם את ניצול המשאב הימי לצרכי דיג מושכל ומשמר ולצרכי חקלאות ימית בת קיימא**, תוך שמירה על הסביבה הימית ועל אוכלוסיות ימיות טבעיות.

1.4 יעדים

לכל אחת ממטרות התכנית נקבעו שורה של יעדים בהתבסס על שאלון שהופץ לכל חברי ועדת ההיגוי של התכנית (ראה נספח 2).

היעדים שנקבעו לטיפול בטווח הקצר (2010-2011) הם :

1. יעדים תפיסתיים

- להדגיש בכל פורום ובכל דרך את התרומות הציבוריות הרחבות של החקלאות, והיותה רב-תפקודית.
- לשנות ולהטמיע תפיסה לפיה קהל היעד של המשרד ירחיב ויכלול את הציבור הרחב בנוסף לציבור החקלאים.
- לייעד את אחת מיחידות המשרד לקידום נושאי פיתוח בר קיימא, בין היתר ליישום התכנית האסטרטגית הנמצאת כעת בהכנה.

2. יעדים סביבתיים

- לקבוע יעדים מדידים להטמעת היבטים סביבתיים אצל החקלאים, כגון עיבודים משמרי קרקע והדברה משולבת, ולבצע מעקב אחר היישום (היקף השטח ומספר החקלאים) ופרסום ההישגים.
- לפעול לשיפור איכות המים המושבים בחקלאות, ולהגדלת היקפי השימוש בהם. לפעול ביחד עם רשות המים להקמת מפעלי השבה נוספים ותשתיות העברת קולחין שיאפשרו ניצול מים מושבים בהיקף רחב יותר.
- לקבוע מקומות בהם יועדפו אינטרסים סביבתיים על פני אינטרסים כלכליים בהתאמה לתכניות לשטחים פתוחים, ולבחון אפשרות לפיצוי של החקלאים על אובדן ההכנסות.
- לקדם את שימור המגוון הביולוגי בשטחים חקלאיים, באמצעות מחקר אקולוגי-חקלאי ותמיכות כלכליות. לשקול הרחבת פעילות קנט לתשלום פיצויים לחקלאים על נזקי בעלי חיים, כסוג של נזק טבע.
- לפתח שיטות של שימור מים וקרקע כדי להרחיב את גננות הנוי ונטיעת אילנות ללא השקיה.

3. שיתוף הציבור הרחב

- לפעול לפיתוח דיאלוג בין הסקטור החקלאי והציבור העירוני, ברמה המקומית, האזורית והארצית. לגבש תוכנית פעולה לחיזוק הקשר בין המגזר העירוני לשטחים הפתוחים

והחקלאיים – באמצעות חינוך לחקלאות ולתזונה נכונה בבתי הספר, פיתוח חקלאות עירונית, תיירות כפרית וחקלאית, ועוד.

- לשתף את הציבור הרחב במידע שנצבר במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, בין היתר להתחבר לפורום המידע הגיאוגרפי של משרדי הממשלה.

4. תמיכות בחקלאות

- לקדם את נושא ביטוח ההכנסה בחקלאות, על פי מודל שפותח בקנט ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- לפעול להגדלת התקציבים המשמשים לתמרוץ החקלאים הישראליים, כך שיתקרבו לסדרי הגודל המקובלים במדינות מפותחות בעולם. לפתח מדיניות המתמרת יעדים בני קיימא (חקלאות אקולוגית, רווחת בעלי חיים, חדשנות בייצור ובשיווק וכו') ומתנה את קבלת התמרוץ בשמירה על סטנדרטים סביבתיים וחברתיים.

5. איכות התוצרת החקלאית

- להשלים את חקיקת החוק לייצור הצמח ומוצריו המבטיח ייצור תוצרת חקלאית בטוחה ואיכותית, תוך שיתוף פעולה עם משרד הבריאות והמשרד להגנת הסביבה.
- לקדם את הקמתו של שוק סיטוני מודרני במטרופולין תל אביב, כחלק משיפור מערך שיווק התוצרת בשוק המקומי, ואכיפת תקנים.

6. משק משפחתי ודור צעיר

- לפעול לגיוון תעסוקות נלוות לחקלאות בדגש על יזמות כפרית במשק המשפחתי, ברוח פיתוח בר קיימא.
- לבנות תכניות הכשרה ותמיכה ייעודית לחקלאים צעירים ולמשקים משפחתיים.
- לעודד צעירים לפנות ללימודי חקלאות, סביבה, מיכון חקלאי, כלכלה חקלאית ותחומים משיקים.

2 מבוא

2.1 רקע

על פי החלטת ממשלה מס' 246 מיום 14 במאי 2003, כל משרדי הממשלה נדרשים להכין תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא. ההחלטה התקבלה בהמשך להחלטות בינלאומיות שנקבעו בוועידת ריו ב- 1992 ובוועידת יוהנסבורג ב- 2002. עקרונות פיתוח בר קיימא המוצגים בהחלטת הממשלה הינם: כלכלה דינאמית, שימוש מושכל במשאבי טבע, הגנה על מערכות אקולוגיות ומתן שוויון הזדמנויות לכל.

התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא, אותה נדרשים משרדי הממשלה להכין תכלול: תוכנית פעולה משרדית, דרכי יישום, מקורות מימון מתקציב המשרד, יעדים בני מדידה ותאריכי יעד להשגתם. התכניות יתייחסו לתקופת יעד של עד שנת 2020.

עד שנת 2008 הכינו תכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא: משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, מינהל מקרקעי ישראל, משרד הבינוי והשיכון, המשרד להגנת הסביבה, משרד האוצר ומשרד הפנים. משרד החקלאות ופיתוח הכפר הולך כיום בדרך זו.

החלטת הממשלה קובעת מטלות ספציפיות של פיתוח בר קיימא לכל אחד ממשרדי הממשלה. למשרד החקלאות ופיתוח הכפר נקבעו המטלות הבאות:

- נקיטת צעדים להפחתת השימוש ולשימוש מושכל ומפוקח בכימיקלים לדישון ולהדברה תוך ציון מדדים ויעדים לביצוע ההפחתה.
- נקיטת צעדים לזירוז מעבר להשקיה בקולחין באיכויות שלא תפגענה בסביבה.
- נקיטה באמצעים לעידוד חקלאות חסכנית במשאבים.
- עידוד חקלאות אורגנית.
- מתן תמריצים לעידוד התחזוקה של שטח פתוח ראוי לעיבוד בכדי לשמר את הנוף החקלאי, במסגרת רפורמה במשק המים.
- נקיטת אמצעים לחיסכון במים ופיתוח חקלאות מותאמת למשאבים הקיימים.

2.2 עקרונות פיתוח בר קיימא בעולם

המושג פיתוח בר קיימא התבסס בשיח המקצועי בעקבות החלטת האו"ם A/38/161 משנת 1983, באמצעותה הוקמה "הועדה העולמית לסביבה ופיתוח" (World Commission on Environment and Development – WCED) הידועה גם בשם "ועדת ברונטלנד" על שם יושב הראש הראשון של הועדה.

ההגדרה הידועה ביותר של "פיתוח בר קיימא" לקוחה מתוך דו"ח הועדה שפורסם ב-1987:

"פיתוח בר קיימא הוא פיתוח המספק את צרכי ההווה בלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים לספק את צרכיהם" (WCED, 1987:43).

במהלך השנים התרחבה ההגדרה וכיום היא כוללת בתוכה גם היבטים כלכליים וסביבתיים. כך למשל מגדיר ה-FAO את גישתו לפיתוח בר קיימא:

"פיתוח בר קיימא משמעותו פיתוח השומר על משאבי הקרקע, מקורות המים, צמחים ובעלי חיים, הכולל בתוכו עקרונות צמצום הפגיעה בסביבה, ישימות כלכלית והסכמה חברתית".

על פניו נראה כאילו סיפוק צרכים אנושיים מנוגד לצמצום הפגיעה בסביבה, אולם בעצם עומדת בבסיס גישת פיתוח בר קיימא ההבנה כי שמירת היכולת היצרנית ועמידות המערכת הטבעית הינם תנאי מוקדם עליו נשענים עקרונות הרווחיות וחלוקה צודקת של המשאבים (Vorely, 2002). מקובל להאמין כי "פיתוח בר-קיימא" נשען על שלושה יסודות עיקריים:

1. התמקדות בצרכים אנושיים

התמקדות בצרכיו של האדם. עם זאת, האדם נדרש להתחשב ולהימנע מפגיעה במערכת הסביבתית שבה חי, כיוון שאספקת הצרכים האנושיים תמיד מתבססת על משאבי הסביבה.

2. שוויון וצדק סביבתי

שוויון בחלוקת משאבי הסביבה בין הצרכנים האנושיים: חלוקה בין דורית (בין הדור הנוכחי לדור ההמשך) ושוויון תוך דורי (בין אנשים שונים באותה חברה).

3. תלות הדדית בין נושאים חברתיים, סביבתיים וכלכליים

גישת פיתוח בר קיימא מתוארת לעיתים קרובות באמצעות שלושה מעגלים חופפים: החברתי, הכלכלי והסביבתי. כל תכנית פיתוח צריכה להתייחס לשלושת המעגלים הללו. בהתאם להתמקדות בצרכים אנושיים הנושא החשוב ביותר הינו הפיתוח החברתי – החברה מגדירה את מטרותיה ושואפת להגשים אותן, כאשר המעגל הכלכלי והמעגל הסביבתי הינם בגדר גורמים מגבילים. כלומר, עקרונות "פיתוח בר קיימא" שואפים לספק את המטרות החברתיות שהחברה שמה לעצמה, בלי לפגוע בפיתוח הכלכלי או במשאבי סביבה. כמובן שלכל פעילות אנושית יש השפעה כלכלית וסביבתית, אך יש להקפיד על פגיעה נמוכה ככל הניתן בנושאים הללו (WCED, 1987).

ראוי להדגיש כי פיתוח בר קיימא הוא קודם כל **פיתוח**. אין מדובר פה בעמדה המחייבת שימור אלא דווקא עמדה הרואה בפיתוח כלכלי מטרות ראויים, המאפשרת צמיחה והרחבת המקורות במשק לרווחת האוכלוסייה והסביבה גם יחד.

העקרונות הכלליים של פיתוח בר קיימא הינם:

- **שוויון בין דורי (בין הדור הנוכחי והדורות הבאים)** - מהעיקרון הזה נגזרת הדאגה להגנת הסביבה הטבעית, שכן משאבי הטבע הינם הנכס המרכזי אותו הדור הנוכחי מוריש לדורות הבאים.

- **שוויון תוך דורי (בין הקבוצות והפרטים בחברה כיום)** - זהו העיקרון החברתי של פיתוח בר קיימא, הגורס כי נגישות שוויונית למשאבים בין פרטים שונים הינה תנאי ליציבות ולהמשכיות. ללא שוויון תוך דורי תתאפיין החברה במתחים ובקונפליקטים חברתיים שיפגעו בתהליכי צמיחה ושימור גם יחד.
- **הרחבת המקורות למשק באמצעות צמיחה** – זהו העיקרון הכלכלי של פיתוח בר קיימא. צמיחה כלכלית הינה חלק אינטגרלי מעקרונות פיתוח בר קיימא, מתוך הבנה שהרחבת המקורות הכלכליים תאפשר דאגה לאיכות הסביבה, ושיפור ברמת החיים לאוכלוסיה. עקרונות אלו ניתן לפרוט ליעדים רבים, בין היתר: עידוד החיסכון במשאבים, צמצום מטרדים סביבתיים, הגברת מעורבות הציבור בקבלת החלטות, שוויון בנגישות למשאבים ציבוריים, הפנמת עלויות סביבתיות והסתכלות ארוכת טווח המתחשבת בצרכי הדורות הבאים.

2.3 עקרונות פיתוח בר קיימא בישראל

ועדת המנכ"לים, שהוקמה בהמשך להחלטת הממשלה על הכנת תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא במשרדי ממשלה, קבעה 15 עקרונות לפיתוח בר קיימא במשרדי ממשלה (מתוך דוח ביצוע החלטת ממשלה בנושא פיתוח בר קיימא, 2004):

א. ניהול אינטגרטיבי

ניהול בגישה מערכתית כוללת, המתחשבת בהשלכות הפעילות על כלל משאבי הסביבה, החברה והכלכלה.

ב. הפנמת עקרונות פיתוח בר קיימא בקביעת מדיניות והעשייה

הפנמה ויישום שיקולים סביבתיים, חברתיים וכלכליים במנגנונים המרכזיים ובמערכות קבלת ההחלטות של הגורמים המוסדיים והמגזרים הכלכליים במשק, תוך שימוש בכלים העומדים לרשותם. בראש ובראשונה הממשלה תהווה דוגמה בפיתוח הפיזי, בניהול פעילותה ובחוזי רכישה.

ג. המזהם משלם

על המזהם מוטלת החובה לתקן את הסביבה עקב אובדן משאבים או פגיעה בה, ולפצות את החברה על כך.

ד. המשתמש משלם

גוף או פרט המשתמשים במשאבים השייכים לכלל הציבור יפנימו בחישוב העלויות את עלות השימוש בהם.

ה. יעילות אקולוגית

קידום כלכלי, הפקת מוצרים ומתן שירותים יתבסס על ניצול יעיל וחסכוני של משאבים הכרחיים לפעילותו: אנרגיה, מים וקרקע.

- ו. **שינוי דפוסי ייצור וצריכה - צריכה בת קיימא**
צריכה שונה, צריכה יעילה, המביאה לעלייה באיכות החיים יחד עם חלוקה הוגנת יותר בין קבוצות האוכלוסייה, אשר תוביל להקטנת העומס על משאבי הסביבה.
- ז. **הגינות סביבתית חברתית**
שוויון פנים דורי - חלוקה צודקת של התועלות והעלויות הסביבתיות והחברתיות בין האזורים ובין קבוצות האוכלוסייה. רוב אוכלוסיית המדינה חיה בתחומי השטחים העירוניים. על כן, יש לתכנן את המרחב העירוני ולטפח אותו כך שיבטיח את איכות החיים של תושביו;
שוויון בין-דורי - ניצול משאבים כיום כך שהדורות הבאים ייהנו מרווחה לפחות באותה רמה שבה נהנה הדור הנוכחי. שמירה על מרב חופש הבחירה של הדורות הבאים מבחינת המרחב שבו יחיו ומבחינת אופי חייהם.
- ח. **נשיאה באחריות ושקיפות**
יצירת מנגנון הערכה שקוף בכל גוף, ארגון או חברה באמצעות מדדים המאפשרים לציבור מעקב אחר התפתחות מגמות סביבתיות, חברתיות וכלכליות לטווח הבינוני והארוך.
- ט. **קביעת ערך כלכלי למשאבי הסביבה**
משאבי הסביבה מעניקים שירותי "חינם" באמצעות המערכות האקולוגיות המהוות את הבסיס הבלתי נראה של החברה והכלכלה. הם יוצרים את התנאים תומכי החיים של כדור הארץ. יש ליצור מבנה תמריצים כלכליים וחברתיים המפנים את הערכים הכלכליים של משאבי הסביבה והמתגמל את שיקום המערכות האקולוגיות ומונע פגיעה במערכות שלא נפגעו.
- י. **מניעה או הפחתה של מפגעים במקור**
מניעה וצמצום של פליטות, מזהמים ופסולות, על ידי מניעתם מלכתחילה, הסרתם או הפחתת המפגע במקור.
- יא. **זהירות מקדימה**
הקדמת טיפול בתהליכים ובפעילויות בעלי פוטנציאל להשלכות סביבתיות שליליות, גם אם הדבר טרם הוכח מעל לכל ספק.
- יב. **מעורבות הציבור וגיוסו – "הציבור כשותף"**
רשויות מקומיות, החברה האזרחית והסקטור העסקי, שותפים בעשייה ואחראים לעתידם המשותף.
- יג. **הוספת מקורות חומרי גלם חדשים למשק**
יש לשאוף לכך שסך המקורות הזמינים במשק יגדלו. החזרת חומרים למערכת הייצור באופן שמוסיף להם איכות עדיפה על מיחזור המפחית את איכות החומר לאורך זמן ומהווה דחיית מועד סילוקו בהטמנה או בשריפה.
- יד. **התייחסות חוצת גבולות מדיניים ומנהליים**
התאמה של מנגנונים מוסדיים כך שתתאפשר התייחסות לסוגיות כלכליות, חברתיות וסביבתיות חוצות גבולות מדיניים ומנהליים.

טו. קידום ידע ומו"פ כמשאב

קידום ידע, הן בתחום הטכנולוגי והן בתחום קביעת מדיניות, במטרה לצמצם את הפגיעה לסביבה ולחברה.

העקרונות הללו ישמשו כמדדים לבחינת פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר וכעקרונות פיתוח בר קיימא לתוכנית.

2.4 מתודולוגיה להכנת התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

2.4.1 שלבי העבודה

שלבי העבודה בהכנת התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר היו:

- **סקירת ספרות** (ראה פרק 3) - סקירה מהנעשה בעולם בנוגע לפיתוח בר קיימא בתחום החקלאות והכפר, סקירה של נושאים נבחרים, סקירה של עבודות שנערכו בישראל בנושא פיתוח בר קיימא בחקלאות.
- **מיפוי המצב הקיים** (ראה פרק 4) – זיהוי העקרונות והיעדים לפיהם פועל משרד החקלאות ופיתוח הכפר על פי תפיסתם של מנהליו. תחומי האחריות והפעולות בכל אחד מאגפי משרד החקלאות ופיתוח הכפר. בחינת פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לאור עקרונות פיתוח בר קיימא, כפי שנקבעו על ידי ועדת המנכ"לים שהוקמה לנושא. זיהוי נקודות חוזק וחוסרים בכל אחד מהיעדים.
- **קביעת מטרות ויעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר**, וקביעת יעדים ליישום בטווח הקצר (2010-2011) (ראה פרק 5).

2.4.2 מקורות המידע

מקורות המידע בהם נעשה שימוש במסגרת העבודה הינם:

- סדרת ראיונות עם למעלה מ- 60 עובדים בכירים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר – מנהלי אגפים ומחלקות. בראיונות תוארו תחומי האחריות והפעולות של כל אגף, נבחנו נושאים בפיתוח בר קיימא, ועמדותיהם של מנהלי האגפים בנוגע לתפקידיה הציבוריים של החקלאות בישראל.
- סקירת ספרות – בחינת הנעשה בתחום פיתוח בר קיימא במגזר הכפרי באיחוד האירופי, בארה"ב, בקנדה, באוסטרליה, בניו זילנד וביפן.
- בדיקת ניירות עמדה ועבודות שנערכו בישראל בהקשר של פיתוח בר קיימא בחקלאות.
- בדיקת תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא שהוכנו עבור גופים ציבוריים אחרים.

2.4.3 זיהוי המטרות לפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר

המתודולוגיה בה השתמשנו לשם זיהוי המטרות לפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר הינה:

- סקר בין מנהלי האגפים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר בדבר תפיסתם בנוגע לתפקידיה הציבוריים של החקלאות.
- ניתוח הממצאים וזיהוי המטרות המרכזיות אותן מנו מרבית מנהלי האגפים.
- ניתוח ניירות עמדה ועבודות שנכתבו במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ועל ידי גופים חיצוניים, כדי לאתר את המטרות הציבוריות של החקלאות שהם זיהו.
- בדיקה האם ועד כמה פועל משרד החקלאות ופיתוח הכפר להגשמת המטרות הציבוריות של החקלאות שזוהו על ידי מנהלי אגפיו ועל ידי גופים ציבוריים אחרים.

2.4.4 ניתוח הקשר בין פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לבין עקרונות

פיתוח בר קיימא

המתודולוגיה בה השתמשנו לצורך ניתוח הקשר בין פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לבין עקרונות פיתוח בר קיימא היא:

- הגדרת קריטריונים ויעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר. כקריטריונים שמשו 15 העקרונות לפיתוח בר קיימא שנקבעו על ידי צוות המנכ"לים שהוקם לנושא זה. הקריטריונים פורטו לכדי יעדים אופרטיביים. אלו נגזרו מתוך מטלות משרד החקלאות ופיתוח הכפר בנושא פיתוח בר קיימא כפי שנקבעו בהחלטת הממשלה, מתוך המפורט במסמכי המכרז שהקדים הכנת עבודה זו, ומתוך הנושאים שעלו במהלך סדרת הראיונות עם אנשי משרד החקלאות ופיתוח הכפר. לכל קריטריון הותאמו מספר יעדים אופרטיביים.
- ניתוח ממצאי הראיונות עם אנשי משרד החקלאות ופיתוח הכפר לאור הקריטריונים והיעדים האופרטיביים. נערכה בחינה באלו אגפים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ממומש כל יעד, ובאלו אופנים. כך אותרו יעדים וקריטריונים הזוכים למענה טוב כיום, וכאלו הדורשים פעילות נוספת.

2.4.5 המטרות והיעדים של התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות

ופיתוח הכפר

המטרות והיעדים של התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר נקבעו בתהליך הבא:

- מטרות התכנית נקבעו בתהליך חשיבה משותף של חברי ועדת העבודה של התכנית, והוצגו לחברי ועדת ההיגוי בישיבתה ביום 3 ליוני 2009. הערות חברי ועדת ההיגוי הוטמעו.
- יעדי התכנית נקבעו על בסיס תשובות לשאלון שהופץ לכל חברי ועדת ההיגוי של התכנית (ראהנספח 2).

- ההצעה ליעדים לקידום בטווח הזמן הקצר – מוצעת על ידי הצוות המלווה של התכנית. ההצעה מבוססת על ניתוח היעדים שנקבעו על ידי חברי ועדת ההיגוי, וזיהוי יעדים ישימים שיכולים להביא לשינוי משמעותי בפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר בטווח הקצר.

3 סקירת ספרות - פיתוח בר קיימא במגזר החקלאי

בעולם ובישראל

משרדי חקלאות במדינות רבות בעולם המערבי ערכו ועורכים תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא. במסגרת כתיבת פרק זה נבדקו תכניות אסטרטגיות של משרדי החקלאות של: האיחוד האירופי ומדינות שונות החברות בו, ארה"ב ומדינת קליפורניה, קנדה, אוסטרליה, ניו זילנד, יפן ושווייץ. סקירת הספרות כוללת:

- **הצגה של התכנים המרכזיים של תכניות פיתוח בר קיימא במגזר החקלאי במדינות שונות.**
מטרת סקירה זו היא להבין מהם הנושאים המרכזיים העולים מתוכניות אלו וכן לתת דגש להיבטים הייחודיים של כל תוכנית ומה ניתן ללמוד מהם עבור התוכנית הנוכחית.
- **סקירה המתמקדת בארבעת הנושאים המרכזיים העולים מתוך התכניות לפיתוח בר קיימא במגזר הכפרי במדינות השונות:**
 - רב תפקודיות של החקלאות multifunctional agriculture
 - תמיכות כלכליות - ייצוב ופיתוח התחרותיות הכלכלית של הסקטור החקלאי
 - שימור וטיפול הסביבה החקלאית
 - פיתוח הכפר.

מטרת סקירה זו הינה לבחון לעומק את דרך היישום של כל אחד מהנושאים הללו במסגרת תוכניות הפיתוח במשרדי החקלאות בעולם ולראות את מידת הרלוונטיות שלהם לתוכנית זו.

3.1 תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא במדינות מערביות נבחרות

3.1.1 קנדה

ממשלת קנדה מחייבת את משרדי הממשלה להכין תכניות אסטרטגיות לפיתוח בר קיימא, ולחדשן אחת ל-3-4 שנים. כיום נמצאת בתוקף התכנית הרביעית לפיתוח בר קיימא של משרד החקלאות הקנדי, המתייחסת לשנים 2007-2009 (Agriculture and Agri-food Canada, 2006). הנושא המרכזי של התכנית: אינטגרציה בין שלושת עמודי היסוד של פיתוח בר קיימא – כלכלי, חברתי וסביבתי. בתכניות הקודמות הושם דגש על נושאי סביבה, וכיום ישנה שאיפה לאזן בין נושאי סביבה וחברה. על פי התכנית, משמעותו של פיתוח בר קיימא בתחום החקלאות הינה: ייצור, עיבוד והפצה של מוצרים חקלאיים באופן המחזק את איכות החיים ומגן על הסביבה. התכנית שואפת לפתח "קהילות כפריות בנות קיימא", הנהנות מכלכלה צומחת, חברה שוויונית וסביבה בריאה. ישנו דגש על פעילות באזורי פריפריה ושיתוף עם הציבור המקומי. תחומי הפעילות המרכזיים של האסטרטגיה הם: בטיחות ואיכות מזון, ניהול סיכונים בחקלאות, סביבה, מדע וחדשנות.

מטרות התכנית הן :

- פיתוח חקלאות תחרותית בשוק המקומי והגלובלי. שינוי של מוקד הפעילות מייצור סחורות (commodities) לייצור מוצרים עם ערך מוסף כגון מוצרים אורגניים, מוצרים להפקת שמנים או מוצרי בריאות.
- פיתוח מיומנויות בקרב החקלאים, שיאפשרו לאמץ טכנולוגיות וגישות ניהול לניצול נכון של הזדמנויות
- השקעה במחקר ותהליכים יזמיים-חדשניים
- הפצת מידע, מחקר וטכנולוגיה, תוך הכרה בשונות אזורית
- פיתוח המוניטין העולמי של התוצרת החקלאית הקנדית כאיכותית, בטוחה וייחודית
- פיתוח המוניטין של קנדה כמנהיגה עולמית בשימור משאבי סביבה, ובקידום איכות החיים של תושבי קנדה ואחרים מסביב לעולם.

בנושא הקיימות הכלכלית, התכנית שמה דגש על פיתוח משקים רווחיים, פרנסה בטוחה לחקלאים, פיתוח עסקים בתעשיית המזון, ותרומת החקלאות לכלכלה הלאומית. המטרה היא להביא למצב שבו הניהול החקלאי איננו עוסק רק בהתמודדות עם משברים, אלא מבוסס על ביטחון, יצרנות ותחרותיות.

בנושא הקיימות החברתית, שמה התכנית דגש על כניסת צעירים לחקלאות, עידוד יצירתם של ארגונים קולקטיביים בחקלאות, גיוון התעסוקות וקידום איכות החיים בכפר, הכשרה וחינוך, והעלאת המודעות לחשיבותן של הקהילות הכפריות למרקם החברתי במדינה.

המטרות הסביבתיות של התכנית הינן : שמירה וטיפול מקורות מים נקיים, אוויר נקי, הפחתת פליטה של גזי חממה, שימוש בר קיימא במשאבים, פיתוח אנרגיות חלופיות (ביו דלק), ושמירת המגוון הביולוגי.

הפעולות שיינקטו לצורך השגת היעדים הן :

- **קיימות כלכלית** : אספקת מידע עסקי וניתוחים כלכליים לחקלאים, ייעוץ עסקי ומקצועי, הכשרת חקלאים בתחומי הנהלת חשבונות, גיוון תעסוקות, ניהול סיכונים, שיווק, ניהול משאבי אנוש, עיבוד מזון, וייצור מזון בטיחותי ואיכותי. פיתוח מדיניות ארצית לביטחון במזון, רווחת בעלי חיים, סיוע לחקלאים ליישם תקנות לביטחות מזון, תמיכה במוצרי נישא וסיוע בשיווק מוצרים סביבתיים. מיתוג המוצרים הקנדיים בשוק העולמי, שירות ליצואנים, והדרכה חקלאית במדינות מתפתחות.
- **קיימות סביבתית** : הפחתה של פליטת גזי חממה, שימור קרקע, שימור משאבי מים, שימור מגוון ביולוגי, Integrated Pest Management, עריכת מחקרים בדבר השפעת החקלאות על הסביבה, והפעלת מרכז מידע ארצי לנושאי מים וקרקע. הפעלת תכניות לתמרוץ פעולות חקלאיות-סביבתיות. קידום מחקר בנושאי סביבה חקלאית, בין היתר אינדיקטורים להשפעת החקלאות על הסביבה, וכלים כלכליים לכימות ההשפעות הללו.

▪ **קיימות חברתית:** האסטרטגיה מכירה בכך שזהו הנושא המאתגר ביותר להשגה. המטרה הינה לפתח את יכולתם של אנשים וקהילות לסייע לעצמם. בין היתר – פיתוח כישורים, חינוך, בריאות וערכים; יצירת הון חברתי, שיתוף פעולה בין אנשים וקבוצות, כולל תמיכה בפעילותם של קואופרטיבים חקלאיים ושיתוף הציבור. לדוגמא, פרויקט Canadian rural partnership תכנית לשיתוף הציבור הכפרי בקבלת החלטות; פיתוח החדשנות בייצור מוצרים חקלאיים, יצירת פלטפורמה למסחור של טכנולוגיות ומוצרים חדשים, הפצת ידע, והעלאת המודעות לפיתוח בר קיימא. הגדרה של אינדיקטורים חברתיים לפיתוח בר קיימא, למשל – איכות החיים הנתפסת בכפר, התשתית החברתית, השלטון המקומי הפורמלי והבלתי פורמלי, פעילות קולקטיבית, דור המשך, מעורבות הצעירים בחקלאות, העברת ידע, בריאות פיזית ונפשית של התושבים, שיעור הפשיעה ועוד.

מרכיב חשוב בתכנית הוא הפיכת הפעולות הממשלתיות לבנות קיימא – כביטוי ל"דוגמא אישית" כלפי הציבור הרחב. במסגרת זו משרד החקלאות הקנדי הפך את השימוש בנכסיו (מבנים, חוות הדגמה, רכבים) לבר קיימא.

- **תוכניות תמרוץ לחקלאי בגין פעולות חקלאיות-סביבתיות.** הן כלי חשוב ליישום עקרונות סביבתיים בפיתוח בר קיימא.
- **לעיתים קיימת התמקדות יתר בעקרונות סביבתיים כיוון שאלו בעלי דחיפות גדולה אולם יש חשיבות גדולה לפן החברתי בפיתוח בר קיימא והוא אתגר תכנוני שנדרש ליישמו.**
- **יש מקום חשוב לפעילות הממשלה במתן דוגמא אישית לציבור בנושאי פיתוח בר קיימא.**

3.1.2 האיחוד האירופי

המדיניות החקלאית של האיחוד האירופי ידועה בשם CAP – Common Agricultural Policy (2003). החקלאות הינה מגזר המדיניות הוותיק ביותר באיחוד האירופי שאליו מופנה עד היום חלק הארי מתקציב האיחוד. התקציב מועבר כסובסידיות לתמיכה בייצור החקלאי, בסביבה חקלאית ובפיתוח המגזר הכפרי. מטרתן של הסובסידיות לחקלאות הינה למנוע את זניחת הקרקעות, התדרדרות הסביבה הכפרית, אובדן תעסוקה, והחלשות המרקם החברתי במגזר הכפרי. בשנת 2003 נערכה רפורמה מקיפה ב-CAP, במטרה להפוך את הסקטור החקלאי ל"מגוון", בר קיימא ותחרותי". הרפורמה מעניקה לחקלאי האיחוד האירופי סבסוד אחיד ליחידת שטח, בניגוד לתמיכה במחירי התוצרת שהיתה נהוגה בעבר. הרפורמה מעניקה לחקלאים את החופש ליצר מה שהשוק דורש, קושרת בין הסבסוד החקלאי לצרכים ציבוריים ומחזקת את החוות הקטנות והמשפחתיות. התשלומים לחקלאים מותנים בשמירה על הסביבה, שמירת הקרקע במצב חקלאי וסביבתי תקין, אבטחת מזון ורווחת בעלי החיים. כך משיגה הרפורמה מספר יעדים: ייצוב ההכנסות לחקלאי, הכוונת שוק בבחירת הגידולים ושמירה על הסביבה וערכים נוספים.

התקציב של ה-CAP קבוע מראש לתקופות של 6 שנים כל אחת, כדי לאפשר תכנון יציב במגזר החקלאי.

עקרונות מפתח ברפורמה:

- סובסידיות לחקלאים באופן בלתי תלוי בייצור (מלבד מקרים מיוחדים).
- התניית מתן הסובסידיות בשמירה על איכות הסביבה, בטיחות המזון ורווחת בעלי חיים (cross-compliance). הסובסידיות לחקלאי יקוצצו, ואף יבוטלו, במקרה שימצא שהוא לא עומד בתקנות בנושאים הללו.
- סיוע לחקלאים לעמוד בסטנדרטים של הייצור באיחוד האירופי.
- הפחתה בסובסידיות עבור חוות גדולות, ליצירת מקור מימון ליישום תוכניות לפיתוח הכפר.

הרפורמה איננה מתבטאת בשינוי משמעותי בהיקף התמיכות, אלא בהרכבן – פחות סובסידיות היוצרות עיוותי שוק, יותר תמיכה ישירה על בסיס היקף הקרקע שהחקלאי מחזיק, והתניה בעמידה בתקנות סביבתיות ותקנות בריאות הציבור. הרפורמה צפויה להביא לירידה באינטנסיביות של העיבוד, מעבר של קרקע חקלאית מגידולי שדה למרעה והקטנת מספר בעלי החיים ליחידת שטח במרעה (OECD, 2004).

בעתיד צפוי כי במערב אירופה יהיו שני סוגים של משקים חקלאיים (מתוך: משרד החקלאות ופיתוח הכפר, המרכז לסחר חוץ: המדיניות החקלאית בעולם – סקירה):

- א. משק אינטנסיבי-גדול המשלב ענפי חקלאות שונים הקשורים ביניהם (למשל משק בעלי החיים המספק אנרגיה לייצור הצמחי). זאת בהתבסס על העיקרון שעם העלייה בפריון החקלאי נדרש פחות שטח לעיבוד חקלאי גם במשק גדול מבחינה כלכלית.
- ב. "משק נוף", ייצור מוצרים מקומיים וייחודיים המשלבים תיירות חקלאית ושימור הסביבה. ביצוע התפקידים הסביבתיים והחברתיים יהיה בסיוע פיננסי ממשלתי.

- הסובסידיות לחקלאי במסגרת תוכניות פיתוח בר קיימא חיוניות כיוון שללא תמיכה כלכלית החקלאי עלול לקרוס.
- דרך סובסידיות אלו למשרד החקלאות יש כלי חזק להכוונת החקלאים למעבר לשיטות עיבוד חדשות, וליישום עקרונות הפיתוח.

3.1.3 אנגליה – תכנית לפיתוח בר קיימא (2005)

ממשלת אנגליה החליטה ב-2005 ליישם תוכנית אינטגרטיבית לפיתוח כלכלה בת קיימא, חדשנית ויצרנית, אשר תוביל לעלייה ברמת התעסוקה, לשוויון חברתי ולאיכות חיים טובה יותר (DEFRA, 2009).

עקרונות הבסיס לתוכנית הם :

- הבטחת קיום חברה צודקת ובריאה.
- חיים במסגרת המגבלות הסביבתיות.
- שימוש בפעילות מדעית באופן אחראי.
- קידום שלטון ראוי ויעיל.
- השגת כלכלה בת קיימא הלוקחת בחשבון עלויות סביבתיות וחברתיות.
- יצירת מעורבות קהילתית.

חלק חשוב בתוכניות פיתוח בר קיימא והעלאת הסבירות למימושן היא הקהילה, ולכן ברמה המקומית נבנות תוכניות בעזרת שיתוף הציבור. באנגליה הושם דגש על נושא זה ועל זירוז שינוי בהתנהגות באמצעות ארבע פעולות המשולבות יחד :

- מתן אפשרות - הסרת מחסומים, מתן מידע, אספקת מתקנים ואלטרנטיבות לפעולה, חינוך והכשרה מקצועית.
 - שילוב - פעילות קהילתית, ייצור משותף, פרסום בתקשורת.
 - עידוד - כללים, מיסים ועונשים, מענקים.
 - הנהגה דרך דוגמא אישית.
- מעקב אחר השפעת התכנית נעשה בפורומים ובאתר באינטרנט המיוחד לנושא.

פעולות ונושאים נוספים בתוכנית הפיתוח:

- קביעת אינדיקטורים לבדיקת השגת תוצאות, הכוללים בין השאר גם נושאים של איכות חיים.
- תוכניות לשילוב הציבור בעשייה למען יצירת השינוי.
- קידום השימוש במוצרים בעלי פגיעה מינימלית בסביבה, ויצירת מודלים עסקיים חדשים אשר יעמדו בתנאי זה וימשיכו בהצלחתם הכלכלית.
- קידום יעילות השימוש במשאבים והקטנת פסולת מסוכנת בסקטור העסקי.
- תמיכה בחדשנות ופיתוח מוצרים ושירותים חדשים.
- צמצום פסולת במקור ושימוש בפסולת כמשאב.
- התחייבות לצמצום פליטת גזי חממה.
- יצירת תוכנית אינטגרטיבית לשמירה על משאבי הטבע, הבנת מגבלות המערכת הטבעית והנדרש לשיקום מערכות שנפגעו.
- יצירת תוכניות פיתוח מקומיות ושיפור מסגרות שירותים ציבוריות ברמה הלאומית, על מנת להעניק שוויון הזדמנויות לכל.
- קידום רעיונות בני קיימא ברמה העולמית, קידום הדמוקרטיה ושיתוף הפעולה בין מדינות.

- יש לשים דגש על שיתוף הציבור והבנתו את המושג "בר קיימא" ונחיצותו עבורם.
- ללא יצירת שינוי בהתנהגות הציבור לא יחול השינוי המתבקש בתוכנית.

3.1.4 הולנד – מדיניות משרד החקלאות, הטבע ואיכות המזון לשנת 2009

תכנית המדיניות לשנת 2009 של משרד החקלאות ההולנדי כוללת אלמנטים רבים של פיתוח בר קיימא (MinLNV, 2009). ראוי לציין כי משרד החקלאות ההולנדי מוגדר כ"משרד החקלאות, הטבע ואיכות המזון" כך שנושאי שמירת הסביבה ואיכות המזון הינם מהווים חלק מרכזי מהגדרות הפעילות של המשרד.

המדיניות לשנת 2009 עוסקת בנושאים הבאים:

- פיתוח כלכלה ירוקה
 - פיתוח "השכלה ירוקה": בנושאי ניהול טבע ונוף, איכות המזון, בריאות בעלי חיים והקמת חוות חינוכיות ובריאותיות, חדשנות בחקלאות, בין היתר באמצעות הכשרה ופיתוח מיומנויות לחקלאים.
 - תגמול החקלאים עבור שירותי סביבה של החקלאות; ייצור אנרגיה בת קיימא; העדפה לחקלאים צעירים בהענקת תמיכות.
 - תמיכה בחקלאות אורגנית, כאשר היעד הינו להגדיל את היקף שטחי החקלאות האורגנית ב-5% מידי שנה ואת היקף השיווק של תוצרת אורגנית ב-10% מידי שנה.
 - הגנת צומח וגידול בעלי חיים באופן בר קיימא: מדיניות דישון, רווחת בעלי חיים.
 - גיוון התעסוקות בכפר, פיתוח עסקים קטנים, תיירות, שירותים לתושבי הכפר, שיקום פיסה של כפרים, שימור המורשת הכפרית, ופיתוח כישורים קהילתיים.
 - פיתוח הקשר בין המזון והצרכן
 - העלאת המודעות הציבורית לצרכי בעלי חיים וההתנהגות הטבעית של צמחים חקלאיים.
 - העברת מידע לצרכן על תזונה נכונה; חינוך לתזונה נכונה בבתי ספר ואספקת פירות וירקות טריים לבתי ספר.
 - טבע, נוף ונופש
 - שמירה על אזורים מוגנים והכרזה על שמורות טבע נוספות.
 - פעילות למניעת תפוצתם של צמחים פולשניים, שיקום בתי גידול, תכנון ומעורבות הציבור בשימור הנוף.
- התכנית נערכת מתוך גישה אזורית**, כאשר כל אזור יכול להחליט על אמצעים נפרדים של הדרכה חקלאית, ייעוץ, תמיכה במודרניזציה של המשקים, פיתוח חדשנות, תשתיות, ושיתוף החקלאים בתכניות לשיפור איכות המזון, לשיווק ולהעלאת המודעות.

התכנית כוללת גם אמצעים למיתון הירידה במגוון הביולוגי, שיפור המים, שימור הנוף והאקלים. משרד החקלאות עובד בשיתוף פעולה עם החקלאים ועם ארגונים ירוקים, בעלי קרקעות ואגודות מים.

- הצהרת כוונות פיתוח בר קיימא דרך שם המשרד - משרד החקלאות, הטבע ואיכות המזון- נותנת תוקף לשינוי בתפיסה כלפי חוץ, אל הציבור.
- ישנה חשיבות להכנת תוכניות פרטניות ברמה האזורית אשר יותאמו למאפייני כל אזור ואזור.

3.1.5 ספרד - חקלאות בת קיימא בחבל אנדלוסיה

בחבל אנדלוסיה שבספרד קיימת מסורת של תרבות חקלאית מגוונת שכרגע עומדת בפני אתגרים של סחף קרקע, מחסור במים וקשיים בקיום כלכלי. הפתרונות שהוצעו: פעולות שימור טבע עבור החזקת הקרקע, שיפור הפרודוקטיביות תחת משטר מים מצומצם ושימוש מושכל בסובסידיות הניתנות מהאיחוד האירופי. המדיניות החדשה באיחוד האירופאי השפיעה על פיתוח חקלאות מקיימת באנדלוסיה על ידי שורת הגדרות סף לקבלת התמיכה המבטיחים התנהלות חקלאית בת קיימא. הנושאים שנבדקים הם: עצירת סחף קרקע, שמירת בתי-גידול טבעיים, שמירה מזיהום מי תהום וכו'. נרשמה גם עלייה בכמות החקלאות האורגנית באזור (Fereres, 2008).

- יש ליצור במסגרת תוכניות פיתוח בר קיימא חשיבה פרטנית כלפי אוכלוסיות המקיימות צורות חקלאות מסורתיות כדי לשמר אותן.

3.1.6 שוויץ - Agricultural policy 2011

תכנית המדיניות החקלאית של שוויץ כוללת מספר אלמנטים של פיתוח בר קיימא (FOAG, 2009). מטרת התכנית הן שיפור התחרותיות של החקלאות השוויצרית, שינוי שיטת הסבסוד של החקלאים מתמיכה במחירים לתשלומים ישירים, ביטול הסובסידיות ליצוא והקטנת הסבסוד לשוק המקומי ב-50%, וביטול מכסים.

לפי תפיסתו של משרד החקלאות השוויצרי, התשלומים הישירים לחקלאים מייצגים תגמול עבור אספקת שירותים ציבוריים של החקלאות. ישנם תשלומים ישירים כלליים, לכל החקלאים הפעילים, ובנוסף תשלומים ישירים הקשורים בפעילות סביבתית. בנוסף לכך יש סבסוד מיוחד לחקלאים באזורים הרריים ופריפריאליים. התשלומים ניתנים על בסיס גודל השטח המעובד או מספר בעלי החיים במרעה, והינם מותנים בביצוע נכון של תקנות סביבתיות. מטרת התשלומים הישירים היא להבטיח שימוש נכון בכל הקרקע החקלאית.

התשלומים לפעולות סביבתיות ניתנים עבור שימור מגוון ביולוגי (נדרשת הוכחה של קיום מינים טבעיים בשדה החקלאי לצורך קבלת תשלום), הפחתת השימוש בדשן, רווחת בעלי חיים ושימוש נכון במרעה. ישנו דגש על הפחתת דליפת ניטריטים מהחקלאות למי התהום. הממשלה קובעת אמצעים לצמצום דליפת הניטריטים ומפצה כספית את החקלאים על יישום האמצעים הללו.

- תוכניות סבסוד חשובות לחידוד ההבנה של הקשר חקלאות-סביבה על ידי כך, שקבלת הסבסוד מותנית בקיום וביצוע נכון של התקנות הסביבתיות.
- על מנת שתוכניות סבסוד אלו יצליחו, יש חשיבות למעקב ושימוש במדדים לבחינת ביצוע התקנות הסביבתיות על ידי החקלאי.

3.1.7 ארה"ב - תכנית אסטרטגית לחקלאות לשנים 2005-2010

משרד החקלאות האמריקאי פרסם ב-2006 תכנית אסטרטגית לשנים 2005-2010 (USDA, 2006). חלק מנושאי התכנית ניתן לייחס לפיתוח בר קיימא.

מטרות התכנית הן:

- לשפר את מערכות הגנת הצומח לשם חיזוק המסחר החקלאי, ולתמוך בפיתוח חקלאי בינלאומי.
- להגביר את יכולת התחרות והקיימות במשק הכפרי והחקלאי, בעזרת:
 - תוכניות תמיכה בחקלאים – הלוואות ממשלתיות, תשלומים ישירים, ביטוחים חקלאיים ורשתות ביטחון חקלאיות, תוך מתן עדיפות לחקלאים צעירים, מיעוטים ונשים.
 - הרחבת אפשרויות בשוק המקומי – שימוש מוגבר בדלקים אלטרנטיביים ומוצרים מהצומח (ביו-דיזל, פולימרים צמחיים וכד') הגברת הייצור של אנרגיה חלופית בעלת כדאיות כלכלית.
 - מחקר ופיתוח של אפיקים חדשים בכדי לקדם רווחיות ארוכת טווח.
 - ייעול הייצור והשיווק, עמידה בסטנדרטים ויישום טכנולוגיות חדשות.
- להרחיב את מגוון ההזדמנויות הכלכליות ושיפור איכות החיים במגזר הכפרי.
 - איסוף ופרסום מידע בנושאי חברה כפרית, סיוע פיננסי וטכני לעסקים בכפר, שיפור מערכות מים וביו, שירותים קהילתיים (חינוך, בריאות וכו'), שירותי תקשורת, חשמל ודיור במגזר הכפרי.
 - אשראי ממשלתי לעסקים ולפיתוח תשתיות בכפר, סיוע למעוטי יכולת במגזר הכפרי ברכישת דיור.
- לעודד את בטיחות המזון, בעיקר במוצרים שמקורם בבעלי חיים. להפחית את חשיפת האוכלוסייה למחלות שמקורן בבעלי חיים, ולהפחית את המחלות החקלאיות בצמחים ובעלי חיים.
- לשפר את התזונה והבריאות של אוכלוסיית ארה"ב.

- סיוע באספקת מזון לבתי ספר ולמעוטי יכולת (תלוי מזון).
- חינוך לתזונה נכונה בבתי ספר, לציבור הרחב ולקבוצות ממוקדות (נשים וילדים).
- שימוש ב- healthy eating index כדי למדוד את איכות וגיוון הרגלי התזונה של האוכלוסייה.
- לשמר ולשפר את בסיס המשאבים הטבעי ואת הסביבה הטבעית
 - שמירה על מקורות מים בריאים – בכל אגן היקוות יוצעו תוכניות שיקום או שימור בהתאם לנתונים קיימים וצרכים מקומיים. הפחתת מזהמים שמקורם בפעילות חקלאית ותוכניות להתמודדות נכונה עם תנאי קיצון של בצורת או שיטפון. תכנון מקומי ומשתף של אגני היקוות.
 - שמירת קרקעות באיכות גבוהה – הפחתת סחף נוטרינטיס והגדלת התכולה האורגנית בקרקע. נעשה על ידי פיתוח שיטות לניטור וניתוח איכות קרקע לצד שיתופי פעולה עם הממשל והמגזר הפרטי לשיפור נתוני הקרקע.
 - אקוסיסטמות יציבות וברות קיימא – שימור שטחים פתוחים, יערות ובתי-גידול של מינים רצויים או נדירים. תוכניות שימור ושיקום הכוללות בקרה של מינים פולשים, הפחתה בקיטוע של שטחים טבעיים וממשק יעיל המאפשר גם מרחב מתאים לחיות בר מקומיות. נדרש שיתוף פעולה עם בעלי אדמות כדי לאפשר מארג פתוח ורציף.

כנגד מדיניות הסבסוד החקלאי הנוכחית של ארה"ב הועלו מספר גישות אלטרנטיביות. לדוגמא, הוצע לעבור לניהול חקלאות בשיטות משמרות סביבה על ידי שינוי בשיטת הסבסוד. במקום סבסוד גידולי שדה - מתן תמיכה עבור פעילות חקלאית המנוהלת תוך שמירה על הסביבה; כלומר שימור הסביבה כאשר החקלאות והחקלאים הם המנוף לביצוע וניהול, וכספי ציבור משמשים לקידום האינטרס הציבורי של שמירה על שטחים פתוחים (Soil and Water Conservation Society, 2004).

3.1.7.1 קליפורניה – יצרניות רווחית בת קיימא

משרד החקלאות של מדינת קליפורניה מעודד את החקלאים לשפר את הרווחיות והתחרותיות יחד עם שמירה קפדנית על נושאי פיתוח בר קיימא (CDFA, 2009). חזון משרד החקלאות של קליפורניה רואה בחקלאות משאב אסטרטגי התומך בייצור ושיווק בר קיימא של מזון, שימור משאבים טבעיים, קידום בריאות האזרחים, הקהילות הכפריות והסביבה.

מטרות המדיניות של משרד החקלאות של קליפורניה הן:

- שיפור הבריאות של תושבי קליפורניה – באמצעות שיפור הבטיחות של המזון, הגברת הנגישות למזון של אוכלוסייה מעוטת יכולת, שמירה על משאבי הסביבה, חינוך תזונתי וחינוך לחקלאות (כיצד מגדלים ומעבדים מזון).
- מדינה ועולם בריא יותר – אמינות באספקת המים, שימור קרקע, שמירה על שירותים אקולוגיים של השטחים החקלאיים, הגנה מפני מחלות בעלי חיים וצמחים, סיוע של החקלאות למניעת שינוי האקלים, הפחתת הפליטה של גזי חממה, אספקת ביו-אנרגיה.

- קהילות כפריות משגשגות – קידום צרכנות בריאה, יצוא, יצירת תעסוקה בכפר. קידום המוניטין של מוצרים חקלאיים מקליפורניה, כמוצרים איכותיים המיוצרים באופן בר קיימא. גיוון הפרנסות. עידוד צעירים להיכנס לחקלאות ולראות בסקטור נתיב ל"קריירה ירוקה". עידוד השכלה והכשרה של חקלאים, מחקר ופיתוח, חדשנות.

- יש לדאוג לחיזוק מקום החקלאות בשווקים המקומיים והבינלאומיים כדי ליצור חקלאות חזקה ורווחית זאת על ידי: תמיכות בחקלאים, מחקר ופיתוח והרחבת אפשרויות תשומות חלופיות (ביוזיל, למשל) בשוק המקומי.
- הגברת המודעות בנושאי תזונה לציבור משמשת כמנוף ליצירת תוצרת חקלאית איכותית על ידי החקלאי, ולעלייה בצריכת מזון בריא על ידי האוכלוסייה.

3.1.8 אוסטרליה, ניו זילנד ויפן

3.1.8.1 אוסטרליה

באוסטרליה נערכים מספר פרויקטים של קידום עקרונות פיתוח בר קיימא בסקטור החקלאי (DAFF, 2009). במסגרת משרד החקלאות, הדיג והייעור ישנן מחלקות העוסקות בשינוי אקלים, ניהול משאבי טבע, ביו-דלק, צמחים פולשניים וקרקע ומליחות. ישנן תכניות לעידוד חקלאים לעבור לעיבוד סביבתי יותר (Landcare) ולמעקב ופרסום תרומותיה של החקלאות לפיתוח בר קיימא (Signposts for Australian Agriculture). (שתי התכניות ייסקרו בהמשך הפרק).

3.1.8.2 ניו זילנד

משרד החקלאות של ניו זילנד ערך ב- 2007 מסמך מסגרת לפיתוח בר קיימא, המציג קווים מנחים כלליים לנושא (MAF, 2007). התפיסה של פיתוח בר קיימא על פי מסמך זה כוללת תשומת לב למעגלים דינאמיים כגון מעגלי פחמן וחנקן, המערכת ההידרולוגית ומגוון ביולוגי. המסמך מציין כי תשומת לב לנושאי קיימות בייצור החקלאי חשובה ליצוא, בפרט לאיחוד האירופי. המסמך אינו כולל לעת עתה המלצות פעולה קונקרטיות.

3.1.8.3 יפן

משרד החקלאות של יפן קידם תכנית לפיתוח בר קיימא במגזר החקלאי (Ministry of Agriculture, Japan, 2006).

מרכיבי התכנית לפיתוח בר קיימא במגזר החקלאי ביפן הינם:

- עידוד להקמת מערכות חקלאיות מועדפות על ידי מתן הלוואות ללא ריבית ועזרה בקשר לארגונים תומכים.

- עידוד יצירת הון אנושי על ידי מתן שירותי הדרכה, יעוץ ומידע ועידוד כניסת צעירים לחקלאות.
- עידוד שימוש יעיל בשטחים חקלאיים – איחוד שטחים בין חקלאים וייצור משותף החוסך בעלויות.
- מתן תשלומים ישירים לחקלאים עבור יישום שינויים וביצוע רפורמות בחקלאות.
- קידום של יצוא חקלאי.
- הגברת שיתוף הפעולה בין תעשיית המזון לבין החקלאות וצמצום העלויות של הייצור וההפצה.
- ביסוס תנאים לפיתוח ניהול חקלאי – הכנסת טכנולוגיות חדשות, פיתוח מזונות חדשים על בסיס טכנולוגי. שיפור היצרנות על ידי איחוד חוות גדולות ושדרוג מתקני ההשקיה ומתקנים אחרים בייצור.
- הגברת הפעילות המחזורית של הטבע – אימוץ קודים לשמירת הסביבה והיכרות עם שיטות ייצור בנות קיימא. קידום השימוש בביומסה על ידי הרחבת ייצור ביו-דלק וקידום יעילות ביצור אתנול מסיבי אורז, עץ, וגידולי שדה שונים.

- תוכניות אלו משלבות היבט של המערכת החקלאית כמערכת סביבתית ומדגישות את המקום של תהליכים טבעיים כמו מחזור הפחמן והחנקן והמגוון הביולוגי כתורמי שירות אקולוגי לחקלאי.
--

3.2 נושאים משותפים לכל תוכניות פיתוח בר קיימא במדינות מערביות

מסקירת התכניות האסטרטגיות לפיתוח בר קיימא במדינות מערביות נבחרות עולה כי הנושאים המשותפים לכל תוכניות פיתוח בר קיימא במדינות השונות הם:

- חקלאות רב תפקודית (Multifunctional agriculture)
- תמיכות כלכליות - ייצוב ופיתוח התחרותיות הכלכלית של הסקטור החקלאי
- שימור וטיפול הסביבה החקלאית
- פיתוח הכפר.

בסעיפים הבאים ישנו תאור של כל אחת מהן.

3.2.1 חקלאות רב-תפקודית (Multifunctional Agriculture)

המושג חקלאות רב תפקודית מדגיש את מכלול ההיבטים של החקלאות, מעבר לייצור מזון סיבים. הוא כולל גם שמירה על סביבה והערך הנופי, ערכי מורשת וחברה שוויונית ורווחית. תפיסה זו פותחת אפשרויות פרנסה חדשות לחקלאים שאינם מעוניינים בייצור חקלאי רחב, כמו תיירות כפרית ו"חקלאות במשרה חלקית", שבה החקלאי משמר פעילות חקלאית מצומצמת שאיננה פרנסתו הראשית.

במדינות רבות בעולם ישנה הכרה כי החקלאות מספקת לציבור מגוון רחב של מוצרים מעבר לייצור מזון וסיבים: שמירה על הסביבה, על ערכי מורשת ופיתוח חברתי-כלכלי בר קיימא (Vorely, 2002). התפתחות המושג חקלאות רב-תפקודית בעולם המערבי במהלך העשור האחרון, הינה חלק מהניסיון להדגיש את המוטיב החברתי-סביבתי-כלכלי בפיתוח הכפר. האזור הכפרי נתפס בראיה רחבה, כמקום מגורים אליו קשורים ערכי מורשת, תרבות וטבע, ואשר מספק שירותים סביבתיים ושירותי פנאי ונופש לציבור. כך, מלבד שימור נופים, יערות, מים וסביבה, מפותחות גם פעילויות לשימור של האזור כמקום מחייה עבור אנשים, בעזרת פיתוח תשתיות ויצירת מקומות עבודה (Šimková, 2007).

באיחוד האירופי התפיסה של החקלאות כרב-תפקודית מהווה בסיס לסבסוד המסיבי של הסקטור (בהיקף של כ-32% מההכנסות). החקלאות נתפסת כאמצעי לייצור מזון וסיבים, שמירת המרחב הכפרי, הטבע והחיוניות הכלכלית של המגזר הכפרי (Blandford and Boisvert, 2004). הרב-תפקודיות של החקלאות הינה טיעון מרכזי לשמירה על התמיכה בחקלאות אל מול דיוני ה-World Trade Organization (WTO) (Jervell and Jolly, 2003).

היבטים שונים בחקלאות רב-תפקודית (DeVries, 2000) מתוארים להלן:

- **קהילה כפרית חיונית** - תמיכה בחוות משפחתיות קטנות אשר משולבות בכלכלה המקומית, הן בתור יצרנים והן בתור צרכנים של מוצרים ושירותים מקומיים. זאת מתוך התפיסה כי החוות המשפחתיות חשובות לשמירה על הכלכלה המקומית, ולמורשת המקום.
- **הטבות סביבתיות** – תמיכה בחקלאים אשר פועלים להשגת השפעה חיובית של עסקיהם על המגוון הביולוגי, שיפור איכות המים והקרקע.
- **ערכים נופיים** – ארצות רבות מכירות בחשיבות החקלאות ובעיקר בחשיבותן של חוות קטנות בשמירה וטיפוח הנוף הכפרי.
- **איכות מזון** – אימוץ שיטות ייצור אשר מעלות את האיכות והבטיחות של מוצרי המזון. למשל עידוד חקלאות אורגנית דרך מיתוג וסובסידיות. יותר צרכנים מתעניינים כיום בדרך שבה יוצרו מוצרי המזון שהם צורכים, אם מתוך שיקולים סביבתיים ואם מתוך דאגה לבריאותם (Jervell and Jolly, 2003)
- **רווחת בעלי חיים** – במרבית הארצות קידום רווחת חיות המשק מוסדרת בחוקים ובתקנות מחייבות. ישנן ארצות אשר מעודדות, באמצעות מיתוג מוצר, טיפול מעבר לסטנדרטים אלו.
- **תיירות כפרית** - תיירות המספקת פעילות מחוץ למרכזי הערים וכוללת בתוכה מוטיבים אקולוגיים. צורות שונות של תיירות כפרית מהוות דרך להפוך את האזור הכפרי ליותר אטרקטיבי ולפתור בעיות בעסקים חקלאיים (Šimková, 2007). התיירות החקלאית והכפרית מתפתחת בשני אזורים מרכזיים – בסמוך לעיר ובאזורים פריפריאליים בהם היא משולבת בנכסי הטבע והנוף המקומיים.
- **פיתוח חקלאי משתף** – שילוב המגזר הציבורי והמגזר הפרטי בפיתוח שיטות לקידום הסקטור החקלאי. שילוב החקלאיים הקטנים והבינוניים על בסיס הסכמים עם המשווק המפקח על איכות המוצר עד הגעתו לצרכן. מאפשר ייצור בעל ערך מוסף תוך שמירה על מעורבות פעילה של החקלאיים.
- **משקים קטנים, חקלאות במשרה חקלאית** - למשקים קטנים יש יתרון בייצור התועלות הנוספות של החקלאות, בשל הגמישות של כוח העבודה המשפחתי, היכולת לגוון את מקורות הפרנסה, ולפתח בקלות יחסית ייצור של מוצרי נישא, פניה לשווקים מקומיים וקשר ישיר לצרכנים. כאשר הממשל מעוניין לפתח את הרב-תפקודיות של החקלאות, רצוי להעדיף ולעודד את המשקים הקטנים. בחוות קטנות רבות החקלאים עוסקים בחקלאות מתוך עניין אישי ולא דווקא כפרנסה מרכזית. חלק מה"חקלאים במשרה חלקית" מממנים את הפעילות החקלאית באמצעות מקורות הכנסה אחרים (Jervell and Jolly, 2003).

3.2.2 תמיכות כלכליות - ייצוב ופיתוח התחרותיות הכלכלית של הסקטור החקלאי

המושג חקלאות רב תפקודית מדגיש את מכלול ההיבטים של החקלאות, מעבר לייצור מזון תמיכות כלכליות הן הכלי המקובל בעולם למימוש התפיסה של החקלאות הרב תפקודית. במסגרת תפיסה זו ניתנות תמיכות כלכליות שאינן יוצרות עיוותי שוק (סובסידיות למחירים) אלא תמיכות שנחשבות מותרות, ביניהן: תמיכות למחקר ופיתוח, ביטוח חקלאי, פנסיה לחקלאי, פיתוח הכפר ופיתוח הסביבה החקלאית.

במרבית המדינות בעולם המערבי קיימת תמיכה ציבורית מסיבית במגזר החקלאי. דו"ח של מרכז המידע של הכנסת (2007) מצא כי סך התמיכות הממשלתיות לחקלאות במדינות ה-OECD הולך וגדל, זאת בניגוד לישראל בה התמיכות לחקלאות פחתו ב- 50% בעשור האחרון. ישנו שינוי באופן התמיכה בחקלאות בעולם – פחות סובסידיות למחירים ויותר תמיכות המיועדות לפיתוח המשק החקלאי והמגזר הכפרי. התמיכות ניתנות על פי מדיניות רב שנתית (לדוגמא, באיחוד האירופי ישנה מדיניות ל- 6 שנים) בכדי לייצב את המגזר.

הסיבות לתמיכות בחקלאות במדינות המפותחות הן: מניעה של הצפת השוק בתוצרת מיובאת זולה ממדינות בהן כוח העבודה זול, שמירה על מידה מסוימת של אספקה עצמית של מזונות, שמירה על רמת מחירי התוצרת החקלאית, שיפור איכות המזון, פיתוח הפריפריה באמצעות תעסוקה בחקלאות, פיתוח תיירות כפרית בזכות החקלאות ותועלות לחברה ולסביבה.

תמיכות בחקלאות מהוות למעלה מ- 40% מתקציב האיחוד האירופי. כ- 32% מההכנסות הכוללות של החקלאים באיחוד האירופי נובעות מתמיכות ציבוריות. על אף הרפורמות שנערכו במדיניות התמיכות של האיחוד האירופי, הסובסידיות עדיין מהוות גורם חשוב בייצוב השוק ויצירת "רשת ביטחון" לחקלאי בחלק מהמוצרים (European Union (EU), 2004).

התפיסה של רב-תפקודיות של החקלאות משמשת הצדקה לשמירה על התמיכות בחקלאות לנוכח מאמצי ה-WTO לקצץ בהן. על פי עקרונות הארגון ישנן תמיכות שאינן יוצרות עיוותי שוק והן מותרות (תמיכות "קופסא ירוקה"). בין התמיכות הללו: תמיכות במחקר ופיתוח, ביטוח חקלאי, פנסיה לחקלאים, פיתוח הכפר ופיתוח הסביבה החקלאית.

3.2.3 שימור וטיפוח הסביבה החקלאית

ישנן ארבע אסטרטגיות בהן הממשלה יכולה להביא לאימוץ של חקלאות סביבתית (DEFRA, 2002):

- העברת מידע – בין היתר הדרכה, מחקר ופיתוח, והעלאת המודעות.
- עידוד פעילות וולונטרית, בין היתר פעילות המשתמשת בכוחות השוק כדי לעודד חקלאות סביבתית (למשל מיתוג של מוצרים סביבתיים או אורגניים). לעיתים מספיק לייצר את התשתית הארגונית בכדי שחקלאים יצטרפו לתכנית סביבתית, גם ללא תגמול כספי.

- כלים כלכליים – מיסוי, סובסידיות, מסחר ברישיונות פליטה, מכרזים, סיוע בהשקעות סביבתיות, התניית סובסידיות בקיום סטנדרטים סביבתיים.
- רגולציה – איסורים, הרשאות, מכסות, רישיונות.

לכלים כלכליים ישנם יתרונות על פני רגולציה – בשימוש בתקנות כל החקלאים נדרשים לבצע אותן פעולות, ללא קשר לעלות של הביצוע שלהן. ניתן להניח שעבור חלק מהחקלאים עלויות הביצוע נמוכות יותר. כלים כלכליים מאפשרים לתגמל רק את החקלאים שיכולים להשיג את התוצאות הסביבתיות בעלויות נמוכות, וכך לחסוך כספי ציבור. בנוסף, כלים כלכליים מספקים תמריץ לזמות, כך שהחקלאים יכולים להגיע לתוצאות סביבתיות העולות על אלו שבתקנות. אפשר באמצעותם להפעיל את החקלאים לאט, על פי הקצב שלוקח לעסקים להסתגל לפעילות משקית חדשה, ולא לכפות תקנות. מאידך, הבעיה הינה שהחקלאים שיש להם עלויות השתתפות גבוהות בתכניות חקלאיות-סביבתיות הם בדרך כלל החקלאים המזהמים יותר (חקלאים אינטנסיביים) וכך קורה שבמרבית המקרים החקלאים שמשתתפים בתכניות חקלאיות-סביבתיות הם אלו שבלאו הכי עוסקים בפעילות סביבתיות (חקלאים אקסטנסיביים או אורגניים).

במרבית מדינות ה-OECD משתמשים בתשלומים סביבתיים כדי להשיג שיפור בסביבה החקלאית. באיחוד האירופי ובארה"ב הכלים הכלכליים העיקריים לשיפור הסביבה החקלאית הם תשלומים במסגרת תכניות חקלאיות-סביבתיות, שהחלטות עליהן מתקבלות על ידי הממשל ברמה הארצית או האזורית. באוסטרליה, קנדה וניו זילנד פועלים בגישה מקומית-קהילתית, שבדרך כלל מתבטאת בהקצאת קרן לפעילות חקלאית סביבתית אליה יכולות קבוצות מקומיות או אזוריות לפנות בהצעות להפעלת תכנית שפותחה על ידן. כלומר, בעוד באיחוד האירופי ובארה"ב מפעילים גישה של "מלמעלה למטה" – הממשלה קובעת את תכני המדיניות הסביבתית-חקלאית והאופנים למימושם, והחקלאים בוחרים אם להצטרף, בקנדה, אוסטרליה וניו זילנד – החקלאים עצמם מעצבים את תכני המדיניות, והממשלה מסייעת כספית למימושם.

שימוש בכלים אחרים, כגון הטבות מס או מסחר ברישיונות כמעט ולא קיים (DEFRA, 2002). בין הדוגמאות היחידות למסחר ברישיונות בתחום החקלאי-סביבתי ניתן למנות את התכנית למסחר ברישיונות איכות מים בקנדה (Agriculture and Agri-food Canada, 2006). חקלאים המבצעים פעולות לשיפור איכות המים יכולים לזכות ב"יחידות איכות מים" אותן הם יכולים למכור לגופים הפולטים זיהום למים.

3.2.3.1 תכניות חקלאיות-סביבתיות באיחוד האירופי

חלק מהסובסידיה החקלאית באיחוד האירופי מופנה לתשלומים במסגרת תכניות חקלאיות-סביבתיות (Agri-Environmental Schemes) בהן חקלאים עורכים פעולות שמשמרות טבע ונוף. המענק מהווה פיצוי על אובדן הכנסות במעבר לחקלאות סביבתית. דגשים במדיניות החקלאית-סביבתית של האיחוד האירופי:

- חובה על כל מדינות האיחוד האירופי להציע תכניות חקלאיות-סביבתיות לחקלאים, אבל החקלאים אינם מחויבים להצטרף לתכניות הללו.
 - תכניות רוחביות או ממוקדות בהתאם לרגישות ערכי הטבע באזורים שונים.
 - הסכם ארוך טווח עם החקלאי (5 שנים) תוך ניטור התהליך והשפעותיו על הסביבה.
 - גובה התשלומים – מתחרה ברווחיות של גידולי שדה.
 - ניהול אזורי – כל אחת ממדינות האיחוד האירופי (ואף אזורים בתוך המדינה) רשאית להחליט באופן עצמאי על תכני התכניות החקלאיות-סביבתיות, לפי אופיה הסביבתי וצרכיה.
- ב- 2005 יותר מרבע מהקרקע החקלאית באירופה נוהלה תחת תכניות חקלאיות-סביבתיות עם השקעה של רק 5% מכספי הסבסוד החקלאי האירופאי (סקוטלסקי, 2007).

להלן כמה דוגמאות:

- תכנית England Rural Development Programme בבריטניה
 - כדוגמא ליישום של המדיניות החקלאית- סביבתית של האיחוד האירופי תוצג התכנית לפיתוח הכפר באנגליה. בתכנית ישנם פרקים סביבתיים וחברתיים. המרכיבים הסביבתיים של התכנית הינם (DEFRA, 2002):
 - עידוד לחקלאות אורגנית – תשלום לחקלאי בתקופת ההסבה של המשק לעיבוד אורגני. כתוצאה מהתכנית גדל שטח החקלאות האורגנית בבריטניה פי 10 ב- 4 שנים.
 - תכנית להגנת על אזורים רגישים סביבית – קיימת מ- 1987, באזורים בעלי עניין מיוחד, שהיקפם כ- 10% מהקרקע החקלאית במדינה. החקלאי מקבל תשלום על פי היקף הקרקע שבה הוא מקיים עיבודים משמרי סביבה. החקלאי קשור לתכנית בחוזה ל-10 שנים.
 - Country stewardship scheme – קיימת מ-1991, ומיועדת לשלב אמצעי שימור בשטחי חקלאות קונבנציונאלית ובאזורים פחות רגישים. מטרת התכנית הן לשמור על הנוף, בתי גידול ואתרים ארכיאולוגיים, לשקם אזורים מוזנחים, ולשפר את הנגישות של הנוף לציבור הרחב. ניתן להכניס לתכנית קרקע חקלאית, שולי חלקות לא מעובדים ואלמנטים לינאריים (שדרות עצים, ערוצי נחלים וכו').
 - תכנית לנטיעת חורשות בקרקע חקלאית, הכוללת מענקי נטיעה ותשלום שנתי, במטרה לשפר את הנוף ואת המגוון הביולוגי. התכנית פועלת באמצעות חוזים ל- 10 או 15 שנים עם החקלאים.
 - תכנית למרעה באזורים הרריים – תשלום פר הקטאר של קרקע במרעה.
 - Set aside – תכנית שמטרתה מניעת עיבוד של חלקות מסוימות, בכדי להפחית עודפי ייצור ושימור מגוון ביולוגי.

■ המדיניות החקלאית-סביבתית של שוויץ

בשוויץ ישנן תקנות אקולוגיות שכל החקלאים נדרשים לקיים בכדי לקבל סובסידיות מהממשלה (Hofer, 2007). התקנות הללו כוללות: שמירה על רווחת בעלי חיים, שימוש מאוזן בדשנים, שמירה על מחזור זרעים נכון, שימור קרקע, ושימוש מבוקר בחומרי הדברה. התקנות מתייחסות לצפיפות בעלי החיים בלולים, אוסרות על האכלה בהורמונים, אנטיביוטיקה מסוגים מסוימים והנדסה גנטית.

בנוסף, ישנן תכניות תמרוץ ייעודיות לחקלאים שעוסקים בחקלאות אקולוגית – מרעה אקסטנסיבי, שימור hedgerows, השארת שטחים לא מעובדים בשולי חלקות, שימור עצי פרי ותיקים, ייצור אקסטנסיבי של גידולי שדה, חקלאות אורגנית, ושמירה על רווחת בעלי חיים מעבר לקבוע בתקנות.

בתכניות לעידוד מגוון ביולוגי, התשלום לחקלאי מותנה בהוכחה של קיומם של מגוון רחב של מינים טבעיים או מינים נדירים בשדות החקלאיים.

80% מהתשלומים הסביבתיים-חקלאיים נעשים על ידי הממשלה המרכזית ו-20% על ידי רשויות מקומיות. בדרך כלל התכניות מחייבות ל-6 שנים. ישנו סיוע מיוחד להפעלה של תוכניות חדשניות שפותחו "בשטח" ("מלמטה למעלה"). מתבצע מעקב אחר מדדים להשגת המטרות האקולוגיות, כגון איכות מי השתייה, עודפי ניטריטים, מכירות של חומרי הדברה, והיקף שטחי החקלאות האורגנית והסביבתית.

■ תכנית Landcare באוסטרליה

התכנית הינה קרן ממשלתית שמטרתה לתמוך בפעילות קהילתית וולונטרית המשפרת את ניהול המשאבים הטבעיים. התכנית מהווה שותפות בין הממשלה והקהילה החקלאית, כאשר בכל שנה הקרן מאשרת פרויקטים שונים שמטרתם להגן על משאבי הסביבה. קבוצות מקומיות או אזוריות של חקלאים ותושבים במגזר הכפרי מציעות פרויקטים שונים לקרן, הנשפטים על בסיס תחרותי. כלומר, בניגוד לגישה האירופית הממשלה באוסטרליה איננה מחליטה על סל הפעולות שהחקלאים צריכים למלא בכדי לקבל תמרוץ, אלא החקלאים הם אלה שיוזמים את תכנית הפעולה ופונים לממשלה למימון. כך באה לידי ביטוי גישה של "מלמטה-למעלה" (DAFF, 2009). התכנית מקיפה כיום כ-4,000 קבוצות המהוות כ-40% מהחקלאים ואחראיות על כ-60% משטחי הקרקע באוסטרליה.

בשנים האחרונות אוחדו מספר קרנות סביבתיות באוסטרליה תחת פרויקט אחד שכותרתו Caring for our country. הפרויקט החדש מאמץ גישה עסקית להשקעות סביבתיות, כולל התניה של השגת תוצאות רצויות ברורות, שקיפות ונושאות באחריות (accountability). לתכנית יש תקציב מוגדר מראש ל-5 שנים. הקרן בוחרת פרויקטים המיועדים להביא לשימור משולב של משאבי טבע, בעלי זיהוי ברור של מטרות ותוצאות, אפקטיביות סביבתית, יעילות כלכלית, אדמיניסטרציה פשוטה והפעלה על ידי גופים בעלי יכולת ביצוע טובה. הפרויקטים הינם בכל קנה מידה, מהקהילה המקומית ועד אזור או מרחב. ישנו עידוד ליצירת שותפויות, קהילות ורשתות

(networks) ובכך מקודם המימד החברתי בצד המימד הסביבתי של התכנית. התקציבים לפרויקטים הקטנים ביותר נעים בין \$ 15,000-70,000 ארה"ב לפרויקט (Caring for our country, 2009).

■ תכנית Environmental farm planning בקנדה
תכנית זו פועלת ב- 10 פרובינציות בקנדה. בדומה לתכניות באוסטרליה, התכנית פועלת "מלמטה למעלה" – החקלאים מוזמנים לפתח תכניות לשימור סביבתי במשק, והממשלה מציעה סיוע בפיתוח התכניות ומעניקה עזרה טכנית וכספית במימושו, על בסיס תחרותי (Agriculture and Agri-food Canada, 2006).

■ המדיניות החקלאית-סביבתית של ארה"ב
בארה"ב המדיניות חקלאית סביבתית נשענת, מחד, על תמריצים כלכליים ועל חקיקה במישור הארצי, ומאידך על פעילות וולונטרית במישור המקומי (Blandford and Boisvert, 2004). מקור מדיניות התשלומים לעיבוד סביבתי בשנות ה-1930, אז היה דגש על שימור קרקע. משנת 1965 פועלת תכנית ארצית המספקת לחקלאים תמריצים להוצאת קרקעות הרגישות לסחף מעיבוד חקלאי. משנת 1985 ישנו איסור על ייבוש ביצות לטובת החקלאות. באותה שנה החלה פעילותה של ה-Conservation Reserve Program תכנית ארצית שמתגמלת חקלאים עבור הוצאת קרקע רגישה מעיבוד, כאשר גובה התגמול נקבע באמצעות מכרז בו החקלאי קובע את גובה התשלום אותו הוא מעוניין לקבל וכן את סוג העיבוד בו הוא מעוניין לעסוק (החקלאי יכול לבחור לבצע בשטח נטיעות של חיפוי קרקע המפחיתים את הסחף). בחירת החקלאים שישתתפו בתכנית מבוצעת על בסיס תחרותי, באמצעות נוסחה הלוקחת בחשבון את ההצעות הזולות יותר יחד עם שורה של פרמטרים סביבתיים של השטח. התכנית מקיפה כיום כ- 8% מהקרקע החקלאית בארה"ב.

מ- 1996 פועלות תכניות חקלאיות-סביבתיות במתכונת מקומית, למשל תכניות שמעודדות את החקלאים ליישם עיבודים פחות מזיקים לסביבה, כאשר החקלאים מפתחים את תכנית העיבוד המשמר בכוחות עצמם.

ראוי לציין כי התכניות החקלאיות-סביבתיות בארה"ב מסייעות גם בייצוב הכלכלה החקלאית; בדרך כלל כאשר מחירי התוצרת נמצאים בשפל – הממשלה מציעה תכניות סביבתיות רבות יותר. בשנים האחרונות היוו התמריצים הסביבתיים בין 5% ל- 24% מסך הסובסידיות לחקלאים בארה"ב (Blandford and Boisvert, 2004).

בנוסף לתמריצים כלכליים, הסביבה החקלאית בארה"ב מנוהלת באמצעות חוקים ואכיפה. ישנן תקנות הנוגעות לחומרי הדברה, זיהום מים והגנה על מינים טבעיים בקרקע חקלאית. חקלאים שיש במשק שלהם מינים מוגנים נדרשים להגיש תכנית שימור ולפעול על פיה.

המדיניות החקלאית-סביבתית מעניקה סמכויות נרחבות לרמה האזורית והמקומית. למשל, ישנה אפשרות לאזורים מסוימים להכריז על עצמם כ"אזורי שימור" המנוהלים וולונטרית על ידי

חברי הקהילה המקומית ועל פי חוקים שהם קובעים לעצמם (כיום יש כ-3,000 אזורים כאלה בארה"ב). נושא חקלאי-סביבתי מרכזי הינו שמירת קרקע חקלאית בעיבוד, בעיקר בשולי הערים. נושא זה מטופל בעיקר באמצעות "קרנות קרקע" הרוכשות מהחקלאים את זכויות הפיתוח בקרקע, כך שהקרקע עצמה נשארת בידי החקלאי אך הוא אינו יכול לבנות עליה. קרנות הקרקע הינן בדרך כלל גופים פרטיים המתקיימים על בסיס תרומות. בנוסף ישנם במקומות רבים חוקי "זכות לעבד" שאינם מאפשרים לתושבים לא-חקלאיים לתבוע את החקלאים על מטרדים הנובעים מהעיבוד; וכן הנחות במס לחקלאים פעילים.

במסגרת משרד החקלאות של מדינת קליפורניה פועלת יחידה שמטרתה לעודד את הפעילות החקלאית-סביבתית (CDFA, 2009). היחידה מפעילה תכניות לשיקום משאבי מים, ייעול השימוש במים, שיקום בתי גידול, והגנה מפני שיטפונות.

היחידה מפרסמת קול קורא להצעות לפרויקטים בנושאי שימור בתי גידול (כולל רכישת קרקע חקלאית למטרה זו), ולהצעות מחקר על ההשפעות של החקלאות על הסביבה. כיום ישנה התמקדות בהשפעות הסביבתיות של רפת החלב ובמציאת שימושים אלטרנטיביים לפסולת חקלאית במקום שריפה.

במסגרת היחידה פותח המושג של working landscape – מקום שבו בעלי קרקע, ארגונים חקלאיים וסביבתיים, והממשלה פועלים יחד, בשיתוף פעולה, כדי לייצר תועלות עבור החברה והסביבה. בעלי הקרקע מקבלים תמריצים, עזרה טכנית, הדרכה וסיוע בהתמודדות עם תקנות סביבתיות, והם מתחייבים ליצירת דיאלוג עם קבוצות סביבתיות ועם הממשל. עיקר הפעילות הינה וולונטרית-מקומית. המטרה המרכזית הינה קידום של שיתוף פעולה ודיאלוג בין קבוצות חקלאיות וסביבתיות, ממשל והמגזר הפרטי.

היחידה מקשרת בין משרד החקלאות ויחידות ממשלתיות אחרות העוסקות בנושאי סביבה, ומייעצת לגופים ממשלתיים בנוגע להשפעות של פרויקטים על היצרניות החקלאיות.

■ מיסוי חומרי הדברה במדינות סקנדינביה

במדינות סקנדינביה, כמו גם בבלגיה ודנמרק, יש מיסוי על חומרי הדברה במטרה להקטין את השימוש בהם. כמחצית מהמס הנגבה בדרך זו מוחזר לחקלאים דרך הפחתת הארנונה על הקרקע באזור בו נגבה המס. שארית הכספים מנוצלים לעידוד חקלאות סביבתית, בין היתר חקלאות אורגנית, ומחקר על ההשפעות הסביבתיות של חומרי הדברה. בנוורווגיה ישנה שונות אזורית בגביית המס, וגובה המס תלוי במצב הסביבתי באזור בו הוא ניגבה. בשבדיה נמצא כי המס על חומרי הדברה הביא לירידה של 35% בשימוש בהם. מס דומה מופעל בקליפורניה, והכסף הנגבה משמש למימון תכנית הסברתית להפחתת השימוש בחומרי הדברה (DEFRA, 2002).

בשבדיה ישנו גם מיסוי על דשן כימי, בגובה כ-20% מהעלות. מוערך כי המיסוי הביא להפחת של כ-10% בשימוש בדשן (DEFRA, 2002).

3.2.4 פיתוח הכפר

אמצעי פיתוח הכפר נועדים לסייע לחקלאים בהשקעות במשק אך גם כדי לתגמל את תושבי הכפר שאינם עוסקים בחקלאות. תוכניות לפיתוח הכפר מטרתן לסייע לתושבי הכפר להכיר את הפוטנציאל ארוך הטווח של המרחב הכפרי בו הם חיים ונותנות דגש על שיתופי פעולה בין משקים ובין כמה אזורי כפר, שיתוף הציבור וחדשנות. נושאי התמיכה הם: שימור הסביבה הטבעית, תרבות ואתרי מורשת, מוצרים ושירותים ופעילות קהילתית. אחת הדרכים המקובלות לסיוע בפיתוח הכפר הוא השימוש בכוח הצרכני זאת על ידי מיתוג ופרסום הסחורה החקלאית כדוגמת שוקי האיכרים והחינוך לתזונה נכונה בארה"ב.

3.2.4.1 אמצעים לפיתוח הכפר באיחוד האירופי

אמצעים לפיתוח הכפר במסגרת ה-Common Agricultural Policy של האיחוד האירופי מהווים כיום עד 20% מהיקף תקציב התמיכות בחקלאות של האיחוד האירופי. ברפורמה מ-2003 נקבע מנגנון שלאורך זמן יפחית את התקציבים המוקדשים לסובסידיות לחקלאים (בפרט למשקים גדולים) ויעביר אותם לאמצעי פיתוח הכפר (EU, 2004).

אמצעי פיתוח הכפר נועדו, בין השאר, לסייע לחקלאים להתאים את המשקים וממשקי הקרקע לשינויים בביקושים, לטכנולוגיות משתנות ולתקנות ממשלתיות חדשות, בין היתר בנושאי איכות הסביבה. מדיניות פיתוח הכפר מתגמלת גם את תושבי הכפר שאינם חקלאים. הנושאים המרכזיים בפיתוח הכפר הינם: שמירת הסביבה והנוף, סיוע לאזורים פריפריאליים בהם קשה לעבד, שמירה על חיוניות הקהילה הכפרית, שימור מורשת ושמירה על איכות ובטיחות המזון ורווחת בעלי חיים (EU, 2004).

תכנית פיתוח הכפר של האיחוד האירופי כוללת את המרכיבים הבאים (EU, 2004):

- סיוע להשקעות במשקים
- פיתוח משאבי אנוש: סיוע לחקלאים צעירים להקים משקים, אמצעים לעידוד העברה של משקים מחקלאים מבוגרים לצעירים, עידוד פרישה של מבוגרים מהחקלאות, תכניות הכשרה בטכנולוגיות חקלאיות ופרנסות משלימות.
- תמיכה באמצעים לעיבוד ושיווק תוצרת חקלאית.
- השקעה בייעור.
- תמיכה באמצעים לשיפור הקרקע, ניהול מים והגנת הסביבה.
- פיתוח מערך שירותים לאוכלוסיה הכפרית, שיקום כפרים, שימור מורשת כפרית, גיוון הפעילות החקלאית, ופיתוח תיירות כפרית.

- איכות המזון – תכניות אזוריות לשיפור המזון, מוצרי נישה, אינדיקטורים אזוריים (geographical indications), חקלאות אורגנית, תמיכה בשיווק של מוצרים באיכות גבוהה, יידוע הצרכנים על איכות המזון.
- סיוע לחקלאים לעמידה בתקנות הסביבתיות של האיחוד האירופי.
- סיוע לשיפור רווחת בעלי חיים.
- מודרניזציה של הייצור, בין היתר של מבנים חקלאיים ומיכון.
- פיתוח אנרגיה חליפית, בפרט ביו-אנרגיה.

כל מדינה ממדינות האיחוד האירופי אמורה לערוך תכנית לפיתוח הכפר, המתייחסת לנושאים חברתיים וסביבתיים. לדוגמא, הנושאים החברתיים בתכנית לפיתוח הכפר של אנגליה הם: הכשרה מקצועית לחקלאים בנושאי פיתוח עסקי של המשק, חקלאות סביבתית ורווחת בעלי חיים; תכנית לעידוד יזמות כפרית, פיתוח הקהילה, גיוון כלכלי, שיווק מוצרי איכות, הקמת מערך שירותים לקהילה הכפרית, ניהול משאבי מים, תיירות ואומנות (DEFRA, 2002). המרכיבים הסביבתיים של התכנית נסקרו בראשית פרק זה.

ישנה הכרה בכך שאת מרבית היעדים הללו ניתן להשיג גם ללא התערבות ממשלתית אלא בכוחות השוק בלבד, אך התמיכה הממשלתית מיועדת לסייע להשיג את היעדים באופן שוויוני ובקצב מהיר יותר. אחת הביקורות שהועלו כנגד תכנית פיתוח הכפר של האיחוד האירופי היא שמרבית התקציבים במסגרתה מופנים לחקלאים ולא לתושבים אחרים של הכפר (OECD, 2004).

3.2.4.2 תכנית Leader+ של האיחוד האירופי

התכנית הינה חלק ממדיניות פיתוח הכפר של האיחוד האירופי, בהיקף מימון של כ- 5 מיליארד יורו לתקופה של 5 שנים (Leader+, 2009). מטרתה: לסייע לאנשי המגזר הכפרי להכיר ולפתח את הפוטנציאל ארוך-הטווח של המרחב בו הם מתגוררים, וליישם אסטרטגיות משולבות, מקוריות ואיכותיות לפיתוח בר קיימא.

התכנית מהווה קרן אליה ניתן להגיש הצעות לפרויקטים, הנשפטות על בסיס תחרותי. ההצעות נכתבות ומוגשות על ידי קבוצות בסקטור הכפרי. ישנו דגש על שותפויות ורשתות של חילופי מידע ולקחים. לדוגמא: פרויקט שמוצע לביצוע בשיתוף פעולה בין שתי קבוצות שונות יועדף למימון (שיתוף הפעולה יכול להיות בתוך המדינה או עם קבוצה אחרת ברחבי האיחוד האירופי). דגשים נוספים הינם שיתוף הציבור וחדשנות רעיונית – התכנית תופסת את עצמה כ"מעבדה" לפיתוח גישות ניסיוניות לפיתוח בר קיימא.

ישנם שלושה תחומי עיסוק בתכנית:

- פרויקטי חלוץ מקומיים, על בסיס רעיונות מהשטח. במסגרת הפרויקטים הללו מוקמות קבוצות פעולה מקומיות המפתחות ומפעילות את הפרויקטים. 50% מכל קבוצה מחויבים להשתייך לקהילה העסקית המקומית.
- תמיכה בשיתופי פעולה בין אזורים כפריים.

- הקמת רשתות networking – לאיסוף והפצת מידע על פרויקטים מוצלחים, חילופי ידע, וסיוע טכני וארגוני לקבוצות הפעולה המקומיות. כל הקבוצות המקומיות חייבות להשתתף ברשתות. התכנית מפעילה אתר אינטרנט שבו מוצגים כל הפרויקטים שנערכו במסגרתה עד כה.

הנושאים הנתמכים על ידי התכנית הם: שימוש מיטבי במשאבי טבע ותרבות, טיפוח אתרי מורשת, שיפור איכות החיים באזורים כפריים, הקניית ערך מוסף למוצרים מקומיים, יצירת ערוצי שיווק ליצרנים קטנים, פעילות קולקטיבית במגזר הכפרי, שימוש בידע וטכנולוגיות כדי לשפר את התחרותיות של מוצרים ושירותים באזורים כפריים, פעילות קהילתית וחיזוק של קבוצות מיוחדות, כגון: נוער, מבוגרים, נכים, נשים, מהגרים, מיעוטים.

3.2.4.3 דימוי החקלאות ושיווק מוצרים ייחודיים בארה"ב ובאוסטרליה

מיתוג החקלאות בטקסס – באמצעות הלוגו GO TEXAN שממג מוצרי מזון, מסעדות, ירידים, שווקי איכרים, חוות קטיפה עצמי ותכניות תזונה בבתי ספר. משרד החקלאות אחראי על פיתוח הלוגו ושיווקו. משרד החקלאות גם מפרסם באתר האינטרנט שלו תאריכי קטיפה, אזורי גידול ומתכונים המעודדים את החשיפה של האוכלוסייה למוצרי החקלאות המקומיים. ה-2 באפריל הינו יום חג רשמי שמטרתו לכבד את חקלאי טקסס על שהם מספקים מזון, סיבים ואנרגיה לתושבי טקסס ואנשים רבים אחרים בעולם (TDA, 2009).

שווקי איכרים בקליפורניה - בקליפורניה ישנם 520 שווקי איכרים, המשפרים את יכולת הפרנסה של חקלאים קטנים באמצעות הקשר הישיר ללקוח. משרד החקלאות תומך בארגון הגג של שווקי האיכרים ומסייע לפרסום שלהם (CDFA, 2009).

ירידים חקלאיים, ארה"ב – ברחבי ארצות הברית פעילים ירידים חקלאיים רבים החושפים את תוצרת החקלאות של המדינה, ומקבלים תמיכה ממשרד החקלאות. לדוגמה, בקליפורניה פעילים כ-80 ירידים חקלאיים (CDFA, 2009).

Signposts for Australian Agriculture אוסטרליה - פרויקט לקידום דימוי החקלאות על ידי מעקב ודיווח על התועלות הכלכליות, החברתיות והסביבתיות של החקלאות האוסטרלית (NLWRA, 2009). מטרת הפרויקט הינה ליידע את הציבור הרחב בנוגע לתרומות של החקלאות לפיתוח בר קיימא, לבנות את האמינות של המגזר החקלאי בנושאי סביבה ולזהות נושאים בסדר עדיפות גבוה לפעולה.

מערכת הדיווח כוללת אינדיקטורים על התרומות הסביבתיות, הכלכליות והחברתיות של ענפים חקלאיים מרכזיים. האינדיקטורים נבנו בתהליך משותף של אנשי חקלאות ואנשי סביבה. תהליך ההתייעצות עם הציבור נמשך לכל אורך שנות הפרויקט. לכל מרכיב זוהתה התוצאה הרצויה, תוצאות ביניים ואינדיקטורים המודדים את השגת התוצאות. כמו כן זוהו הפעולות היכולות לקדם את השגת התוצאה (למשל שינויים בפעולות העיבוד, או שינויי מדיניות רצויים) ונערך סקר בקרב החקלאים בדבר יכולתם לשנות את השימוש במשאבי סביבה ולהביא לכך כי המשקים ינוהלו באופן בר קיימא.

פורסמו דוחות על כל אחד מהענפים שנבדקו ואתר האינטרנט של הפרויקט מדווח באופן שוטף על המעקב אחר האינדיקטורים. התרומה המרכזית של הפרויקט היא ביכולתו ליידע את הציבור הרחב על תרומות החקלאות, ובכך לשפר את הדימוי הציבורי של הסקטור.

3.2.4.4 קידום תזונה נכונה בארה"ב

ישנן מדינות בהן משרד החקלאות פועל לא רק בקרב החקלאים אלא גם לקידום תזונה נכונה במגזר העירוני. לדוגמא, בארה"ב משרד החקלאות רוכש מוצרי מזון מהחקלאים ומחלק לנזקקים, בהיקף של כ- 60 מיליארד דולר בשנה (הכנסת, 2007). בטקסס ישנה במשרד החקלאות המקומי מחלקה למזון ותזונה המפעילה תכניות לחלוקת מצרכי מזון בבתי ספר (כולל מדיניות של סוגי המזון שאסור לחלק בבתי ספר - ממתקים, שתייה מוגזת ועוד), ולחינוך לתזונה נכונה בקרב ילדים ומבוגרים (TDA, 2009). כמו כן ישנו סיוע לארגוני צדקה המחלקים מזון לבתייהם של קשישים ונכים. בקליפורניה, משרד החקלאות מחלק תלושים לאוכלוסיה מבוגרת מעוטת יכולת המאפשרים לקנות פירות וירקות טריים בשווקי איכרים (CDFA, 2009).

3.3 מדיניות לפיתוח בר קיימא של החקלאות בישראל

גופים ציבוריים שונים ערכו בעשור האחרון שורה של עבודות שמטרתם להציג עמדה בנוגע לעתידה ותפקידיה של החקלאות בישראל. חלק מהגופים הללו הינם גופים "ירוקים" (המשרד להגנת הסביבה, החברה להגנת הטבע ועוד) או מוסדות אקדמיים. כחלק מהאסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר נבחר לבדוק את העמדות הללו ולשלבן במערכת קבלת ההחלטות. כמו כן נבחנו פרסומים שנערכו על ידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר עצמו בנושא פיתוח בר קיימא.

3.3.1 משרד החקלאות ופיתוח הכפר

3.3.1.1 אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרדי ממשלה – דיווח משרד

החקלאות ופיתוח הכפר, 2004

משרד החקלאות ופיתוח הכפר מינה צוות פנימי לנושא פיתוח בר קיימא. נמצא שהתחומים הזוכים לטיפול מתאים במצב הקיים הינם: העברת הידע לחקלאים, ממשקי גידול ידידותיים לסביבה ושימוש במים מושבים. מטרת העל הינה צמיחה בחקלאות ישראל וביישובים הכפריים. הדגשים הינם פריסת החקלאות בכל צורות ההתיישבות, יצוא חקלאי, וייעול השימוש החקלאי במים, הון ועבודה. היעדים הינם הגדלת היצוא והיצע המים בחקלאות, ופיתוח המרחב הכפרי כולל תשתית פיזית, תעסוקתית ופעילויות לא חקלאיות. יעדים נוספים הינם שימור קרקע, שמירת קרקע חקלאית בעיבוד, חקלאות ידידותית לסביבה (חקלאות אורגנית, הדברה משולבת וכו') שמירה על המרקם הכפרי מול עיור, חקלאות נופית, תיירות חקלאית ושמירת ערכי מורשת. תחומי ההתמקדות הינם: חיסכון במים, טיפול בשפכים ופסולת חקלאית, הפחתת השימוש בתשומות חקלאיות, פיתוח המרחב

הכפרי. הצלחות מהתקופה האחרונה הן: הרפורמה ברפת, שימוש חקלאי במי קולחין, הדברה משולבת בערבה ובנגב.

3.3.1.2 תכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא – מתווה כללי – טיוטא לדין (מצגת)

תחומי ההתמקדות של התכנית הינם: חיסכון וייעול השימוש במים, הפחת, סילוק, שימוש ומחזור פסולת חקלאית, הפחתת השימוש בתשומות חקלאיות, הגברת השימוש בחלופות ידידותיות לסביבה, פיתוח המגזר הכפרי – ייצוב הקהילה במשק הקיבוצי והעמקת הבסיס הכלכלי במשק המשפחתי, שיקולי שימור קרקע בתכנון ויישום עקרונות פיתוח בר קיימא.

3.3.1.3 תכנית פיתוח הכפר 2006-2007 (האגף לתכנון כפרי ואזורי)

תכנית פיתוח הכפר שפורמה בשנים 2006-2007 שמה את הבסיס לפיתוח הכפר כנדבך חשוב בתמיכה בחקלאות והמגזר הכפרי בישראל. התכנית שפורסמו בשנים הבאות ממשיכות את הישגיה של תכנית זו.

התכנית מזהה את האתגרים המרכזים בפיתוח הכפר: חיזוק המגזר הכפרי בפריפריה, כניסתה של אוכלוסייה לא חקלאית למגזר הכפרי במרכז ושילובה עם האוכלוסייה הותיקה, תהליך הזדקנות בחלק מהיישובים הכפריים, פיתוח תעסוקות לא חקלאיות בכפר. התכנית שמה לה כמטרת על את פיתוח המרחב הכפרי באמצעות הגדלת האוכלוסייה, פיתוח וגיוון הבסיס הכלכלי, חיזוק התשתיות תוך שילוב עם שימור השטחים הפתוחים ואיכות הסביבה. זאת באמצעות תכנון סטוטורי, הכנת תכניות לפיתוח בר קיימא במועצות אזוריות, הכנת תכניות חקלאיות, הכנת תכניות יישוביות, פיתוח תיירות כפרית וחקלאית, והשתלבות בתכניות ארציות (בפרט תמ"א 35). תכניות אב לפיתוח בר קיימא במועצות האזוריות מהוות אמצעי לזיהוי, שמירה ופיתוח המרחב הכפרי כמרחב איכותי ואטרקטיבי (ראו ביתר הרחבה בהמשך). תכניות חקלאיות מאפשרות פתרון לנושאים כגון הקמת חממות או מבני משק. תכניות אב ומתאר ליישובים מיועדות לתמוך בתכנון היישוב הכפרי המתחדש, כולל נושא שיוך הדירות.

בנוסף לתמיכה בהכנת תכניות, כוללת תכנית פיתוח הכפר תמיכה בפיתוח תשתיות כפריות ותיירותיות, שיפור פני המרחב הכפרי, הדרכה וחונכות מקצועית (גם לנושא פעילות כלכלית לא-חקלאית), שירותי סקר וייעוץ.

תכנית פיתוח הכפר שמה דגש על שיתוף הציבור בכל התהליכים ולאורך כל השלבים.

3.3.1.4 חקלאות בת-קיימא – נחלות חקלאיות בדו-קיום עם שמירת הסביבה (אפרת הדס, ישעיהו נון, אבי לפידות, יאיר ליטביץ, 2004)

המסמך ממליץ על פיתוח והרחבת מקורות הפרנסה במרחב הכפרי בפריפריה גם בשטחים פתוחים מוגדרים סביב הכפר שאינם בתחום הנחלה. הרחבת הנחלות מנחלות חקלאיות לנחלות שומרות סביבה, מאפשר הרחבת מקורות הפרנסה בחקלאות, שימור שטחים פתוחים ופיתוח

הפריפריה. השינוי יעשה על-ידי יזמות אישית עם תמיכה ממשלתית – פיתוח תשתיות של השטח הפתוח, הקלות במיסוי, חונכות עסקית בשיווק ופיתוח מערך סטטוטורי.

3.3.2 מועצות אזוריות

3.3.2.1 תכניות אב לפיתוח בר קיימא (המרכז לקיימות מקומית, 2009)

הכנת תכניות אב לפיתוח בר קיימא הוא מהלך שנערך ביוזמת מרכז המועצות האזוריות ונתמך על ידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר, המשרד להגנת הסביבה, משרד הפנים ומרכז השל. מטרת המהלך הינה הטמעת ערכים של פיתוח בר קיימא ואיכות הסביבה כחלק בלתי נפרד מתרבות והתנהלות המועצות האזוריות, תושביהן והאזור כולו. זוהי אמירה ציבורית לחברה הישראלית, המייחדת את המועצות האזוריות כסוכן מרכזי של פיתוח בר קיימא.

התכניות לפיתוח בר קיימא מספקות למועצות האזוריות מסגרת לעיצוב חזון של פיתוח בר קיימא וכלים אופרטיביים למימושו. זאת על פי הקווים המנחים הבאים: כוללניות (התייחסות למגוון תחומי העשייה במועצה האזורית (מוא"ז)), שיתוף הציבור, שותפות בין משרדי ממשלה שונים וארגונים ציבוריים, וניצול מיטבי של משאבי האזור.

הוכן מדריך לתכניות אב לפיתוח בר קיימא המסייע למועצות אזוריות המעוניינות להיכנס לתהליך. נכון לאמצע 2008 קרוב ל- 30 מועצות אזוריות נמצאות בשלבים שונים של הכנת תכנית לפיתוח בר קיימא.

3.3.3 המשרד להגנת הסביבה

3.3.3.1 מתוך: אג'נדה 21 והצהרת ריו – רקע, תקציר והיבטים ישראלים (אפריל 2002)

המלצות:

- שימוש יעיל בקרקע בתור משאב המוגבל על-ידי תכנון פיזי משולב.
- גישה משולבת של קבלת החלטות תוך התייחסות לנושאים סביבתיים, חברתיים וכלכליים בעת ובעונה אחת.
- שמירה על נושאים חברתיים בפיתוח – זכויות התושבים והקהילות המקומיות, תפקידן הכלכלי של נשים, שאלת השטחים המוגנים וזכויות הקניין הפרטי.

צעדים מעשיים:

- חשיבה לטווח ארוך – טיפוח התיישבות כפרית קיימת הנמצאת באיזון עם הסביבה הטבעית על פני בנייה המבטיחה רווחים לטווח הקצר.
- חקיקה ממשלתית ותמריצים כלכליים לעידוד פיתוח וממשק בר-קיימא בקרקע חקלאית. מחקר ופרויקטי חלוצי יבחנו שיטות ממשק סביבתיות – בדיקת תועלות, עלויות וסיכונים.

- הבנה משופרת של כושר הנשיאה של הקרקע ויחסי הגומלין בין שימושי הקרקע למערכות הסביבה.
- חיזוק שיתוף פעולה אזורי ושיתוף הציבור בקבלת ההחלטות תוך הגברת המודעות הסביבתית.

3.3.3.2 מתוך: פיתוח בר-קיימא - דו"ח מס' 2 – ביצוע החלטת הממשלה (יולי 2006)

המלצות ודגשים להרחבת עשייה מקיימת בסקטור החקלאי:

- מקורות מים: שימוש במי נגר וגשם להשקיה בחממות – קידום תמיכה מקצועית; שימוש בקולחים – המשך סקר בדיקת השפעה על הקרקע, ניטור והסקת מסקנות; מניעת זיהום נחלים מבריכות דגים – טיפול במי הבריכות.
- חומרי הדברה: הדרכות של המשרד להגנת הסביבה ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר על שימוש מופחת ואחסון נכון של חומרי הדברה.
- צמצום פסולת חקלאית: טיפול בגזם – נהלים חדשים לטיפול ללא שריפה; טיפול בזבל רפתות – מניעת זיהום סביבתי ומי תהום.

3.3.3.3 לקראת אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא – פרק החקלאות (2005)

החקלאות היא משימושי הקרקע העיקריים בישראל ומצרכני המשאבים הגדולים בה. הקרקע החקלאית לעת עתה איננה במחסור, ולראיה – ישנן קרקעות חקלאיות רבות שאינן מעובדות. קרקעות רבות יגרעו בעתיד הקרוב מעיבוד לצרכי בינוי. ישנה חשיבות לשמירת החקלאות במרכז הארץ, כ"ריאות ירוקות".

חיוני להפנות משאבים לפיתוח מקורות מים שוליים בחקלאות, כך שבעתיד 50-75% מהמים בחקלאות יהיו מים מושבים. לצורך העלאת השימוש בקולחין נדרש לשפר את מי האספקה לעיר ("מי רקע") לשפר את האגרוטכניקה לצמצום דליפת מזהמים ומלחים לקרקע, והזזה של חקלאות מזהמת לאזורים שאינם מעל מי תהום.

גורם הסיכון העיקרי בחקלאות הוא שימוש במי קולחין במישור החוף, מעל האקוויפר. לשם מניעת הסיכון יש להקפיד על איכות מתאימה של הקולחין בשימוש חקלאי, עלות ההשבה צריכה להתחלק בין היצרנים (העיר והתעשייה) והצרכנים (החקלאים). יש להקצות משאבים למחקר וחקיקה של השלכות השימוש בחומרי הדברה מעל אקוויפר החוף.

יש להגביר את תפקודה של החקלאות בסילוק ושימוש חוזר במזהמים, השימוש בפסולות צריך להועיל לחקלאי ובה בעת לא לגרום נזק לאדם, לצמח, לקרקע ולמים.

3.3.3.4 הגברת הפיקוח והאכיפה בשמירה על שטח פתוח (2002)

- המסמך ממליץ על הכלים הבאים לפיקוח של שמירת שטחים פתוחים:
- העלאת מודעות הציבור לגבי החובה לדווח על מפגעים – תמרוץ/ענישה כאשר גוף פרטי או ציבורי לא מדווח.
 - הגברת פעילות הגופים הלא ממשלתיים (אדם טבע ודין, החברה להגנת הטבע ועוד) ופרסום פעילותם ככלי להתרעה.
 - חיזוק התיאום בין הגופים השונים העוסקים באכיפה – בחירת גוף ייצוגי משותף.
 - גיבוש תקנים מפורטים לגבי פיקוח ואכיפה בשטחים הפתוחים.
 - הוספת חוקים בעניין שטחים פתוחים למערך ברירות המשפט של המשרד להגנת הסביבה שמאפשר קביעת גובה הקנס לעבירה – חוקים בעניין מקרקעין ונושאים אחרים הקשורים בשמירה על השטח הפתוח.

3.3.4 משרד הפנים – מינהל התכנון

כלי המדיניות המרכזי של מינהל התכנון הינו תכנית המתאר הארצית תמ"א 35. אמצעי המדיניות הנוגעים לחקלאות ויישוב כפרי בתמ"א 35 הם:

- פיתוח תשתית חקלאית ברחבי הנגב. פיתוח מקורות המים, השקעות בחממות, פיתוח ענפים חדשים כגון ענף המדגה ועוד. באחריות משרד החקלאות ופיתוח הכפר בשיתוף: נציבות המים, קרן קימת לישראל.
- עידוד ההתיישבות הכפרית בערבה, במרכז הנגב ובדרומו. דרושה פעילות לגידול האוכלוסייה תוך פיתוח תשתית, בעיקר תעסוקתית לגידולה. באחריות משרד הבינוי והשיכון בשיתוף: משרד החקלאות ופיתוח הכפר, קרן קימת לישראל (להכשרת קרקע חקלאית), משרד התמ"ת, משרד התחבורה.
- תמיכה ממשלתית בפיתוח החקלאות הערבית המסורתית. פיתוח החקלאות המסורתית במגזר הערבי כתעסוקה משלימה, בשל חשיבות תרבותית וחברתית. באחריות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- הקמת גוף חדש שינהל את מכלולי הנוף. או הרחבת תחומי הפעילות של גופים קיימים: רשות הטבע והגנים או קרן קימת לישראל. הגוף המוצע יטפל בממשק של השטחים הפתוחים. כיום אין מסגרת ממשלתית כלשהי לקידום נושא חשוב זה. באחריות המשרד להגנת הסביבה בשיתוף: משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- הקצאת קרקע לצורך אזור שימור מכלולי נוף. מדובר על כמיליון דונם של קרקע חקלאית. על מנהל מקרקעי ישראל (ממ"י) לשלב במערך ההוראות והנהלים על פיהם הוא פועל הוראות לשימור מכלולי נוף בקרקע חקלאית המוקצית על ידו. באחריות מינהל מקרקעי ישראל. בשיתוף: משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

- בחינה מחודשת של סל התמריצים לחקלאי תוך תמרוץ ההיבט הסביבתי-נופי. יש לעדכן את מדיניות התמריצים לעיבוד חקלאי באופן שיעודד את שמירת ההיבט הסביבתי-נופי וימנע ככל הניתן שינוי יעוד של קרקע חקלאית. באחריות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- תמרוץ פיתוח תיירות ונופש במרחב הכפרי ושילוב חקלאות ותיירות. משרד החקלאות ופיתוח הכפר בשיתוף: משרד התיירות.
- התרת העברת זכויות העיבוד החקלאי לחקלאי אחר באותו ישוב. יש לאפשר לתושבי ישוב כפרי שאינם מעוניינים לעבד קרקע להמשיך ולהתגורר בישוב תוך העברת זכויות עיבוד הקרקע לאלה שמעוניינים בכך תוך הבטחת העיבוד החקלאי של הקרקע תוך ניצול יתרונות לגודל. באחריות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- יישום רפורמה רחבה לחלוקה צודקת של תקבולים מפיתוח. כפתרון לחוסר השוויוניות בין קרקע חקלאית במרקמים עירוניים לקרקע חקלאית במרקמים האחרים ועל מנת להסיר את לחצי הפיתוח מקרקע חקלאית מחוץ למרקם העירוני. תוקם קרן ארצית לפיתוח החקלאות והשטחים הפתוחים שתקבל חלק מההכנסות הנוטרות מהפשרת הקרקע ותפעל לרשות פרויקטים חקלאיים-סביבתיים-נופיים. באחריות מינהל מקרקעי ישראל בשיתוף: משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

ראוי לציין כי בשנים שעברו מאז הכנת תמ"א 35 חלק מהאמצעים יושמו, ואחרים הפכו לפחות רלוונטיים (למשל לאור שינוי החלטות ממ"י).

3.3.5 רשות הטבע והגנים

3.3.5.1 מסדרונות אקולוגיים בשטחים הפתוחים: כלי לשמירת טבע (יהושע

שקדי ואלי שדות – יולי 2000)

רשות הטבע והגנים מעוניינת להרחיב את השטחים בהם קיים שימור של המגוון הביולוגי, בין היתר גם שטחים חקלאיים אם הם תומכים במגוון הביולוגי. שמירה על המגוון נעשית ע"י שמירה על מערכות אקולוגיות נדירות או מייצגות. בקנה מידה ארצי, שמירה על אזורים גדולים ורצופים ("מסדרונות אקולוגיים") בכדי לקיים אוכלוסיות בעלי חיים גדולות יחסית ולאפשר קשר בין אוכלוסיות בעלי חיים. המסדרונות האקולוגיים מסתמכים בעיקר על שטחים חקלאיים פתוחים, בפרט גידולי בעל ויערות נטועים. המערכות הדורשות טיפול ושמירה מיידיים – מערכות של מים מתוקים ומערכות לאורך חופי הים התיכון הנשענות על חול וכורכר.

3.3.6 החברה להגנת הטבע

3.3.6.1 הצעת אמנה: חקלאות – סביבה (יואב שגיא, 2005)

מוצע כי תיחתם אמנה שבמרכזה עומד קיומה ותפקידיה של החקלאות, מתוך הכרה בחשיבותה לשימור הסביבה ודמות הארץ:

- פיתוח וחיזוק מערך יחסי הגומלין בין החקלאות לסביבה.
- הכרה של המדינה בתרומתה של החקלאות לרווחת הציבור בהיבטים סביבתיים וחברתיים ובחובתה לסייע לחקלאות באופנים הבאים:
 - סיוע עקיף - בהשקעות ותשתיות המסייעות לחקלאות (מים, ניקוז, מו"פ וכו').
 - סיוע ישיר - תמיכה בקיום חקלאות ופיתוח כפרי ידיוותי לסביבה.
 - תמריצים חיוביים – אספקת תשתיות מים, מיסוי נמוך וכד'.
 - תמריצים שליליים – מיסוי גבוה על שטחים נטושים או על שימוש לא מותאם בשטח.
- ניהול קרקעות המדינה כנכס ציבורי אשר מתוכנן בראייה ארוכת טווח.
- שמירת שטחי החקלאות כאזור חיץ וריאות ירוקות בין מערכים אורבניים.
- ריכוז הבנייה הכפרית תוך שמירה על רציפות שטח חקלאי – ממשק נכון, מסדרונות אקולוגיים וחזות נוף פתוח.
- פיתוח חקלאות נופית – שילוב חקלאות ותיירות פנים (כדוגמת הנעשה בכרמי יין)
- שטחים חקלאיים בעלי ייחוד – שמירה וסיוע לשטחים בעלי ערך היסטורי, תרבותי, נופי או אקולוגי.
- עידוד העיבוד בשטחים נטושים – מעקב ופיתוח מסגרות טיפוח עבור שטחים אלה.
- קידום תחומי מחקר יישומי שיאפשרו חקלאות הנושאת ערכים סביבתיים וחברתיים.
- העלאת המודעות הסברה וחינוך לגבי חשיבותה של החקלאות לנושאים סביבתיים.
- שימור הנוף החקלאי – העלאת מודעות והקמת גוף ממשלתי שיעסוק בנושא.
- רישום נופים חקלאיים במסגרת ה – World Heritage list (נופי "ארץ התנ"ך" וכד')
- תיירות חקלאית – שיתוף וחלוקת רווחים מהתיירות הכפרית
- פיתוח האמנה ומסריה – ע"י צוות היגוי ומועצה ציבורית רחבה שתלווה את התהליך.

3.3.6.2 חקלאות, סביבה, טבע ונוף – מבט לעתיד (יואב שגיא הרצאה בכנס

נקודת ח"ן, אפריל 2003)

הצעות למימוש חקלאות ידידותית לסביבה ולחברה:

- הגדרת תפיסה ברורה ומוסכמת של החזון ותרומתו לאופי הנוף החקלאי הפתוח הרצוי לכל אזור גיאוגרפי, על ייחודו ומאפייניו (פעילויות סקר והערכה של משאבי טבע ונוף בשטחים הפתוחים כפי שנעשות ע"י החברה להגנת הטבע נועדו להגדיר ערכים אלה).

- הקניית מודעות ותובנה לחשיבות השמירה על שטחים פתוחים ושטחים חקלאיים בכללם. בתוך כך גם חיונית השותפות בין החקלאות לסביבה ולהכרה בכך שקיומה של חקלאות ידידותית לסביבה מהווה שירות חיוני לסביבה ולרווחת כלל האוכלוסייה.
- פיתוח מחויבות של המדינה לתגמל את ספקי השירות כשם שמתוגמלים שירותים חיוניים אחרים כבטחון, בריאות, חינוך ועוד.
- תרגום תובנות אלה למדיניות ברורה ומחייבת ושיכלול ופיתוח כלים מתאימים ליישומה בתחומי התכנון, החקיקה, הכלכלה, המנהל הציבורי, ניהול מקרקעי המדינה, האכיפה ושיתוף הציבור.

3.3.6.3 כלים לשמירה על שטחים פתוחים – פיילוט לתמרוץ 'עיבוד ראוי' (יואב שגיא, 2004)

פיתוח כלים לעידוד "עיבוד ראוי" (עיבוד חקלאי או טיפול אקולוגי) בשטחים חקלאיים לשם שמירתם כשטחים פתוחים. עידוד על-ידי תמריצים חיוביים עבור חקלאי המעבד "עיבוד ראוי" בחלקותיו ותמריצים שליליים למי שאיננו עושה כך. התמריצים אמורים להינתן ע"י המדינה באמצעות מערך המיסוי.

3.3.7 פרסומים אקדמיים

3.3.7.1 שמירה על המרחב הכפרי – מודל יישום "חקלאות בת קיימא" באזורים חקלאיים נבחרים (אמדור וחוב', 2005)

המלצה על שורה של כלים ארגוניים, לתמרוץ חקלאים על שירותי הסביבה של החקלאות:

- ויתור על דמי חכירת קרקע לחקלאי המעבד אדמתו כראוי.
- תמיכה כלכלית ישירה בעיבוד הקרקע.
- תמרוץ גידולים היוצרים נוף וסביבה באמצעות החוק לעידוד השקעות הון בחקלאות.
- עידוד תיירות חקלאית.
- עידוד השימוש בפסולת עירונית אורגנית ובוצה בשדה החקלאי.

3.3.7.2 כלים לשמירה על שטחים פתוחים – מה ניתן ללמוד ממדינות אחרות וליישם בישראל (רחל אלתרמן ואיריס האן, 2004)

פרסום זה בא לעודד המשך קיום חקלאות בשטחים החקלאים בכלים הבאים:

- עידוד וסבסוד העיבוד החקלאי, במיוחד עבור חקלאות רצויה מבחינה סביבתית - גידולים אורגניים, שטח חקלאי ללא חממות, חקלאות מותג וכד'.
- שימור חלקות קטנות בעלות ערך נופי, תרבותי, סביבתי – רכישה מלאה או רכישת זכויות פיתוח ע"י גוף ממשלתי או חוץ-ממשלתי.
- הגנה על פעילות חקלאית הסמוכה למרכזי אוכלוסייה – ע"י כלים של "הזכות לעבד".

- הגבלת שימושים לא חקלאיים בקרקע חקלאית – באמצעות חקיקה ישירה והגברת אכיפת החקיקה הקיימת.
- תמיכה ע"י מדיניות מיסוי (כדוגמת היטל ההשבחה) המעודדת פעילות חקלאית.
- הועדה לשמירת קרקע חקלאית ושטחים פתוחים - שינויים במבנה ובפעולה: הרחבת הוועדה וכלילת נציגות של גופים העוסקים בשמירה על שטחים פתוחים; מדיניות תכנון וגיבוש קריטריונים על-פי דירוג רגישות שטחים שונים לפגיעה.
- תפקידה של קרן קימת לישראל – כגוף רב-דורי בעל מטרות לאומיות קרן קימת לישראל מתאימה לשאת את יעדי המדיניות הללו, למשל שמירה על ייתרת השטחים הפתוחים ע"י רכישת קרקעות אשר תעשה כדי להבטיח את הישרדות דמותה הפיסית-סביבתית של המדינה.

3.3.7.3 הצעת תוכנית - כלים כלכליים להגנה אקטיבית על שטחים פתוחים (גדי רוזנטל ותומר גוטהלף, 2006)

בפרסום זה מוצעת הגנה אקטיבית על שטחים חקלאיים פתוחים על-ידי כלים כלכליים. החקלאי יקבל פיצוי כספי על פי מפתח שיקבע כנגד מחויבות שהקרקע תישאר חקלאית לעד (למעט מקרים מיוחדים). מבחינת החקלאי זוהי למעשה הערכה של תקופת החכירה החקלאית מהמנהל לטווח אין סופי. ויתור על זכויות פיתוח עתידיות, התחייבות לא להגיש תביעה לפי סעיף 197 בגין הגבלת זכויות הפיתוח, התחייבות לעבד את הקרקע תוך הגברת המנגנונים לטיפול באי עיבוד. הגברת ישימות ההצעה תעשה ע"י הקצאת המקורות משינוי הייעוד במדרג עולה של שלוש רמות: רמת החקלאי/היישוב, הרמה האזורית והרמה הארצית. זאת על מנת לחזק את הקשר בין הקרקע לגביה נעשה שינוי יעוד (וממנה נובעים המקורות) לשטחים החקלאיים עליהם רוצים להגן.

3.3.7.4 חקלאות בת-קיימא בסביבה משתנה (נעם זליגמן ואסתר לחמן; עריכה: אבי פרבולוצקי, נקודת ח"ן, 2008)

יש הסבורים שתפקידה של החקלאות לספק 'נוף כפרי', יותר מלספק מוצרי מזון וסיבים. הקהל הרחב והתיירים נהנים מן הנוף הכפרי, אך שיפור הכנסתו של החקלאי תלויה בכניסה לעסקי התיירות החקלאית או אם גורמים אדמיניסטרטיביים מקומיים או ממשלתיים מעוניינים לפצות אותו בעבור 'שירותי הנוף' שהוא מספק. אמצעים כאלה קיימים באירופה, וישנן הצעות להנהיג אמצעים דומים בארץ, אך אלה טרם מומשו. תפקידה המרכזי של החקלאות בישראל ימשיך להיות הספקה של ירקות ופרות טריים ומעט מוצרי גידולי שדה, עד גבול זמינות המים המתאימים לגידולים אלה. הנוף החקלאי ייקבע על-ידי ענפים וטכנולוגיות בני-קיימא בתנאים העתידיים.

3.4 סיכום פרק הסקירה הספרותית

לסיכום, ניתן לראות כי גופים רבים, בארץ ובעולם, קבעו והציעו מדיניות הקשורה לפיתוח בר קיימא בחקלאות. העקרונות הללו, מהארץ ומהעולם, ישמשו לניתוח תחומי הקיימות פיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ולהמלצות יישום לעתיד. דרכי הפעולה ליישום תוכניות אלו הן מגוונות, החל מרגולציה וחקיקה (שינוי נכפה מלמעלה) וכלה בקריאה למכרזים (החקלאי מציע תוכנית שימור עבור השטח שלו) ועידוד פעילות וולנטרית דרך הפעלת כוחות שוק (חינוך הציבור לצריכת מזון בריא ומיתוג מוצרים). דגש רב ניתן לנושא הסובסידיות בתוכניות פיתוח בר קיימא ככלי יעיל ליישום יעדים באופן שאינו פוגע בפרנסת החקלאי וכן להעלאת הנגישות לידע דרך מרכזי הדרכה ופרסום. במשרד החקלאות ופיתוח הכפר מתקיימות כיום בפועל תוכניות ופעולות בנושאי פיתוח בר קיימא אשר יושמו בהצלחה, למשל: הרפורמה ברפת, שימוש חקלאי במי קולחין והדברה משולבת. מספר עבודות שנכתבו על ידי אנשי המשרד מעלות הצעות לפעולה בנושאי פיתוח הכפר, נחלות שומרות סביבה ושימור שטחים פתוחים. יעדים אסטרטגיים לפיתוח חקלאות בת קיימא נכתבו גם בעבודות של המשרד להגנת הסביבה, משרד הפנים וגופים האמונים על שמירת הסביבה כמו רשות הטבע והגנים והחברה להגנת הטבע. נראה אם כן כי קיים ידע רב ונמצאו דרכי פעולה אפשריות להיבטיו השונים של פיתוח בר קיימא לחקלאות ישראל אולם נדרש תרגום ידע זה לכלל מדיניות ברורה ומחייבת והכלים ליישמה.

4 פיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר -

סקירת המצב הקיים

סקירת המצב הקיים נועדה לבחון את פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר לאור המטרות ועקרונות פיתוח בר קיימא שהוגדרו בעבר.

4.1 מטרות פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר

פיתוח בר קיימא הינו פיתוח מונחה מטרות, ולפיכך נבחר לפתוח את ניתוח המצב הקיים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר בבחינה של המטרות לאורך המשרד פועל. מקורות המידע הם: פרסומים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר, וסקר שנערך בקרב מנהלי האגפים במשרד במסגרת הכנת עבודה זו. הגדרה כוללת של תפקידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר מופיעה בדו"ח פעילות המשרד לשנת 2007 (פורסם על ידי הממונה על חוק חופש המידע):

"משרד החקלאות ופיתוח הכפר אחראי על יישום מדיניות הממשלה לפיתוח הייצור של תוצרת חקלאית לסוגיה ואספקתה לאוכלוסיה באיכות, סדירות ומחירים סבירים. המשרד עוסק בסיוע לישובים לשם פיתוחם החקלאי וביסוס הכלכלי – חברתי."

ראוי לציין כי הגדרה זו היא מוטת ייצור חקלאי, ואילו לתפקידים הנוספים של החקלאות (כגון תפקידים סביבתיים, יצירת נופ וכו') לא ניתן ביטוי. תפקידי פיתוח הכפר נתפסים כמשניים ביחס לאחריות על הייצור החקלאי, והיישובים הכפריים נתפסים כעוסקים בעיקר בחקלאות (על אף שבפועל התעסוקות בכפר מגוונות ביותר).

המטרות הנוכחיות של פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר הוצגו על ידי מנכ"לית המשרד בינואר 2010:

- אספקת מזון סדירה וקבועה לאוכלוסיית המדינה ולייצוא בכמות ואיכות נאותים, ובמחיר סביר.
- פריסת ההתיישבות, יישוב הפריפריה, פיתוח המרחב הכפרי ושמירה על קרקעות המדינה.
- תועלות אקולוגיות – הגנת הסביבה, שמירה על שטחים פתוחים, ריאות ירוקות, מקורות מים ומשאבי סביבה.

יעדי המשרד הינם :

- רפורמה בהעסקת עובדים זרים בחקלאות.
- התמודדות עם המחסור במים.
- עידוד חקלאות בת קיימא/ חקלאות אקולוגית.
- שיקום תשתיות בישובים ותיקים.
- רפורמה בענף ההטלה.
- רפורמה כלכלית וסביבתית בענף הדגה.
- הסדרת הניקוז ורשויות הניקוז.
- טיפול בבעלי חיים משוטטים.

בשונה מהגדרת החקלאות נראה כי המטרות והיעדים שמציב המשרד הללו מתייחסים לכל היבטי של פיתוח בר קיימא : כלכלי, חברתי וסביבתי.

4.1.1 המטרות הציבוריות של החקלאות בישראל

במסגרת התהליך לזיהוי המטרות לפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר, נערכו ראיונות עם מנהלי האגפים במשרד. בראיונות אלו הופנתה שאלה בדבר תפיסתם את תרומת החקלאות לחברה בישראל. חשוב לציין כי השאלה היתה פתוחה והמראיינים יכלו לציין מגוון מטרות. לעיתים צוינו יותר ממטרה אחת. הטבלה הבאה מסכמת את תוצאות הראיונות.

מספר מנהלי אגפים שצינו מטרה זו	מטרות ציבוריות של החקלאות
16	תרומה ליצירה ושימור ערכי נוף וסביבה
11	עצמאות מבחינת אספקת מזון טרי לתושבי ישראל
7	פיזור האוכלוסייה, קידום כלכלי של הפריפריה
6	ערך בטחוני, החקלאות מנציחה את גבולות המדינה
6	תרומה לתל"ג ולתעסוקה
6	ייצור מזון בריא, איכותי, מגוון, במחיר שווה לכל נפש
5	שימוש נאות בפסולת עירונית
3	ערכי ציונות- להפוך את הפירמידה, להביא אנשים לעסוק בחקלאות במקום במסחר; קשר של האדם לאדמה
3	פנאי וחינוך סביבתי דרך החקלאות; מורשת תרבות בקיבוצים ומושבים
2	החקלאות כבסיס לתעשייה רחבה של תשומות ועיבודים

מספר מנהלי אגפים שצינו מטרות זו	מטרות ציבוריות של החקלאות
2	שמירה על שטחים מפני פעילויות לא רצויות (פסולת, בניה לא חוקית)
1	תרומה ליחסי החוץ של ישראל דרך הדרכה חקלאית
1	החקלאות כבסיס ליצירת ידע
1	תרומה ליצוא של מדינת ישראל

ניתן לראות כי המטרות החשובות ביותר של החקלאות הישראלית, שצינו על ידי רוב המנהלים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר הן:

- תרומה ליצירה ושימור ערכי נוף וסביבה
 - עצמאות מבחינת אספקת מזון טרי לתושבים
 - פיזור האוכלוסייה וקידום כלכלי של הפריפריה.
- המטרות הללו מתייחסות לשלושת המימדים של פיתוח בר קיימא – סביבתי, כלכלי וחברתי. ראוי לציין כי מנהלי משרד החקלאות ופיתוח הכפר הדגישו את הנושאים הסביבתיים (נוף חקלאי) והחברתיים (עצמאות במזון, התיישבות בפריפריה).

4.1.2 הגשמת המטרות הציבוריות של החקלאות

האם וכיצד פועל משרד החקלאות ופיתוח הכפר להגשמת המטרות הציבוריות של החקלאות, כפי שהוגדרו על ידי מנהליו?

4.1.2.1 תרומה ליצירה ושימור ערכי נוף וסביבה

לחקלאות ישנה תרומה ליצירת נוף ובתי גידול טבעיים. הנופים החקלאיים המועדפים על ידי הציבור הינם נופים של יישובים כפריים ומטעים חקלאיים (שמש-עדני, 2002). חלק מפעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר מתייחסות לתמיכה בחקלאות נופית:

- תמיכה בפרויקטים של תיירות כפרית ("עוגנים בכפר", תכניות אב ומתאר ותכניות לתיירות) והקמת מיזמים הקושרים בין תיירות ונוף חקלאי (טיילות, מצפורים וכו').
- מחוזות המשרד מעורבים בתכניות נופיות-אזוריות בתחומם (תכניות לשיקום נחלים, תכניות לשימור שטחים פתוחים, תכניות אזוריות של קרן קימת לישראל או רשות הטבע והגנים וכו').
- לאחרונה הוכרזה מפת אזורי עדיפות לאומית חדשה שבה הוכרה התרומה האקולוגית של החקלאות. אזור המרכז הוגדר במפה זו כ"אזור ב' אקולוגי".
- טיפול ביערות באמצעות פקיד היערות ובתיאום עם קרן קימת לישראל.

עם זאת ישנן פעולות אחרות שאינן מתיישבות עם שמירת החקלאות הנופית:

- כמעט שאין תמיכות מוסדרות לחקלאות נופית. הדוגמא המוסדרת היחידה הינה התמיכה במרעה ובביטוח נזקי טבע. בגידולי חיטה בדרום הארץ ישנה תמיכה אך היא איננה מוסדרת ונתונה למשא ומתן מידי שנה. באזורי הארץ האחרים אין תמיכה שנתית לגידולי שדה (אם כי ישנו סיוע בהשקעות, כגון רכישת ציוד).
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר שותף בהכנת תכניות נופיות-אזוריות (תכניות לנחלים, תכניות למרקמים מוטי שימור) אך אין לו כלים כלכליים לתמיכה בשימור ההרכב הנופי של החקלאות כמומלץ בתכנית. לדוגמא, בתכנית לשיקום נחל תנינים שהוכנה לפני מספר שנים הומלץ כי הנוף החקלאי בסביבות הנחל, המורכב ממטעים וכרמים, ישומר. לעת עתה אין למשרד החקלאות ופיתוח הכפר כלים לממש המלצה כזו.
- חלק ניכר מהתמיכות של מינהלת ההשקעות הינן בחקלאות אינטנסיבית, למשל בתי צמיחה ומבני משק, הנחשבים כפוגמים בערך הנופי. שיקולים של השפעת הפרויקט החקלאי על הנוף אינם חלק מהקריטריונים של מינהלת ההשקעות בדיון בבקשה לתמיכה.
- אמנם על פי מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה ניתן לתמרץ את החקלאות באזור המרכז, אזור בו הבינוי צפוף והתרומה הנופית של החקלאות היא חשובה ביותר. מאידך לא ברור האם התמרוץ יועבר לחקלאות בעלת ערכים נופיים גבוהים, או לחקלאות אינטנסיבית בעלת ערכים נופיים פחות גבוהים, שמקבלת כיום את מרבית התמיכה של מינהלת ההשקעות.

4.1.2.2 עצמאות מבחינת אספקת מזון טרי לתושבים

התפקיד הבסיסי של החקלאות הינו יצירת מזון וסיבים. משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בייעול הייצור החקלאי ובכך תומך בערכה של החקלאות כמספקת מזון לאוכלוסיה. עם זאת, ניתן להעלות שאלות בנוגע לתפקידה של החקלאות הישראלית ביצירת עצמאות באספקת המזון הטרי לתושבי המדינה. ראוי לשקול את העובדות הבאות:

- כ- 90% מצריכת הגרעינים (בעיקר מספוא וחיטה), השמן והסוכר הישראלי מיובאת. כלומר למעשה ישראל תלויה כמעט לחלוטין ביבוא מזונה.
- כ- 25% מתוצר החקלאות הישראלי, שהם כ- 50% מתוצר החקלאות הצמחית, מיוצא למדינות אחרות, ומהווים 1% עד 2.5% מסך ערך היצוא הישראלי.

קשה עד בלתי אפשרי להגיע לעצמאות מלאה באספקת מזון לתושבי ישראל, בהתחשב בתנאי האקלים, הקרקע וצפיפות האוכלוסיה. ניתן לאמר שהיעד של אספקת מזון **טרי** לאוכלוסיית ישראל מושג בצורה טובה במצב הנוכחי. עם זאת, ראוי לשקול נושאים תומכים. לדוגמא, הרחבת הפעולות בנושא שיווק בשוק המקומי, כולל סיוע בפיתוח שווקים סיטונאיים, הידוק האכיפה על איכות המזון המשווק, ועריכת מחקרי שוק בשוק המקומי. לאספקת מזון לתושבים ישנם היבטים חברתיים ברורים. בכדי להשיג מטרה זו נדרש לשמור על מחיר שווה לכל נפש של תוצרת חקלאית. כיום משרד

החקלאות ופיתוח הכפר מעורב פחות בקביעת מדיניות המחירים של תוצרת חקלאית; המשרד מעורב בווועדה בינמשרדית שמטרתה לחזק את הנגישות למזון לאוכלוסיית המדינה, אך הוא אינו מוביל מדיניות בתחום. במדינות אחרות, למשל בארה"ב, משרד החקלאות ופיתוח הכפר מעורב בחינוך לתזונה נכונה, למשל דרך אספקת פירות וירקות לבתי ספר וחינוך הילדים לצריכת מזון מגוון ומזין. ראוי לבדוק כיצד משרד החקלאות ופיתוח הכפר עשוי להשתלב בפעילות כזו.

4.1.2.3 פיזור האוכלוסיה, קידום כלכלי של הפריפריה

מדינת ישראל מאופיינת בריכוז אוכלוסיה וקיטוב בין המרכז לפריפריה. באזורי פריפריה החקלאות הינה בין האופציות הבודדות למקורות תעסוקה ופרנסה, ולפיכך יש לה תפקיד בפיזור האוכלוסיה. משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בפיזור האוכלוסיה באמצעים הבאים:

- תמיכות מינהלת ההשקעות ניתנות בעיקר באזורי פריפריה.
- מרכזי מחקר ופיתוח (מו"פ) אזוריים מופעלים בתמיכה של מינהל המחקר החקלאי, המדען הראשי וקרן קימת לישראל, ומסייעים להתמודד עם האתגרים הייחודיים של החקלאות בפריפריה.
- מחוזות משרד החקלאות ופיתוח הכפר מסייעים בהכנת תכניות אזוריות לפיתוח, ובמשיכת אוכלוסיה צעירה ליישובים הכפריים.
- האגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון מעדיף אזורי פריפריה בתכנון ובפיתוח תעסוקות כפריות לא חקלאיות ותיירות חקלאית.

עם זאת, לא נערכה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר עבודה הבודקת את ההשפעה הממשית של אמצעים אלו על משיכת אוכלוסיה לפריפריה. עבודה שנערכה בנושא חיזוק הפריפריה עבור משרד הבינוי והשיכון (צנובר יועצים, 2006) הראתה כי בדרך כלל לתמריצים להשקעות אין תרומה משמעותית למאזן ההגירה לפריפריה, ודווקא לפיתוח תשתיות יש תרומה רבה יותר. ראוי לערוך עבודת בחינה דומה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

בנוגע לתעסוקה בפריפריה – כל עוד מתבססת החקלאות בחלקה על עובדים לא-ישראלים, יתכן שפיתוח חקלאי אינטנסיבי בפריפריה דווקא יוצר בעיות חברתיות, כאשר הוא מביא למשיכה של עובדים לא-ישראלים ולא דווקא אוכלוסיה ישראלית. נדרש לבחון את ההשפעות הממשיות של החקלאות על מגוון האוכלוסיה וסוגי התעסוקות באזורי פריפריה.

4.1.3 סיכום מטרות פעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר

מהניתוח עולה כי ניתן לשפר את ההתאמה בין מטרות משרד החקלאות ופיתוח הכפר, כפי שהן מוצגות על ידי אנשיו, ופעולות המשרד. יש לערוך דיון מעמיק במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ולבדוק האם הגדרת המטרות נכונה, ואם כן – כיצד ניתן לחזק את הקשר בין מטרות ופעולות להגשמתן.

4.2 פעילויות משרד החקלאות ופיתוח הכפר ותחומי קיימות

ניתוח הפעילויות של משרד החקלאות ופיתוח הכפר בתחומי פיתוח בר קיימא נערך על פי 15 העקרונות לפיתוח בר קיימא שהוגדרו על ידי צוות המנכ"לים, ובהתאם לממצאי ראיונות עם מנהלי אגפים ויחידות במשרד.

כלל, ראוי לציין כי נושאים חברתיים וסביבתיים מוצאים ביטוי הולך וגדל במסגרת פעילותו של משרד החקלאות ופיתוח הכפר. לדוגמא התכנית לפיתוח הכפר הינה ביטוי מובהק לקידום נושאים חברתיים. במסגרת תכנית זו הוקדשו תקציבים לתכנון ופיתוח פסי, גיוון התעסוקות, פיתוח תיירות ועוד. כמו כן הוכרזה במשרד לאחרונה "מהפכה ירוקה" במסגרתה הודגשו נושאים סביבתיים וניתנות להם תמיכות גדולות יותר.

בכל אחד מהעקרונות יפורטו יעדים אופרטיביים למשרד החקלאות ופיתוח הכפר, ועבור כל אחד מהם יינתן תיאור קצר של הפעולות הננקטות כיום (חוזקות) וחוסרים שניתן למלא. לסיכום הפרק תוצג טבלה המראה אילו עקרונות מטופלים היטב במשרד כיום ואילו אינם מטופלים כראוי.

4.2.1 עקרון א': ניהול אינטגרטיבי

ניהול בגישה מערכתית כוללת, המתחשבת בהשלכות הפעילות על כלל משאבי הסביבה, החברה והכלכלה.

4.2.1.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

יעדי הניהול האינטגרטיבי:

- תיאום בין הפעילויות של יחידות שונות במשרד, מניעת כפילויות והסכמה על מטרות הפעולה.
- שיתוף פעולה עם גורמים מחוץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

4.2.1.1.1 תיאום בין הפעילויות של יחידות שונות במשרד

חוזקות

- מאפיין ייחודי של מינהל המחקר החקלאי הינו הגישה האינטר-דיסציפלינארית, חוקרים מתחומים שונים תוקפים יחד בעיה מהיבטים שונים. דוגמא: צוות לנושא ביו-דלק.
- שיתוף פעולה מקצועי של חוקרי מינהל המחקר עם מדריכי שירות ההדרכה והמקצוע להעברת הידע שפותח במינהל המחקר אל החקלאים.
- שיתוף פעולה מקצועי של אגף שימור קרקע וניקוז עם תחום שירות שדה בשירות ההדרכה והמקצוע, כאשר האגף אחראי על פיתוח מדיניות וידע, ותחום שירות שדה – על פיתוח ידע יישומי והעברתו לחקלאים.

- רשות המרעה מאחדת את כל הגופים הרלוונטיים לתחום: משרד החקלאות ופיתוח הכפר, מינהל מקרקעי ישראל, קרן קימת לישראל, החטיבה להתיישבות.
- במינהלת ההשקעות מדיניות הסיוע לחקלאים נקבעת בדיונים המשתפים גורמים רבים במשרד כולל המנכ"ל, סמנכ"לים, המדען הראשי ומנהל שירות ההדרכה והמקצוע.

חוסרים

- על ידי מספר ראשי אגפים הועלתה טענה שחסרה במשרד ראייה הוליסטית וכי המשרד איננו עובד מספיק לפי מטרות ויעדים, עובדים אינם יודעים מה יעדי המשרד ואיך הם מבוטאים ביעדי היחידה. הועלתה טענה שבמשרד חסרה ראייה לטווח ארוך ומרבית הפעולות הן בדרך של "כיבוי שריפות". כמו כן נטען שחסר חיבור לחקלאים בשטח ולאקדמיה.
- אין תיאום בין תכניות מתאר ותמיכה כלכלית / הדרכתית כדי לייצר תכנית פיתוח כוללת לאזורים או יישובים. אין כלים כלכליים או הדרכתיים לקידום ענפים מסוימים שבתכניות מתאר נקבע שיש לעודד אותם באזור מסוים (למשל כרמים סביב דרך יין).
- ישנה כפילות בין תפקיד המדען הראשי של משרד החקלאות ופיתוח הכפר ומנהל המינהל החקלאי. תפקיד המדען הראשי פותח בכדי לאפשר לחוקרים מחוץ למינהל המחקר לערוך מחקרים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר. בפועל 70-80% ממחקרי המדען הראשי נערכים על ידי חוקרי המינהל.

4.2.1.1.2 שיתוף פעולה עם גורמים מחוץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר

שיתוף פעולה עם גורמים מחוץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר מבוצע ע"י אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון, ובפרט האגף לתכנון כפרי ואזורי (לרבות תחום תיירות), מינהל המחקר החקלאי, מינהלת ההשקעות, אגף הדייג, שירות ההדרכה והמקצוע, השירותים הוטרינריים, השירותים להגנת הצומח (הגה"צ).

גורמים איתם משתפים פעולה: המשרד להגנת הסביבה, מנהל התכנון במשרד הפנים, משרד התיירות, משרד התשתיות, אקדמיה, נציגי החקלאים, רשות הטבע והגנים, משרד הבריאות, קרן קימת לישראל, פורום רשויות מקיימות.

חוזקות:

- ועדה משותפת למשרד החקלאות ופיתוח הכפר ולמשרד להגנת הסביבה מבררת יחד פתרונות המשרתים את החקלאות והסביבה. למשל: טיפול בפליטת מים מזוהמים מבריכות הדגים בעמק חרוד; טיפול בגזם מטעים באמצעות מרסקות.
- אנשי האגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון הינם נציגי משרד החקלאות ופיתוח הכפר בוועדות התכנון המתארי ואחראים על העברת מידע והחלטות בין משרד החקלאות ופיתוח הכפר וגורמי התכנון. האגף משתף פעולה עם המשרד להגנת הסביבה בתמיכה בהכנת תכניות לפיתוח בר קיימא במועצות אזוריות.
- ישנו שיתוף פעולה עם משרד התשתיות בנוגע לשימוש במים בחקלאות.

- וועדת הקרקעות - כוללת נציגי קרן קימת לישראל ורשות הטבע והגנים, שמייצגים אינטרסים סביבתיים בועדה.
- בתחום תיירות חקלאית ישנו שיתוף פעולה עם משרד התיירות.
- למינהל המחקר החקלאי יש אינטראקציה פעילה עם האוניברסיטאות. למעלה מ-200 סטודנטים מבצעים את מחקריהם במכוני המינהל. כרבע מהחוקרים במינהל מלמדים בפקולטה לחקלאות. מסמך "אסטרטגיות לתכנון המחקר החקלאי במינהל המחקר" שכתבתו הסתיימה ב-2008 נערך בשיתוף עם נציגי האקדמיה והחקלאים.
- במינהלת ההשקעות מדיניות הסיוע לחקלאים נקבעת בדיונים המשתפים את נציגי החקלאים, מועצות הייצור וארגוני הקניות. בנוגע להשקעות בתחומי סביבה נערכת עבודה משותפת עם המשרד להגנת הסביבה.
- אגף הדייג הגדיר אזורים בים בהם נאסר הדייג, בשיתוף עם רשות הטבע והגנים. פקחים של רשות הטבע והגנים הוסמכו כפקחי דייג. האגף בונה מודל פיילוט לבחינת פרמטרים לאיכות מי פלט בריכות דגים עם המשרד להגנת הסביבה.
- ישנן ועדות משותפות לשירותים הוטרינריים ולמשרד להגנת הסביבה לנושאים: טיפול בפסדים, שפכים של בתי מטבחים, תחנות הסגר.
- לשירותים להגנת הצומח יש שיתוף פעולה עם רשות הטבע והגנים בנושא של פיתוח חקלאי סמוך לשמורות טבע. הועדה העוסקת ברישום חומרי הדברה כוללת נציגים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר, משרדי ממשלה אחרים כולל המשרד להגנת הסביבה ונציג הצרכנים.
- במחוז גליל-גולן יש שיתוף פעולה עם קרן קימת לישראל ורשות הטבע והגנים בהכנת תכניות סביבתיות באזור. מחוז השפלה וההר שותף לפורום רשויות מקיימות של מחוז מרכז-15 רשויות שמעודדות את השמירה על שטחים פתוחים.

4.2.1.2 הערכה כוללת

נראה כי במצב הקיים המטרות והיעדים מושגים בצורה טובה.

4.2.2 עקרון ב': הפנמת עקרונות פיתוח בר קיימא בקביעת מדיניות

ובעשייה

הפנמה ויישום שיקולים סביבתיים, חברתיים וכלכליים במנגנונים המרכזיים ובמערכות קבלת ההחלטות של הגורמים המוסדיים והמגזרים הכלכליים במשק, תוך שימוש בכלים העומדים לרשותם. בראש ובראשונה הממשלה תהווה דוגמה בפיתוח הפיזי, בניהול פעילותה ובחוזי רכישה.

4.2.2.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעד של עקרון זה הוא הטמעת שיקולים סביבתיים וחברתיים בפעילות יחידות המשרד. ההטמעה מבוצעת ע"י אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון כפרי ואזורי ותכנון כלכלי, מינהל המחקר, תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא, רשות המרעה, אגף הדייג, שירות ההדרכה והמקצוע והשירותים להגה"צ.

חוזקות

- ב- 3 השנים האחרונות מתקיים תהליך של הכנת תכניות אב לפיתוח בר קיימא במועצות האזוריות. התהליך נערך ביוזמת מרכז המועצות האזוריות. משרד החקלאות ופיתוח הכפר שותף במימון ובועדת ההיגוי הבינמשרדית בנושא. במסגרת תכנית אב לפיתוח בר קיימא, המועצה האזורית עורכת סקירת מצב קיים סביבתית וחברתית, מגבשת מנגנונים לשיתוף הציבור, מדיניות, חזון ונושאים מרכזיים לטיפול ומפעילה צוותי עבודה מקצועיים-ציבוריים לנושאים מוגדרים של פיתוח בר קיימא. במסגרת התהליך המועצה האזורית מחויבת להקים ועדה לאיכות הסביבה. עד כה חלק גדול מהמועצות האזוריות בישראל נכנסו לתהליך או הביעו בו התעניינות.
- מונה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר סמנכ"ל לתכנון וניהול משאבי סביבה, כדרך להטמיע שיקולי סביבה בכל פעולות המשרד.
- הוכרז על "מהפיכה ירוקה" במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, במסגרתה הוטמעו נושאים סביבתיים בפעולות המשרד.
- התקציבים לפיתוח הכפר מהווים כ- 40% מתקציב פעולות המשרד, ומאפשרים הפנמה של עקרונות חברתיים וסביבתיים בתכנון ובתמיכה.
- הקצאת קרקעות על ידי הרשות לתכנון מבוצעת רק לאחר בחינת ההשלכות הסביבתיות.
- במינהל המחקר החקלאי - כינון חקלאות בת קיימא הוא אחד משלושת עקרונות היסוד במסמך "אסטרטגיות לתכנון המחקר החקלאי במינהל המחקר". בשנים האחרונות חלה עליה בהיקף המחקרים המוקדשים לנושאים סביבתיים.
- מנהל תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא אחראי על עריכת חישובים כלכליים של נושאים סביבתיים בחקלאות, והטמעתם בפעילות המשרד.
- באגף הדייג ובתחום המרעה מבקשים ליצור איזון בין שיקולים כלכליים וסביבתיים.
- באוקטובר 2008 אושרה מפת אזורי עדיפות לאומית חדשה לעניין השקעות בחקלאות, שנקבעה לפי שלושה קריטריונים: אספקת תוצרת חקלאית, פוטנציאל פריסת ההתיישבות והתועלת האקולוגית. כלומר נלקחו בחשבון כל הנושאים של פיתוח בר קיימא: כלכלי, חברתי וסביבתי. מרכז הארץ הוגדר אזור עדיפות ב' אקולוגי.
- עקרונות של פיתוח בר קיימא מועברים למדריכי שירות ההדרכה והמקצוע. בחלק מיחידות שירות ההדרכה והמקצוע הדגשים יותר סביבתיים (למשל שירות שדה) וביחידות אחרות יותר כלכליים (כלכלת הייצור)

- בשירותים להגנת הצומח - מידע סביבתי הינו תנאי להעלאת בקשה לדיון בועדה לרישום חומרי הדברה. נערכת פעילות לצמצום חשיפתם של צרכנים לשאריות חומרי הדברה.
- במחוז הנגב - החקלאים נדרשים להביא נספח נופי לפני אישור של בתי צמיחה.

חוסרים

- שיקולים סביבתיים וחברתיים אינם מוטמעים באופן פורמאלי בתהליך קבלת ההחלטות במינהלת ההשקעות, המבססת את החלטותיה על שיקולים כלכליים.
- אין דרישות סביבתיות / חברתיות כתנאי לתמיכה של משרד החקלאות ופיתוח הכפר בהקמת עסק של תיירות חקלאית.
- שיקולים חברתיים כגון פיקוח על מחירי מזון כמעט שאינם מיושמים.

4.2.2.2 הערכה כוללת

נראה כי שיקולים סביבתיים מוטמעים בחלק מיחידות המשרד. יש לשפר את הטמעת השיקולים החברתיים, ולהבהיר כי העיסוק בהם הינו חלק בלתי נפרד מפעילות המשרד.

4.2.3 עקרון ג': המזהם משלם

על המזהם מוטלת החובה לתקן את הסביבה עקב אובדן משאבים או פגיעה בה, ולפצות את החברה על כך.

4.2.3.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

הפחתת זיהום חקלאי באמצעות קנסות על חקלאים מזהמים.

4.2.3.2 הערכה כוללת

היעד לא מיושם.

4.2.4 עקרון ד': המשתמש משלם

גוף או פרט המשתמשים במשאבים השייכים לכלל הציבור יפנימו בחישוב העלויות את עלות השימוש בהם.

4.2.4.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעד של עקרון זה הוא חיוב החקלאים על פי תחשיב ריאלי של עלות השימוש החקלאי בקרקע, מים ועובדים לא-ישראלים.

חוסרים

- מנהלי אגפים העלו טענה שכיום משרד החקלאות ופיתוח הכפר תופס את תפקידו כמסייע לחקלאים, ולפיכך הוא אינו אוכף למולם את העקרונות של "המזהם משלם" או "המשתמש משלם".

- חקלאים מזהמים אינם נדרשים על ידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר לשלם קנסות, ומערכת האכיפה מולם מתבצעת על ידי המשרד להגנת הסביבה. ישנן תקנות המאפשרות לקנוס חקלאים מזהמים (למשל חקלאים המשתמשים בחומרי הדברה באופן לא נכון), אך הן נאכפות במקרים נדירים בלבד.
- מינהלת ההשקעות נותנת מענקים לאמצעים סביבתיים במשקים, למשל במסגרת הרפורמה ברפת. כלומר המזהם איננו משלם אלא מקבל תמיכה למניעת הזיהום (יתכן כי מבחינת התוצאה של הפחתת הזיהום זו אסטרטגיה עדיפה על פני קנסות).
- חקלאים משלמים עבור השימוש בקרקע ובמים מחירים מסובסדים, ולא על פי ערכם הריאלי.

4.2.4.2 הערכה כוללת

נראה כי במצב הקיים העקרונות של המזהם משלם והמשתמש משלם אינם באים לידי ביטוי בפעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

4.2.5 עקרון ה': יעילות אקולוגית

קידום כלכלי, הפקת מוצרים ומתן שירותים יתבססו על ניצול יעיל וחסכוני של משאבים הכרחיים לפעילותם: אנרגיה, מים וקרקע.

4.2.5.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

יעדי היעילות האקולוגית:

- שימוש יעיל במשאבים והגדלת יכולת היצור החקלאי ליחידת תשומה.
- נקיטת אמצעים לחסכון במים.
- צמצום השימוש באנרגיה.
- שימור קרקע וניקוז.
- הסדרת הבניה למטרות חקלאיות ולא חקלאיות (שימוש יעיל בקרקע).
- מניעת שימוש יתר במשאבים ביולוגיים (דגה, מרעה, יער) ותרומה לשימור משאבים גנטיים.

4.2.5.1.1 שימוש יעיל במשאבים והגדלת יכולת היצור החקלאי

ליחידת תשומה

שימוש יעיל במשאבים והגדלת יכולת היצור החקלאי ליחידת תשומה מבוצעים באגפים שונים ובמחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון כלכלי, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות, סמנכ"ל ניהול איכות, אגף הדיג, שירות ההדרכה והמקצוע והשירותים להגה"צ.

חוזקות

- המדען הראשי ומינהל המחקר החקלאי עורכים מחקרים רבים שמטרתם הגדלת יכולת היצור החקלאי ליחידת תשומה.

- ליחידה לחקר שווקים יש תרומה ליעול היצור החקלאי על ידי הכוונתו לענפים להם יש ביקוש.
- עידוד של המרעה הוא כלי לניצול נכון של משאבי הקרקע הקיימים, כאשר הם אינם יכולים לשמש לעיבודים אינטנסיביים יותר. שילוב מרעה מבוקר גם בשטחים שאינם מיועדים לחקלאות (יערות, שמורות טבע) מגדיל את הרב-תפקודיות של הקרקע.
- מינהלת ההשקעות מעודדת השקעות במשק שמיעילות את השימוש במשאבי קרקע ומים.
- האגף לניהול האיכות תומך בפיתוח פרוטוקולים מסודרים לגידול שמאפשרים יעילות מרבית בייצור על ידי תיעוד הידע שנצבר ועבודה על פיו.
- אגף הדייג מקדם הקמת מתקנים סגורים לגידול דגים בהם ניצול המים והקרקע טוב יותר.
- שירות ההדרכה והמקצוע מדרך את החקלאים בדרכים להגדלת היבול ליחידת תשומה ושימוש נכון בקרקע ומים.
- השירותים להגנת הצומח מאפשרים ניצול יעיל של משאבים לצורך ייצור חקלאי.

חוסרים

- חוק ההתיישבות מגביל את העברת זכויות השימוש בקרקעות חקלאיות ועשוי ליצור חוסר יעילות בשימוש בקרקע. מסקנות הועדה לשינוי חוק ההתיישבות, שפורסמו בדצמבר 2007, מאפשרות יתר גמישות ויעילות בשימוש בקרקעות חקלאיות, אם כי יתכן שנדרשת גמישות נוספת.
- ההתמקדות ביצוא - יתכן שאיננה בת קיימא, יצוא תוצרת חקלאית מהווה רק 1-2.5% מסך היצוא מישראל, אך בא על חשבון משאבים טבעיים וחברתיים חשובים המצויים במחסור (מים, קרקע, העסקת עובדים לא-ישראלים).

4.2.5.1.2 נקיטת אמצעים לחסכון במים

נקיטת אמצעים לחסכון במים מבוצעת באגפים שונים ובמחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון כלכלי, מדען ראשי, מינהל המחקר, אגף תשתיות וניהול משאבי סביבה, מינהלת ההשקעות, אגף הדייג ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- המדען הראשי עורך מחקרים בנוגע לשימוש במי קולחין ומים מותפלים בחקלאות.
- במינהל המחקר החקלאי, פיתוח אמצעים ליעול השימוש במים מהווה תחום מחקר חשוב. לדוגמא, המכון למדעי הצמח עוסק במחקרי חקלאות מדייקת שמטרתם להפחית את תשומת המים לשטחים החקלאיים.
- הרשות לתכנון עורכת את הקצאת המים כאמצעי לחסכון במשאב. מכסות המים עוברות קיצוץ.
- מינהלת ההשקעות מקדמת את ייעול השימוש במים, למשל על ידי תמיכה בנטיעת מטעים חוסכי מים (זיתים, שקדים) או בהקמת מערכות השקיה.
- אגף הדייג מקדם מתקנים סגורים לגידול דגים בהם ניצול המים טוב יותר.

- בשירות ההדרכה והמקצוע נערכת הדרכה בנוגע לשימוש יעיל במים. תחום שירות שדה עוסק בקביעה מקצועית ובקרה על כמות המים הרצויה לגידול. תחום הגינון הציבורי מפתח תדריכים לגינון חוסך מים.

חוסרים

- יתכן שיש חוסר התאמה בהקצאת המים הנוכחית לחקלאות, המבוססת על הסדרת הקצאות שנערכה ב-1989 על בסיס "דוח חזני" משנות החמישים. לא נבדקו לעומק הצרכים הנוכחיים של החקלאות. כיום יש מקומות שבהם החקלאות זקוקה ליותר מים ובמקומות אחרים- היתה הסבה לתעסוקות לא חקלאיות והמים משמשים לצרכים שאינם חקלאיים.

4.2.5.1.3 צמצום השימוש באנרגיה

צמצום השימוש באנרגיה מבוצע במינהל המחקר החקלאי.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי עורך מחקרים בתחומים מגוונים העוסקים באנרגיה, למשל מעבר להובלה ימית של תוצרת חקלאית במקום אווירית.
- המכון למדעי הצמח במינהל המחקר החקלאי עורך מחקר בינתחומי בנוגע להפקת ביו-דלק מצמחים שאינם משמשים למאכל.

חוסרים

- הפעילות בשטח איננה רבה, ונראה כי אין מודעות גבוהה לנושא.

4.2.5.1.4 שימור קרקע וניקוז

שימור קרקע וניקוז מבוצע ע"י: הרשות לתכנון-תכנון כפרי ואזורי, מינהל המחקר, האגף לשימור קרקע וניקוז, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות וע"י שירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- האגף לשימור קרקע וניקוז ממונה על יישום הנושאים הללו בכל היבטי הפעילות החקלאית.
- במחוז העמקים נערך פרויקט פיילוט לטיפול אגני בשימור קרקע, על ידי תמרוץ כספי של חקלאים העושים עיבוד משמר קרקע. תכנית העיבוד נקבעת במשותף עם החקלאים, ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך ברכישת כלים לאי פליחה, רכישת קומפוסט ופעולות נוספות.
- במחוז השפלה וההר נערכת פעילות של תכנון ונטיעה למניעת סחף קרקע, זריעות שלף ועיבוד משמר (זריעה בין השורות במטעים).
- המדען הראשי עורך מחקרים בנושא שימור קרקע, בין היתר בשיתוף פעולה עם קרן קימת לישראל.
- ברשות לתכנון- המלצה על מתן אישורים לבניה חקלאית ניתנת בכפוף לחוות דעת בנושאי שימור קרקע וניקוז.
- מינהל המחקר החקלאי עוסק בפיתוח שיטות גידול ועיבוד משמרות קרקע וזהו אחד הדגשים בתכנית האסטרטגית שלו.

- רשות המרעה פועלת להסדרת רעיה נכונה ומבוקרת בכדי לצמצם יצירת סחף קרקע.
- מנהלת ההשקעות מסייעת ברכישת כלים לעיבודים משמרי קרקע.
- בשירות ההדרכה והמקצוע נערכת פעילות הדרכה ומחקר בנושא של שימור קרקע. תחום שירות שדה עוסק בשימור מבנה הקרקע, התאמת קרקע לגידולים, זיהוי ותיקון גורמי נזק (המלחה).

חוסרים

- בראיונות עם מנהל אגפים הועלתה טענה שבתחום שימור הקרקע ישראל מפגרת מאחור, והחקלאים אינם מתייחסים לנושא כראוי.

4.2.5.1.5 הסדרת הבניה למטרות חקלאיות ולא חקלאיות (שימוש

יעיל בקרקע)

יעד זה מתבצע ע"י: הרשות לתכנון - תכנון כפרי ואזורי לרבות תחום תיירות חקלאית, וכן במחוזות המשרד.

חוזקות

- הרשות לתכנון אחראית על המלצה למתן אישורים לבניה למטרות חקלאיות ולא חקלאיות ביישובים כפריים. ישנם נהלים מסודרים בנושא. המדיניות היא לאפשר בניה רק בסמוך לשטחים בנויים ולא בשטחים פתוחים.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר מממן הכנת תכניות אב ומתאר יישוביות, תכניות לפיתוח בר קיימא ותכניות אב לתיירות ביישובים כפריים.
- במחוז גליל-גולן יש פניות רבות של חקלאים להסדרת מבנים חקלאיים. ישנה תכנית מתאר מחוזית למבנים חקלאיים, המחוז דורש הוכחת פעילות חקלאית לפני אישור למבנה חקלאי.
- במגזר הערבי ישנם מבנים חקלאיים לא מאושרים רבים. מחוז מרכז עורך עבודה לעידוד החקלאים הערבים להגשת בקשות מסודרות למבנים חקלאיים.
- בחלק מהמחוזות ישנה בעיה של בניית מבנים חקלאיים בסמוך לשמורות טבע. בסמוך לפשטי הצפה של נחלים נקבעו מגבלות לבניית מבנים חקלאיים.

חוסרים

- יתכן שבקרב החקלאים אין מודעות למגבלות בניה, לצורך ולדרך שבה מגישים בקשות לאישור בניית מבנים חקלאיים.
- לא בכל המקומות קיימות תכניות מוסדרות למבנים חקלאיים.

4.2.5.1.6 מניעת שימוש יתר במשאבים ביולוגיים ותרומה לשימור

משאבים גנטיים

היעד של מניעת שימוש יתר במשאבים ביולוגיים (דגה, מרעה, יער) ותרומה לשימור משאבים גנטיים מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מינהל המחקר, רשות המרעה, אגף הדייג ופקיד היערות.

חוזקות

- בנק הגנים שפועל במינהל המחקר החקלאי בשיתוף משרד המדע, נועד לאסוף ולשמר זרעים וחומרי ריבוי של צמחים מקומיים עבור הדורות הבאים.
- המכון למדעי הצמח במינהל המחקר החקלאי עורך מחקרים שמטרתם למנוע רעיית יתר.
- רשות המרעה עורכת תהליך של רה-ארגון במרעה, בעיקר בצפון, שמטרתו התאמה בין גודל המרעה לגודל העדר, למניעת רעיית יתר.
- פקיד היערות אחראי על שמירה על אילנות מוגנים. למשל, בכל תכנית בינוי יש לסמן את העצים הבוגרים ולקבל אישור מפקיד היערות על כריתה.
- אגף הדייג פועל על פי פקודת הדייג מ-1937 שמטרתה לשמור על משאב הדגה. זאת באמצעות סגירת אזורים לדייג, הקפאת צי הדייג, הפסקת הדייג בצלילה, ביטול הדייג במפרץ אילת ובאזורים מסוימים בכינרת ובים התיכון.

4.2.5.2 הערכה כוללת

נראה כי במצב הקיים עקרון ה' - יעילות אקולוגית - והיעדים שלה מושגים בצורה טובה. יש לשפר את העיסוק בצמצום השימוש באנרגיה.

4.2.6 עקרון ו': שינוי דפוסי ייצור וצריכה - צריכה בת קיימא

צריכה שונה, צריכה יעילה, המביאה לעלייה באיכות החיים יחד עם חלוקה הוגנת יותר בין קבוצות האוכלוסייה; צריכה אשר תוביל להקטנת העומס על משאבי הסביבה.

4.2.6.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של שינוי דפוסי ייצור וצריכה הם:

- צמיחה כלכלית בחקלאות
- שיפור איכות התוצרת החקלאית המשווקת
- שיפור איכות תהליכי הייצור בחקלאות
- הפחתת סיכונים של החקלאות כלפי הסביבה (ריסוסים, דישונים)
- עידוד חקלאות אורגנית
- תמריצים בני קיימא לחקלאות
- שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית

- תמיכה בחקלאות נופית ופיתוח מכלולי נוף חקלאיים
- גיוון התעסוקות במגזר הכפרי
- פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות.

4.2.6.1.1 צמיחה כלכלית בחקלאות

היעד של צמיחה כלכלית בחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון כלכלי, היחידה לחקר שווקים, המדען הראשי, מינהל המחקר, מינהל ההשקעות, סמנכ"ל ניהול איכות, אגף הדייג, שירות ההדרכה והמקצוע, השירותים הוטרינריים והגה"צ.

חוזקות

עיקר פעילותו של משרד החקלאות ופיתוח הכפר, בכל אגפיו ומחוזותיו, מכוונת לקידום של החקלאות כענף כלכלי. בין היתר נעשות הפעולות הבאות:

- המדען הראשי מממן מחקרים שמטרתם שיפור כלכלת הייצור. הישגים כלכליים צפויים הינם קריטריון חשוב בהערכת הצעות מחקר המוגשות למדען הראשי.
- חלק גדול ממחקרי מינהל המחקר תורמים לרווחיות החקלאות, למשל באמצעות פיתוח מוצרי נישה או ייעול השימוש במשאבים. לעיתים יש חפיפה בין תרומה כלכלית וסביבתית: למשל מעבר לתובלת ימית ביצוא מפחית את זיהום האוויר וגם מפחית את העלויות לחקלאי המייצא.
- האגף לתכנון כלכלי ברשות לתכנון אחראי על הכנת תחשיבים לכל הגידולים, בשיתוף עם שירות ההדרכה והמקצוע.
- היחידה לחקר שווקים עורכת מחקרי שיווק, שמטרתם לעודד את היצוא החקלאי.
- מינהל ההשקעות תומכת בהשקעות במשקים המאפשרות הגדלת הרווחיות.
- האגף לאיכות הניהול תומך בניהול הידע המקצועי המאפשר חסכון ולכן רווחיות משופרת.
- הדרכה תורמת לצמיחה בחקלאות. לדוגמא: תחום שירות שדה בשירות ההדרכה והמקצוע נותן תמיכה בשימוש היעיל ביותר בתשומות וכך תורם לכלכלת הייצור.
- הגנת הצומח הינה תנאי ליצרנות ולצמיחה כלכלית בחקלאות. בין היתר, שירותי הגה"צ מפקחים על איכות תוצרת מיוצאת וזהו אחד התנאים לשיווקה.
- מחוזות המשרד מסייעים לחקלאים בפעילותם העסקית - הכנת תכניות עסקיות, קורסים בנושא ניהול עסקי, איתור ענפים בעלי יתרון יחסי באזור, יידוע בנוגע לתכניות הסיוע של מינהל ההשקעות.

חוסרים

- נאסף מעט מדי מידע כלכלי-חקלאי על השוק המקומי. ישנם ענפים בהם עיקר הייצור הוא לשוק מקומי (בע"ח, גידולי שדה) ובהם אין במשרד החקלאות ופיתוח הכפר כיום מערכות תמיכה בידע שיווקי.
- בחקלאות במגזר הערבי יש פוטנציאל כלכלי לא ממומש, בשל מגבלות שונות והזנחה בעבר.

4.2.6.1.2 שיפור איכות התוצרת החקלאית המשווקת

היעד של שיפור האיכות של התוצרת החקלאית המשווקת מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מינהל המחקר החקלאי, מינהלת ההשקעות, ייצור שוק מקומי, שירות ההדרכה והמקצוע, השירותים הוטרנריים והגה"צ.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי מפתח ידע, טכנולוגיה וזנים לשיפור איכות התוצרת החקלאית.
- במינהלת ההשקעות ישנן תכניות התומכות באמצעי אחר-קטיף (למשל בתי אריזה) המסייעים לשמור על איכות התוצרת.
- לדרישות היצוא יש השפעה על איכות התוצרת המשווקת בשווקים מקומיים. הפיקוח על שאריות חומרי הדברה הוא בין השאר תוצאה של תקני ייצוא. האגף להגנת הצומח בשירות ההדרכה והמקצוע מסייע לחקלאים לעמוד בתקנים הללו.
- הרפורמה בענף ההטלה תשפר את איכות הביצים המשווקות (חדרי קירור בכל הלולים) ומניעת העברת מחלות לציבור (שפעת העופות).
- השירותים הוטרנריים אחראיים על בריאות הציבור הצורך מוצרי בעלי חיים, ומפקחים על שאריות הורמונים ותרופות בעזרת תכנית שנתית על פי החוק למניעת שאריות ביולוגיות. הבדיקות נעשות על פי מתכונת סטטיסטית שנגזרת מסטנדרטים בינלאומיים שקובעים אלו חומרים יבדקו וכמה בדיקות מכל סוג יערכו. אם נמצאות חריגות יש תכנית ניטור שמפורסמת בציבור.
- השירותים להגה"צ מפקחים על שאריות חומרי הדברה בתוצרת חקלאית. נערכים סקרים שיטתיים הכוללים כאלף מדגמים ובהם בודקים את שאריות החומרים שניתן לזהות. ישנה מגמת ירידה בשנים האחרונות והחריגה כיום היא בהיקף של 6.5%.

חוסרים

- השווקים הסיטוניים לירקות ופירות בישראל מיושנים ואינם יעילים. לפני כ- 5 שנים נסגר השוק הסיטוני הוותיק במרכז תל אביב. ישנה תכנית להקמת שוק סיטוני חדש ומודרני בצומת מסובים אך היא אינה מקודמת בקצב הראוי. לעת עתה השוק הסיטוני של מטרופולין תל אביב פועל במיקום זמני המקשה על פעילות תקינה, יוצר בעיות באיכות התוצרת ומגדיל את פערי התיווך המביאים בסופו של דבר למחירים גבוהים לצרכן, ללא הצדקה.
- למרות מאמצי משרד החקלאות ופיתוח הכפר, לעת עתה אין תקני איכות בשיווק פירות וירקות.
- הבקרה על איכות התוצרת בשווקים המקומיים איננה קפדנית בהשוואה לבקרה על התוצרת המיוצאת. לפיכך הצרכן הישראלי נהנה באופן עקיף מאיכות גבוהה במוצרים מיוצאים, אבל פחות במוצרים שאינם מיוצאים. לדוגמא, רשתות השיווק הישראליות אמצו את תקני היצוא לאיכות תוצרת, אבל כ- 60% מהתוצרת משווקת בישראל מחוץ לרשתות השיווק. הפיקוח

הממשלתי על מדגמי תוצרת בעייתי והאכיפה לוקה בחסר. כאשר תוצרת נפסלת לייצוא היא משווקת בישראל.

4.2.6.1.3 שיפור איכות תהליכי הייצור בחקלאות

היעד של שיפור האיכות של תהליכי הייצור בחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: סמנכ"ל ניהול איכות, ייצור שוק מקומי, דייג וחקלאות מים ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- האגף לניהול האיכות מעודד את החקלאים לנהל את הידע המקצועי שלהם ובכך לשפר את איכות הייצור החקלאי.
- אגף הייצור (שוק מקומי) פועל לחייב עסקים ברישוי עסק, בין היתר במסגרת הרפורמה הצפויה בלול.
- אגף הדייג מכשיר את החקלאים לרמת ניהול ותקנים, נכתבו פרוטוקולי גידול, הכשרה לתקן European Foundation for Quality Management
- שירות ההדרכה והמקצוע משפר את הייצור החקלאי על ידי הדרכה והכשרה של החקלאים. לדוגמא: המחלקה לעופות כתבה יישומים ממוחשבים, ופרוטוקולי גידול שמאפשרים עבודה ב-ISO ומחלקת אותם חנים לחקלאים.

4.2.6.1.4 הפחתת סיכונים של החקלאות כלפי הסביבה (ריסוסים, דישונים)

היעד של הפחתת סיכונים של החקלאות כלפי הסביבה מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: המדען ראשי, מינהל המחקר, סמנכ"ל לניהול האיכות, שירות ההדרכה והמקצוע, הגה"צ, מחוז גליל-גולן, מחוז העמקים, מחוז השפלה וההר ומחוז הנגב.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים שמטרתם הפחתת השימוש בחומרי הדברה ופיתוח טכנולוגיות ידידותיות לסביבה ולאדם להדברת נגעים. זהו גם אחד הדגשים בתכנית האסטרטגית של מינהל המחקר.
- מינהל המחקר עוסק בפיתוח תחליפים למתיל ברומיד. ישנה מחויבות לרדת עד שנת 2011 ברוב השימושים הקריטיים של מתיל ברומיד. עד כה מרבית התחליפים למתיל ברומיד יותר מזיקים מבחינה סביבתית (אם כי לא פוגעים באוזון).
- המכון למדעי הצמח במינהל המחקר עוסק במחקר חקלאות מדייקת שמטרתו להפחית את התשומות של ריסוסים ודישונים לשטחים החקלאיים.
- דרישות היצוא לשוק האירופי משפיעות על הפחתת השימוש בחומרים מסוכנים לסביבה.
- בפרוטוקולים לגידול שפותחו על ידי הסמנכ"ל לניהול איכות ישנו פרק על דישון והדברה שמטרתו להפחית שימוש בחומרים בעלי השפעה שלילית.

- בשירות ההדרכה והמקצוע נערכת הדרכה בנושא צמצום השימוש בחומרי הדברה ודשנים. למשל: שימוש בפרמונים במקום בחומרים כימיים, שימוש בתנשמות להדברה ביולוגית, ריסוסי פיתיון להדברת זבוב הים התיכון. אחד היעדים הוא הרחבה של מערכות הדברה משולבת.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר מקצה מידי שנה כמיליון ש"ח לפרויקטים המקדמים הדברה משולבת, כולל תמיכה בפקחים, ברכישת ציוד ובפרויקטים אזוריים.
- פרויקט אזורי הדברה משולבת בין-ענפית (המב"ע) בעמק בית שאן מהווה פורום אזורי, רב-גידולי הכולל אנשי מקצוע מכל התחומים - חוקרים, מדריכים וחקלאים הנפגשים באופן סדיר ונותנים פתרונות לנושא ההדברה המשולבת.
- השירותים להגנת הצומח פועלים להפחתת השימוש בחומרי הדברה ומעבר להדברה משולבת. היעד לשנתיים הקרובות הוא הוצאה משימוש של 60 חומרי הדברה ובשנה השלישית יוצאו חומרים נוספים. במקביל פועלים להפחתת השימוש בחומרים שאין להם תחליפים.
- השירותים להגה"צ עוסקים באכיפה להקטנת נזקי חומרי הדברה לסביבה הטבעית. מניעת גלישת חומרים מסוכנים לשטחים טבעיים מעוגנת בתקנות המשרד להגנת הסביבה (מניעת ריסוסים בקרבת מקורות מים ושמורות טבע). תוויות החומרים מפרטות את הסיכון בהם ומגבילות את השימוש בהם.
- בכל מחוזות המשרד קיימת פעילות להפחתת ריסוסים ודישונים כימיים.

חוסרים

- התמיכות בחקלאות אינן מותנות בהפחתת סיכונים כלפי הסביבה (בניגוד למקובל באיחוד האירופי).
- אין מעקב אחר היקף השטחים שמעובדים בהדברה משולבת או בדרגות שונות של אינטנסיביות/אורגניות.

4.2.6.1.5 עידוד חקלאות אורגנית

היעד של עידוד חקלאות אורגנית מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: היחידה לחקר שווקים, מינהל המחקר, רשות המרעה, שירות ההדרכה והמקצוע והגה"צ.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים בחקלאות אורגנית, וזהו אחד הדגשים בתכנית האסטרטגית של מינהל המחקר, וישנה כוונה לפתח את תחום המחקר בעתיד.
- היחידה לחקר שווקים ערכה בדיקות בנוגע לשווקים לחקלאות אורגנית בחו"ל.
- בשירות ההדרכה והמקצוע ישנה פעילות הדרכה ומחקר בחקלאות אורגנית. אם זאת הדגש הוא על הדברה משולבת כי לתחושתם של אנשי שירות ההדרכה והמקצוע הדברה ביולוגית מלאה היא מורכבת ואינה מסוגלת לתת מענה למסת הגידולים הקיימת.

- לאחרונה נכנס לתוקף חוק להסדרת הבקרה על תוצרת אורגנית מהצומח. השירותים להגה"צ מפקחים על גופי הפיקוח של חקלאות אורגנית.
- תקנות לתוצרת אורגנית מבעלי חיים נמצאות בשלבי כתיבה.

חוסרים

- אין מנגנוני תמיכה כלכלית בחקלאים אורגניים.
 - מרבית התוצרת האורגנית מיוצאת; צרכנים בישראל מתקשים למצוא תוצרת אורגנית בשוק המקומי.
 - החקלאות האורגנית בענפי החי איננה נרחבת. לדוגמא בענף הלול- ביצים אורגניות וביצי חופש מהוות כ-1.5% מהתוצרת בלבד, ואין תמיכה לתחום. האכיפה המוודאת ייצור אורגני בעייתית.
 - אנשי מחוזות המשרד חשדניים כלפי החקלאות אורגנית; הובעה דעה שאין זה בטוח שחקלאות אורגנית היא מעשית או שהיא מועילה לסביבה ביחס לחקלאות קונבנציונאלית.
 - בחקלאות הערבית יש חקלאים מסורתיים-אורגניים שאינם מוכרים ככאלה, ואינם משווקים את תוצרתם כאורגנית.
- פיתוח חקלאות אורגנית הינו אחד המשימות שהוגדרו למשרד החקלאות ופיתוח הכפר על פי החלטת הממשלה על פיתוח בר קיימא. מאידך מדובר בסקטור קטן יחסית בחקלאות הישראלית והעולמית, שיש בו צמצום של התוצרת החקלאית ליחידת תשומה בגלל העיבוד האורגני. לפיכך מעמדו אל מול עקרונות של פיתוח בר קיימא איננו חד משמעי. ייתכן כי דרך טובה לא פחות לקידום הקיימות בחקלאות הינה לאמץ חלק מהנהגים של החקלאות האורגנית בחקלאות הקונבנציונאלית (הפחתת דישון כימי, שימוש בקומפוסט, הפחתת חומרי הדברה), נושא המקודם על ידי יחידות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

4.2.6.1.6 תמריצים בני קיימא לחקלאות

היעד של תמריצים בני קיימא לחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מינהל המחקר, תחום תיירות חקלאית, היחידה לחקר שווקים, שימור קרקע וניקוז, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות, ממונה נזקי טבע בחקלאות, ייצור שוק מקומי ואגף הדיג.

תמריצים בני קיימא בחקלאות יוגדרו כאן כתמריצים שאינם מביאים לעיוותי שוק – כלומר אינם גורמים לייצור בגלל תמריצים במקום לייצור בגלל ביקושי שוק. ישנה הכרה עולמית בכך כי תמריצים בני קיימא לחקלאים הינם תנאי הכרחי לפיתוח חקלאות יציבה שיכולה לספק את צרכי האוכלוסייה במזון ולשמור על הסביבה; לפיכך, הם מהווים חלק ממדיניות של פיתוח בר קיימא. **במרבית המדינות המפותחות היקף התמריצים לחקלאים הינו גדול.**

חוזקות

- משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בתיירות חקלאית. פיתוח תיירות חקלאית מהווה תמריץ בר קיימא לחקלאות בגלל ההשפעות ההדדיות בין תיירות וחקלאות. המתיר בא בגלל הנוף החקלאי והתיירן עשוי לתמוך בחקלאות כדי לשמר את גורם המשיכה ללקוחותיו.

- משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בחקלאים באמצעות מחקר – במסגרת מינהל המחקר החקלאי, שירות ההדרכה והמקצוע, קרנות המדען הראשי, ומחקר עסקי באמצעות היחידה לחקר שווקים.
- ישנה תמיכה בביטוח נזקי טבע בחקלאות, בהיקף של כ-80 מיליון ₪ בשנה. תמיכה באסונות טבע הינה בת קיימא מפני שהיא מסייעת לחקלאי להתגבר על המשברים שהם מטבעה של החקלאות (נזקי טבע), היא איננה מעודדת ייצור יתר והחקלאים משתתפים במימון הסיוע.
- ישנה תמיכה בהשקעות בחקלאות. זהו תמריץ בר קיימא - תמיכה חד פעמית המסייעת לייעול הייצור ומאפשרת לחקלאי רווחיות גבוהה יותר ללא תלות שוטפת בתקציבי מדינה. חלק מתכניות התמיכה מכוונות לנושאים סביבתיים (הרפורמה ברפת, הרפורמה הצפויה בלול, רכישת מרסקות גזם ועוד).
- לאחרונה אושרה מפת אזורי עדיפות לאומית חדשה המאפשרת מתן תמריצים להשקעות בחקלאות גם באזור המרכז, המוגדר "אזור ב אקולוגי".
- תמיכה במרעה - לרועים ניתן מענק לפי נוסחה המביאה בחשבון את מספר הראשים, מספר הדונמים וניצול נכון של שטח המרעה. זוהי דוגמא יחידה בישראל כיום לתמיכה שנתית מוסדרת בעיבוד הדומה למודלים המקובלים במדינות מפותחות. התמיכה הינה בת קיימא מפני שהיא תומכת הן בייצור והן בערכים טבעיים (שטחים פתוחים) והיא מותנית בשמירה על שיקולים סביבתיים (רווחת בעלי חיים - צפיפות נמוכה במרעה).
- ישנם תמריצים למגדלי חיטה מדרום לקו הבצורת. התמריצים לא מוסדרים ותלויים בהחלטות תקציביות שנתיות.
- פרויקט במחוז העמקים מתגמל חקלאים עבור מעבר לשיטות עיבוד משמרות קרקע. ההיקף התקציבי הוא מיליון ₪ והפרויקט כולל 10 משקים ו-22,000 דונם. הפרויקט מתגמל מעבר לשיטות עיבוד בנות קיימא במגוון תמריצים - תשלום שנתי ישיר, העדפה בהדרכה, תמיכה בחומר אורגני ובקניית ציוד. לדברי מנהלי הפרויקט הנושא שמשכנע חקלאים הוא ההדרכה והתמיכה בחומר אורגני.
- ישנו פרויקט פיילוט לתמרוץ חקלאים סביבתיים באמצעות מכרזים במוא"ז מגידו.

חוסרים

- עיקר התמריצים לחקלאות בישראל הינם תמריצים עקיפים באמצעות תמיכה באמצעי הייצור – קרקע, מים ועבודת לא-ישראלים. מחד תמריצים כאלו אינם יוצרים עיוותי שוק. מאידך – גורמי הייצור המצויים במחסור מועברים לשימוש החקלאים בעלות מופחתת המעודדת שימוש לא יעיל. במרבית המדינות המפותחות התמריצים לחקלאים הינם באמצעות תשלומים ישירים. בעבר קודמה רפורמה ששאפה להחליף את הסבסוד דרך מחיר המים בתמרוץ כספי ישיר לחקלאים, רפורמה שלא התממשה.
- פרט למרעה, לפרויקט בעמקים ופרויקט פיילוט במועצה האזורית מגידו לא פועלות בישראל תכניות חקלאיות-סביבתיות בהן מקבלים החקלאים תמרוץ לשמירה על ערכי טבע וסביבה של החקלאות (בניגוד למקובל במרבית הארצות המפותחות).

- מערך התמריצים מעודד חקלאות אינטנסיבית. חקלאות נופית של שטחים פתוחים וחקלאות בעל כמעט שאיננה מקבלת תמרוץ, למרות שערכיה הסביבתיים גבוהים.

4.2.6.1.7 שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית

היעד של שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון כפרי ואזורי (לרבות תחום תיירות חקלאית), מינהל המחקר החקלאי, שימור קרקע וניקוז, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות, ממונה נזקי טבע בחקלאות וייצור שוק מקומי.

חוזקות

- שימור שטחים פתוחים הוא חלק מהמטרות של האגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון. העקרון מושג באמצעות הסדרה של בינוי בכפר, והגבלתו לאזורים הסמוכים לאזורים בנויים. כמו כן ישנן פעולות להגדלת הנגישות של הציבור הרחב לשטחים פתוחים וחקלאיים (בניית טיילות וכו').
- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים של חקלאות שטחים פתוחים, למשל: פיתוח רב תחומי של ייעור. המכון למדעי הצמח הוא מהמקומות הבודדים בארץ העוסק במחקר שטחים פתוחים.
- פקיד היערות אחראי על הגנה על שמורות יער ושמירה על אילנות מוגנים בשטחים חקלאיים.
- אגף שימור קרקע וניקוז תומך בהמשך קיומה של חקלאות שטחים פתוחים.
- התמיכות במרעה מאפשרות את המשך קיומו ככלי מרכזי לשמירת שטחים פתוחים נגד שימושים לא רצויים או לא חוקיים.
- במינהלת ההשקעות ישנו סיוע (מוגבל) לחקלאות שטחים פתוחים, למשל בהקמת מערכות השקיה, רכישת כלי עיבוד והקמת בתי אריזה אם הענפים מוגדרים כתחליפי יבוא.
- מודל ביטוח הכנסות שיאפשר תמיכה בחקלאות שטחים פתוחים נמצא בדיון.
- ישנה תמיכה בגידולי חיטה בדרום הארץ, אך היא איננה מוסדרת או קבועה בחוק.
- בחלק מהמחוזות אנשי משרד החקלאות ופיתוח הכפר פעילים בועדות התכנון ומנסים למנוע פיתוח קרקע חקלאית.

חוסרים

- המחקר בתחום שטחים פתוחים במינהל המחקר החקלאי מצומצם יחסית (6-7 חוקרים בלבד, תקציבי מחקר קטנים) למרות שחקלאות שטחים פתוחים תופסת את עיקר הקרקעות החקלאיות בישראל.
- יש מחסור במחקר בתחום שבין החקלאות לשטחים פתוחים - השפעות הדדיות ביניהם, למשל העברת מזיקים.
- מערכת התמריצים מיועדת בעיקר לחקלאות אינטנסיבית (תמיכה בהשקעות) ולא לחקלאות שטחים פתוחים.

- במגזר הערבי יש בעיה של נגיסה בשטחים חקלאיים על ידי בניה אורבנית, בשל העדר תכנון נכון.

4.2.6.1.8 תמיכה בחקלאות נופית ופיתוח מכלולי נוף חקלאיים

היעד של תמיכה בחקלאות נופית ופיתוח מכלולי נוף חקלאיים מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון כפרי ואזורי (לרבות תחום תיירות חקלאית), שימור קרקע וניקוז ושירות ההדרכה והמקצוע.

תמ"א 35, תכנית המתאר הארצית לפיתוח ושימור, קבעה מכלולי נוף חקלאיים בהם ערכי סביבה ונוף אמורים להיות מוגנים ומטופחים. בנוסף לתכנית זאת נערכו בשנים האחרונות תכניות אב ומתאר רבות שמטרתן לשמור על הנוף, בין היתר הנוף החקלאי (תכניות לנחלים, תכניות למרקמים מוטי שימור, תכניות למרחבים ביוספריים ועוד). משרד החקלאות ופיתוח הכפר נדרש לתמוך במגמה זו.

חוזקות

- ברשות לתכנון - פרויקט "עוגנים בכפר" העוסק בפיתוח טיילות, שבילי אופניים ואלמנטים נוספים בנוף הכפרי מיועד לפיתוח חקלאות נופית. כמו כן עוסקות בכך תכניות אב לתיירות ותמיכה בכפרי תיירות.
- פקיד היערות אחראי על שמורות יער ואילנות מוגנים.
- בשירות ההדרכה והמקצוע פועלת יחידה ליער משקי - גידול בעל תועלת נופית גבוהה.
- אגף שימור קרקע וניקוז ממליץ על הסבת גידולי שדה למטעים בשטחים משופעים. למטעים תרומה נופית גבוהה, ולעיתים מהווים "מותג" אזורי (פרדסי השרון).
- מחוזות המשרד מעורבים בהכנת תכניות מרחביות סביבתיות, בועדות היגוי, במימון ובביצוע. בין היתר: תכנית של קרן קימת לישראל לפיתוח משאבי טבע בעמק החולה, פרויקט ליף לניהול ותחזוקת נהר הירדן ומקורותיו, תוכנית לשימור שטחים פתוחים במרחב שקמה.

חוסרים

- אין תיאום בין מערך התכנון והתגמול לחקלאים. לתכניות אב ומתאר הממליצות על פיתוח חקלאות מסוג מסוים בגלל ערכים נופיים אין כלים כלכליים למימוש ההמלצות הללו.
- תמ"א 35 קבעה שמשרד החקלאות ופיתוח הכפר נדרש לעסוק בשימור החקלאות הערבית המסורתית. כיום פעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר מכוונות בעיקר למודרניזציה של החקלאות הערבית (למשל תכנית הניקוז בבקעת בית נטופה), וישנה סכנה שהערכים הנופיים ילכו לאיבוד.
- בשירות ההדרכה והמקצוע - בנושאים בהם יש התנגשות בין טיפוח נוף חקלאי ופיתוח כלכלי (למשל בתי צמיחה) - מועדף כיום הפיתוח הכלכלי.

4.2.6.1.9 גיוון תעסוקות לא-חקלאיות במגזר הכפרי

היעד של גיוון תעסוקות לא-חקלאיות במגזר הכפרי מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון כפרי ואזורי (לרבות תחום תיירות חקלאית), רשות המרעה, כל מחוזות המשרד.

גיוון תעסוקות לא-חקלאיות חשוב כדי לספק מקורות תעסוקה לנשים, צעירים ומבוגרים שאינם יכולים לעסוק בחקלאות.

חוזקות

- ברשות לתכנון, האגף לתכנון כפרי ואזורי מסייע בפיתוח תיירות חקלאית באמצעות תכנון, מסדיר בנייה ושימוש במבנים לפעילות לא חקלאית, מפעיל קורסים והדרכות בנושאי יזמות ופיתוח עסקים בכפר ופיתוח מנהיגות מקומית.
- תחום תיירות חקלאית פועל לקידום גיוון התעסוקות.
- בכל מחוזות משרד החקלאות ופיתוח הכפר קיים עידוד לפעילויות לא-חקלאיות, בעיקר תיירות חקלאית, תוך הימנעות מבינוי בלתי נחוץ.

חוסרים

- מינהל המחקר החקלאי איננו עוסק במחקרים בתחום התעסוקות הכפריות או הכלכלה הכפרית. בצוותים אינטר-דיסציפלינריים נושאים כלכליים לא זוכים להתייחסות. במדינות אירופה מקובל שמרכזי מחקר חקלאיים עוסקים גם במחקר הקשור בפיתוח הכפר כחלק מגישה של bio-economy.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר איננו תומך בפיתוח פעילויות לא חקלאיות בכפר פרט לפעילויות תיירותיות.

4.2.6.1.10 פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות

היעד של פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון-תכנון הכפר, תכנון כלכלי, מינהל המחקר, תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא, סמנכ"ל ניהול איכות, שירות ההדרכה והמקצוע ומחוז הנגב.

חוזקות

- במינהל המחקר החקלאי ובשירות ההדרכה והמקצוע נערכים מחקרים בנושא מיכון חוסך ידיים עובדות.
- האגף לתכנון כלכלי ברשות לתכנון ממליץ על הקצאת עובדים לא-ישראלים בחקלאות ליחידת הסמך לעובדים זרים. בהקצאת עובדים ישנו אלמנט של שמירה על משקים קטנים - עיקר הקיצוץ במכסות עובדים לא-ישראלים נערך אצל החקלאים בעלי המכסות הגדולות.
- האגף לתכנון כפרי מתחשב באפשרות של שינוי אופי האזור בעקבות כניסת עובדים לא-ישראלים בדיונים על עידוד חקלאות אינטנסיבית באזורי פריפריה.
- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים לפיתוח טכנולוגיות לחיסכון בידיים עובדות.

- בפרוטוקולים שפותחו על ידי האגף לאיכות היצור ישנו פרק על תנאי עבודה נאותים לעובדים שיכול לשמש לשיפור תנאי העבודה לעובדים לא-ישראלים או לכניסת ישראלים לתחום, אם תנאי העבודה בו ישופרו.

חוסרים

- לא בטוח עד כמה התבצע ניסיון אמיתי לשלב עובדים ישראלים בחקלאות. ראוי לציין כי חלק מהעבודות המוגדרות כחקלאיות הינן עבודות המתבצעות בתנאים הדומים לאלה של עבודה בתעשייה, למשל עבודה בבתי אריזה. יתכן כי ניתן לשלב עובדים ישראלים בעבודות מסוג זה.
- כיום תנאי ההעסקה והמגורים של עובדים לא-ישראלים מוגדרים על ידי משרד התמ"ת, ולעיתים החקלאים אינם עומדים בדרישות.

4.2.6.2 הערכה כוללת

נראה כי במצב הקיים היעד של שיפור האיכות של תהליכי הייצור בחקלאות מושג בצורה חלקית. היעדים של צמיחה כלכלית בחקלאות ושיפור איכות הייצור מושגים היטב. עיקר פעילותו של משרד החקלאות ופיתוח הכפר, בכל אגפיו ומחוזותיו, מכוון לקידום של החקלאות כענף כלכלי. כמו כן מוקדשת תשומת לב רבה להפחתת ריסוסים ודישונים. לעומת זאת,

- ישנה בעיה בשיווק התוצרת לשווקים המקומיים, בפרט הקמתו של שוק סיטוני חדש למטרופולין תל אביב המתעכבת שנים רבות.
- בבקרה על איכות התוצרת החקלאית בשווקים המקומיים.
- מערך התמריצים לחקלאות נדרש לבחינה מחודשת.
- חסרים תמריצים ליעדים בני קיימא כגון עידוד חקלאות אורגנית, שמירה על שטחים פתוחים או חקלאות נופית.
- חסר שילוב בין מערך התכנון ומערך התמריצים, בעיקר בנושא של חקלאות נופית.
- נדרש לפתח יותר את גיוון התעסוקות במגזר הכפרי, ולעסוק יותר במציאת פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות ובשילוב עובדים ישראלים בחקלאות.

4.2.7 עקרון ז': הגינות סביבתית וחברתית

שוויון פנים דורי – חלוקה צודקת של התועלות והעלויות הסביבתיות והחברתיות בין האזורים ובין קבוצות האוכלוסייה. רוב אוכלוסיית המדינה חיה בתחומי השטחים העירוניים. על כן, יש לתכנן את המרחב העירוני ולטפח אותו כך שיבטיח את איכות החיים של תושביו;

שוויון בין-דורי – ניצול משאבים כיום כך שהדורות הבאים ייהנו מרווחה לפחות באותה רמה שבה נהנה הדור הנוכחי. שמירה על מרב חופש הבחירה של הדורות הבאים מבחינת המרחב שבו יחיו ומבחינת אופי חייהם.

4.2.7.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של הגינות סביבתית וחברתית הם :

- מדיניות מחירים-שוויון בנגישות למזון
- שוויון בין חקלאים בסיוע (מושבי/קיבוצי, ערבי/יהודי, חקלאים גדולים/קטנים, מרכז/פריפריה)
- שמירה על איכות החיים, אופי הישוב הכפרי ומורשתו
- רווחת בעלי חיים.

4.2.7.1.1 מדיניות מחירים - שוויון בנגישות למזון

היעד של מדיניות המחירים מבוצע על ידי אגף הייצור (שוק מקומי).

חוסרים

- ביצי מאכל ומוצרי חלב הינם המוצרים היחידים שעודם בפקוח מחירים.
- בישראל ישנה בעיה של ביטחון תזונתי - אוכלוסיות שלא יכולות לספק לעצמן מזון איכותי ומגוון. כיום משרד החקלאות ופיתוח הכפר מעורב בנושא אך האחריות המרכזית היא במשרד הרווחה.

4.2.7.1.2 שוויון בין חקלאים

היעד של שוויון בין חקלאים בסיוע (מושבי/קיבוצי, ערבי/יהודי, חקלאים גדולים/קטנים, מרכז/פריפריה) מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- פיתוח הכפר, תכנון כלכלי, תיירות חקלאית, היחידה לחקר שווקים, מינהל המחקר, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות, אגף הדיג והשירותים הוטרינריים.

חוזקות

- חיזוק הפריפריה
 - הרשות לתכנון - תכנון הכפר: האגף פועל בעיקר בפריפריה- לייצוב ויצירת היקף אוכלוסיה שיבטיח קיום שירותים ברמה סבירה וחברה רב דורית. האגף מעניק סיוע מיוחד ליישובים במצוקה, ומנסה למצוא דרכים להבטיח שמשאבים יוקצו לחקלאים צעירים יחסית.
 - הרשות לתכנון - תכנון כלכלי: הרציונאל להקצאה מתוכננת של גורמי ייצור, במקום פעולת השוק החופשי, היא רצון להגן על משקים משפחתיים ועל התיישבות בפריפריה.
 - מינהל המחקר החקלאי תורם לפיתוח הפריפריה באמצעות המו"פים החקלאיים באזורים פריפריאליים.
 - מינהלת ההשקעות- 90% מהתקציבים מופנים לפריפריה. מינהלת ההשקעות נותנת העדפה לנקלטים חדשים על מנת לעודד התיישבות בפריפריה.

■ המגזר הערבי

- הרשות לתכנון - תכנון כלכלי: האגף מופקד על פיתוח מגזרי המיעוטים. מונה מנהל תחום יעודי לנושא. כל התמיכות הניתנות לחקלאים יהודים ניתנות גם לערבים, ובנוסף ישנן תכניות ייעודיות לערבים, למשל: סיוע בהוצאת דירים מהיישובים, מעבר לגידול בבתי צמיחה, סלילת דרכים חקלאיות, תכנית ארוכת טווח לעיבוי התעסוקה החקלאית, והקצאות מים שפירים ללא קיצוץ.
- הרשות לתכנון - תכנון הכפר. האגף מסייע למגזר הערבי בפרויקטים ספציפיים, למשל בפיתוח תיירות חקלאית.
- מינהלת ההשקעות - מפנה למגזר הערבי יותר תקציבים מבעבר, לשיקום דרכים חקלאיות, העתקת דירים מחוץ ליישובים, שיקום צנרת מים והקמת חממות. בנושאים מסוימים ניתן לחקלאים ערבים 60% מענק ללא קשר לאזור גיאוגרפי.
- במחוז הנגב - סיוע לחקלאים הבדואים בפיתוח שטחי מרעה, הדרכה בגידול צאן, השבחה גנטית של העדרים, גידול אינטנסיבי במכלאות, תמיכה בניהול שטחים פתוחים. ניתנת הדרכה בגידול פלחה ויש התחלה של גידול ירקות ופרחים במנהרות. ביישובים לא מוכרים העומדים בפני הכרה מנסה משרד החקלאות ופיתוח הכפר לתכנן את החקלאות בצורה מרוכזת ומודרנית, כולל פרויקטים של חלוקת מים וקרקע.

■ חקלאים גדולים/קטנים

- מינהלת ההשקעות - ישנה העדפה של משקים לא-גדולים בהענקת סיוע.
- הרשות לתכנון - תכנון כלכלי: הקצאות גורמי הייצור נעשות באוריינטציה של איזון חברתי, כך שחקלאים קטנים יפגעו פחות מקיצוץ בגורמי ייצור.
- עיקר הקיצוץ במכסות המים הינו אצל חקלאים גדולים, בעקרון לשמור על חקלאות משפחתית.

חוסרים

■ חיזוק הפריפריה

- העידוד לענף הלול באזור הצפון תרם בין היתר למפגעים סביבתיים ולירידת איכות החיים ביישובי הצפון.
- חוות בודדים: הנגב הוא האזור היחיד בו מותר על פי נהלי משרד החקלאות ופיתוח הכפר להקים חוות בודדים. חוות כאלה הן בעייתיות מבחינת ערך השוויון התוך דורי - משפחה בודדת מקבלת חזקה על שטחים נרחבים של קרקע ציבורית. ישנו נוהל מוסדר של וועדת פרוגרמות לבקשת אישור לחוות בודדים חדשות, אבל לחלק קטן מחוות הבודדים הקיימות יש אישורים מתאימים. כיום נערכת עבודה להכנת תכניות סטטוטוריות לחוות, לאחר ההקמה בפועל.

■ המגזר הערבי

- מינהלת ההשקעות - בקרב חקלאים ערבים ישנה בעיה של חוסר בידע על תהליך הגשת בקשות.

- לחקלאות הערבית ישנן בעיות ייחודיות (חלקות קטנות, העדר דור המשך) שאינן זוכות למענה.
- לחקלאות ערבית מסורתית ערכים נופיים-סביבתיים גבוהים שכיום אינם זוכים לתמיכה.
- ניתן לזהות בעיה של אי מימוש פרויקטים מאושרים ברשויות הערביות.
- חקלאים גדולים/ קטנים
 - במינהלת ההשקעות ובשירות ההדרכה והמקצוע יש העדפה של חקלאים רווחיים בהענקת הסיוע, בהנחה שחקלאים לא רווחיים צריכים לצאת מהענף. נשאלת השאלה אם לא צריך להפנות סיוע גם לחקלאים פחות מצליחים, כדי לסייע להם לעבור לרווחיות.
 - מינהלת ההשקעות, שירות ההדרכה והמקצוע - אין מעקב אחר פילוח מגזרי של מקבלי התמיכה לפי סקטורים.

4.2.7.1.3 שמירה על איכות החיים, אופי הישוב הכפרי ומורשתו

היעד של איכות החיים, אופי הישוב הכפרי ומורשתו מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון הכפר, תכנון כלכלי, תחום תיירות חקלאית, רשות המרעה ומינהלת ההשקעות.

האתגר המרכזי הינו שמירה על המשקים המשפחתיים הקטנים יחסית ועל צורות החיים השיתופיות.

חוזקות

- באגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון- שמירה על אופי היישוב הינה מטרה בדיונים בנושא הרחבות והקצאות של גורמי ייצור. פיתוח איכות החיים נערך באמצעות תכניות אב ומתאר, תכניות לפיתוח בר קיימא, שיקום כפרי תיירות וייצוג האינטרסים של ההתיישבות הכפרית בועדות התכנון.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר מקדם תכניות להוצאת משקי בעלי חיים מהיישובים (לולים, עדרים במגזר הערבי) כדרך לשפר את איכות החיים בכפר.
- תכניות הקשורות בתיירות כפרית מסייעות בדרך זו גם לטיפול איכות החיים בכפר.
- מינהלת ההשקעות מעדיפה להעניק תמיכה במשקים לא גדולים בכדי לשמור על משקים משפחתיים.

חוסרים

- יש במשרד החקלאות ופיתוח הכפר לא מעט פעילות להוצאת חקלאים קטנים ופחות רווחיים מהחקלאות. למשל "פינוי-פיצוי" בענף הדייג, מכירת מכסות ברפת החלב, הגדלת לולים ברפורמה בענף ההטלה, הימנעות מתמיכה בחקלאים לא רווחיים במינהלת ההשקעות. הרפורמה בענף ההטלה צפויה ליצור לולים גדולים מאוד (חוות גידול של כ-60,000 מטילות כל אחת בהשוואה ללולים של כ-200 מטילות כיום), ולפיכך היא צפויה להקטין דרסטית את מספר המשקים המשפחתיים. אם המדיניות היא שמירה על המשקים המשפחתיים הקטנים – הפעולות הללו סותרות זאת.
- הערה:

ראוי לציין שבעשור האחרון קטן מספר החקלאים העצמאים בישראל בכמחצית ונדרש לבחון מה עושה משרד החקלאות ופיתוח הכפר נוכח מגמה זו.

- נציגי משרד החקלאות ופיתוח הכפר יושבים בועדות התכנון השונות בנוסף לתפקידם העיקרי, ומצב זה מקשה על ביצוע נאות של תפקידם. המגזר הכפרי נתון לביקורת בגופי התכנון ונדרשים מאמצים והשקעת משאבים לייצוג הולם שלו.
- במחוז המרכז עיקר הפגיעה באיכות החיים בכפר נובעת מעסקים לא חקלאיים. לא ברור האם ומה עושה משרד החקלאות ופיתוח הכפר לפתרון בעיה זו.
- לא ברור מה נעשה לשמירת צורות החיים השיתופיות.

4.2.7.1.4 רווחת בעלי חיים

היעד של רווחת בעלי חיים מבוצע על ידי: השירותים הווטרינריים ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- הרפורמה בענף ההטלה אמורה להתייחס לנושאים של רווחת בעלי חיים, כמה עופות מותר להכניס ליחידת שטח, כיצד לאוורר את הלולים וכו'.
- השירותים הווטרינריים אחראים על יישום חוק צער בעלי חיים.
- במחלקה לעופות בשירות ההדרכה והמקצוע נערכת פעילות להפחתת הגזים בתוך הלולים, פתרונות לקיטום תרנגולות, קיצור משך ההמתנה בלולים במשחטות, דרכים ל"הנשרות" ידידותיות.
- כיום נמצאים בשלבים התחלתיים של הכנת תקנות בנושא רווחת בעלי חיים במשק. בתחומים מסוימים כבר נקבעו כללים, למשל כיצד להוביל בקר.
- ישראל היא בין המדינות הבודדות שחיסלו את ענף פיטום האווזים הכרוך בצער בעלי חיים.

חוסרים

- על אף הנעשה בתחום, נראה שיש לשפר רבות, בפרט בהשוואה למדינות מפותחות. בין היתר ניתן לקבוע כי תנאי לקבלת סיוע ממשרד החקלאות ופיתוח הכפר הוא הקפדה על רווחת בעלי חיים במשק.

4.2.7.2 הערכה כוללת

במצב הקיים היעדים מיושמים באופן חלקי. יש עידוד לחקלאות בפריפריה ובשנים האחרונות יש יותר סיוע לחקלאות במגזר הערבי. לעומת זאת,

- כמעט שאין מוצרים חקלאיים שמחירם מופקח.
- אין מעקב אחר שוויון במתן סיוע לסקטורים שונים.
- המשרד מבצע פעולות שמטרתן להוציא חקלאים מהפעילות החקלאית, פעולות שלא מתיישבות עם יעד של שמירה על המשקים המשפחתיים ואופי היישובים.

- יש עיסוק מועט בלבד ברווחת בעלי חיים.
- ככלל, נוצר רושם שחסרה מודעות לשיקולים חברתיים, וחלק ממנהלי היחידות אינו רואה את תפקידו בלקדם נושאים חברתיים.

4.2.8 עקרון ח': נשיאה באחריות ושקיפות

יצירת מנגנון הערכה שקוף בכל גוף, ארגון או חברה באמצעות מדדים המאפשרים לציבור מעקב אחר התפתחות מגמות סביבתיות, חברתיות וכלכליות לטווח הבינוני והארוך.

4.2.8.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של נשיאה באחריות ושקיפות הם:

- קריטריונים ברורים לעבודת ועדות המשרד ומינהלת ההשקעות. לוחות זמנים לטיפול בבקשות.
- מעקב ופרסום של דו"חות פעילות של אגפי המשרד, בין היתר בתחום המחקר, ההדרכה והסיוע הכספי לחקלאים.
- שימוש במדדים ברורים לבחינת השגת תוצאות, הצבת מטרות, יעדים ולוחות זמנים לפעולות.

4.2.8.1.1 קריטריונים ברורים לעבודת ועדות ומינהלת ההשקעות

היעד של רווחת בעלי חיים מבוצע על ידי: הרשות לתכנון- תכנון כפרי ואזורי והשירותים הווטרינריים.

חוזקות

- באגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון נכתבו נהלי עבודה בנושאים רבים. ועדת פרוגרמות מתנהלת בצורה שקופה - הפרוטוקולים וסדרי היום מפורסמים באינטרנט.
- פעילות השירותים הווטרינריים מעוגנת בפקודות, חוקים ותקנות המופיעים באתר האינטרנט של היחידה.

חוסרים

- לא ברור האם יש לוחות זמנים לטיפול בבקשות המוגשות לוועדת פרוגרמות או ועדות אחרות.
- לא ברור האם ישנם נהלים לפעילות וועדות המשרד האחרות.
- לא ברור עד כמה העדפות מינהלת ההשקעות מהוות קריטריון ברור ושקוף.

4.2.8.1.2 מעקב ופרסום של דוחות פעילות

היעד של פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון כלכלי, המדען הראשי ומינהלת ההשקעות.

חוזקות

- הדו"חות השנתיים המפורסמים על ידי משרד החקלאות ופיתוח הכפר כוללים:

- דו"ח כלכלי על החקלאות והכפר (על ידי הרשות לתכנון)
- תכנית ההשקעות הכוללת פרק על השימוש בתקציב ההשקעות על פי אזורי הארץ (על ידי מינהלת ההשקעות)
- דו"ח על מחקרי המדען הראשי.
- אתר האינטרנט של משרד החקלאות ופיתוח הכפר יידותי למשתמש ומביא מידע רב ומעודכן.

חוסרים

- בעבר היו מתפרסמים קווי מדיניות משרד החקלאות ופיתוח הכפר אחת לארבע שנים ("הספר הירוק"). פרסומו הופסק בשנים האחרונות.
- אין דו"ח המרכז את פעילות מינהל המחקר החקלאי.

4.2.8.1.3 שימוש במדדים ברורים

היעד של שימוש במדדים ברורים לבחינת השגת תוצאות, הצבת מטרות, יעדים ולוחות זמנים לפעולות מבוצע על ידי סמנכ"ל ניהול איכות.

חוזקות

- הסמנכ"ל לניהול איכות פועל להכנת תכניות עבודה לכל יחידות משרד החקלאות ופיתוח הכפר (כיום העבודה היא מול שבע (7) יחידות מטה), מלוות במדדי ביצוע ותוצאה. כיום מחצית מאגפי המשרד עובדים לפי ISO 9000 וכל המעבדות נמצאות תחת הסמכה.
- בחלק מהאגפים (בין היתר: מינהל המחקר, הרשות לתכנון, אגף הדייג, השירותים להגנת הצומח, רשות המרעה, שירות ההדרכה והמקצוע) נערכו בשנים האחרונות תכניות אסטרטגיות ומסמכי מדיניות לפעילות האגף.

חוסרים

- באגף שימור קרקע - לא ברור האם ישנם מדדים להצלחת פעולות לשימור קרקע, או יעדים לשטחים שיכנסו לעיבוד משמר קרקע.
- בשירותים להגנת הצומח ישנו יעד של מעבר להדברה משולבת, אך אין מעקב אחר היקף השטחים שאכן עברו לעיבוד מסוג זה.
- מינהלת ההשקעות אמורה לסייע לחקלאות בפריפריה, אך לא נערכה בדיקה של השפעת תקציבי מינהלת ההשקעות על ההתיישבות בפריפריה.

4.2.8.2 הערכה כוללת

נראה כי במצב הקיים המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית. חלק מהאגפים מפרסמים דוחות פעילות. חסר דיווח על מקבלי הדרכה וסיוע על פי חתכים חברתיים. לא בכל הועדות ישנם קריטריונים שקופים להחלטות ולוחות זמנים מחייבים לטיפול בבקשות. בנושאים רבים אין הגדרה כמותית של יעדים ואין מעקב אחר ביצוע.

4.2.9 עקרון ט': קביעת ערך כלכלי למשאבי הסביבה

משאבי הסביבה מעניקים שירותי "חינם" באמצעות המערכות האקולוגיות המהוות את הבסיס הבלתי נראה של החברה והכלכלה. הם יוצרים את התנאים תומכי החיים של כדור הארץ. יש ליצור מבנה תמריצים כלכליים וחברתיים המפנים את הערכים הכלכליים של משאבי הסביבה והמתגמל את שיקום המערכות האקולוגיות ומונע פגיעה במערכות שלא נפגעו.

4.2.9.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של קביעת ערך כלכלי למשאבי הסביבה הם:

- שימוש בכלים כלכליים בניהול הסביבה החקלאית.
- ניתוח הערך הכלכלי של השפעות החקלאות על הסביבה, ושימוש בו בקבלת החלטות על קידום פרויקטים חקלאיים.

4.2.9.1.1 שימוש בכלים כלכליים בניהול הסביבה החקלאית

היעד של שימוש בכלים כלכליים בניהול הסביבה החקלאית מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: שימור קרקע וניקוז, מינהלת ההשקעות ורשות המרעה.

חוזקות

- פרויקט בעמקים נותן תמריצים כלכליים ישירים ועקיפים לחקלאים העוברים לשיטות עיבוד משמרות קרקע.
- ישנו פרויקט פיילוט במועצה האזורית מגידו לתמרוץ חקלאות המשמרת את הסביבה באמצעות מכרזים תחרותיים.
- בתחום המרעה, הנחשב עיבוד סביבתי, ישנה תכנית לתגמול חקלאים, כפי שמקובל במדינות מפותחות רבות. התמיכה במרעה מקלה על אכיפת נהלים סביבתיים, למשל מרחקי רעיה מנחלים.
- הרפורמה ברפת והרפורמה מתוכננת בלול נותנות תמריצים כלכליים לשיפור הסביבה.

חוסרים

- השימוש בכלים כלכליים לניהול הסביבה החקלאית מצומצם. גם מצד השוק אין תמרוץ לחקלאים סביבתיים. לדוגמא, חקלאים שעוברים להדברה משולבת אינם יכולים לקבל מחירים יותר גבוהים - בגלל האכיפה הבעייתית צרכנים אינם מגלים אמון במותג של הדברה משולבת.
- לא נערכים תחשיבים נכונים לפני כניסה לתוכניות סביבתיות. לדוגמא, לדברי מנהלי אגפים במשרד, אחת המסקנות מהרפורמה ברפת החלב היא שהמחיר שהחקלאים משלמים על מימוש עקרונות סביבתיים הוא גבוה, ויש לערוך חישוב כלכלי מתאים לפני שנכנסים לתוכניות סביבתיות, כדי למצוא את האיזון הראוי.

4.2.9.1.2 ניתוח הערך הכלכלי של השפעות החקלאות על הסביבה

שימוש בו בקבלת החלטות על קידום פרויקטים

חקלאיים

היעד הזה מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון כלכלי, תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא.

חוזקות

- האגף לתכנון כלכלי ברשות לתכנון מבצע עבודות כלכליות המציגות עלות/תועלת של פרויקטים בעלי היבטים סביבתיים. לדוגמא: עבודה שהראתה שחקלאים יכולים להשתמש בבוצת המכון לטיהור שפכי גוש דן (השפד"ן) באופן כלכלי.
- תחום כלכלת סביבה בשירות ההדרכה והמקצוע עורך תחשיבים של התועלת הכלכלית מהקטנת דישון וחומרי הדברה, שימור קרקע, חקלאות אורגנית, ייעול השימוש במים, קידום ממשקים אקסטנסיביים ומיכון במקום כוח-אדם.

חוסרים

- לא ברור עד כמה הידע הנוצר בתחום כלכלת סביבה בא לידי ביטוי במדיניות או בתמריצי הסביבה. נדרש ליצור ידע רב יותר בתחום.
- באומדן הערך הכלכלי של פרויקט המוגש למינהלת ההשקעות מחושבים רק ערכי ייצור ולא תועלות חיצוניות (לדוגמא ערך ההשפעה על הסביבה).

4.2.9.2 הערכה כוללת

במצב הקיים קשה לומר כי המטרות והיעדים מושגים. ראוי לציין כי הניסיון מהעולם מראה ששימוש בכלים כלכליים לניהול הסביבה (תמיכה בהשקעות סביבתיות, הקלות מס תמורת ביצוע נושאים סביבתיים וכו') הוא לעיתים קרובות יעיל וחסכני יותר לרשויות מאשר אכיפה של תקנות סביבתיות. לפיכך ראוי לשקול את הרחבת יישום עקרון זה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

4.2.10 עקרון י': מניעה או הפחתה של מפגעים במקור

מניעה וצמצום של פליטות מזהמים ופסולות על ידי מניעתם מלכתחילה, הסרתם או הפחתת המפגע במקור.

4.2.10.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעד הוא הקטנת ייצור פסולת וטיפול נאות בה, ומניעת גלישת מזהמים מהחקלאות לשטחים סמוכים.

4.2.10.1.1 הקטנת ייצור פסולת

היעד הזה מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מינהל המחקר, רשות המרעה, מינהלת ההשקעות, סמנכ"ל ניהול איכות, ייצור שוק מקומי, אגף הדייג, שירות ההדרכה והמקצוע, השירותים הוטרינריים, השירותים להגנת הצומח וכל אגפי המשרד.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים שמטרתם מחזור פסולת, בוצה ושימוש בקולחין בחקלאות. כמו כן נערכים מחקרים שמטרתם לפתח אריזות מתכלות.
- מניעת שריפת פסולת חקלאית בשדה הינו יעד חשוב של מספר אגפים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- הרפורמות ברפת ובענף ההטלה מיועדות בין השאר להביא לטיפול נאות בפסולת בעלי חיים.
- מינהלת ההשקעות מסייעת ברכישת מרסקות גזם המיועדות לטיפול נאות בפסולת חקלאית במקום שריפה. כמו כן מסייעת מינהלת ההשקעות בטיפול נאות בפגרי עופות.
- אגף ייצור (שוק מקומי) עוסק בהקמת מתקנים אזוריים לקליטת זבל בע"ח ופסולת צמחית והפקת ביו-גז או קומפוסט. האגף מקדם טיפול בפגרים בענף הלול באמצעות הפיכה לקומפוסט לאנרגיה ודשן, ואוכף את האיסור על שריפת פסדים.
- אגף הדייג כתב נוהל לפינוי פסדים מבריכות דגים. נערך כיום פיילוט שמטרתו להפחית את ההשפעות של פלט מי בריכות דגים על הסביבה.
- שירות ההדרכה והמקצוע עורך פעילות בנושא שימוש בפסולת חקלאית במשקים, בעיקר פסולת בעלי חיים.
- השירותים הוטרינריים עוסקים בטיפול בפסדים ובטיפול בפסולת משחטות.
- פעילות לצמצום פסולת חקלאית נערכת בכל מחוזות המשרד.

חוסרים

- ישנה בעיה של טיפול בפסולת חממות – ניילונים ורשתות.
- העדר פתרונות לשפכי בתי בד.
- מחסור באתרים לאיסוף פסולת חקלאית ברמה האזורית, העדר "פתרונות קצה".

4.2.10.2 הערכה כוללת

נראה שבמצב הקיים היעד מושג.

4.2.11 עקרון י"א: זהירות מקדימה

הקדמת טיפול בתהליכים ובפעילויות בעלי פוטנציאל להשלכות סביבתיות שליליות, גם אם הדבר טרם הוכח מעל לכל ספק.

4.2.11.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעד הוא הערכות לקראת מגמות עתידיות.

4.2.11.1.1 הערכות לקראת מגמות עתידיות

היעד הזה מבוצע על ידי: היחידה לחקר שווקים ומינהל המחקר החקלאי.

חוזקות

- היחידה לחקר שווקים בודקת מגמות בשווקים העולמיים ומקדמת ענפים חקלאיים על פיהן.
- בנושאים מסוימים מינהל המחקר זיהה מגמות לפני דרישות השוק. לדוגמא דחיקת חומרי הדברה הינה נושא שהחלו לעסוק בו לפני כ-30 שנה, מתוך ראייה עתידית. כיום עוסקים בביו-דיזל, נושא שבישראל הינו בתחילת דרכו.

חוסרים

- העדר יחידה העוסקת בתכנון ארוך טווח.

4.2.11.2 הערכה כוללת

נראה כי המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית במצב הקיים

4.2.12 עקרון י"ב: מעורבות הציבור וגיוסו - "הציבור כשותף"

רשויות מקומיות החברה האזרחית והסקטור העסקי, שותפים בעשייה ואחראים לעתידם המשותף.

4.2.12.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר במסגרת עקרון זה הם:

- קידום קשר חיובי בין המגזר העירוני והכפרי, דימוי החקלאות והחקלאים
- שיתוף ציבור החקלאים / הציבור הכללי בעיצוב מדיניות
- ביזור סמכויות בין יחידות המשרד.

4.2.12.1.1 קידום קשר חיובי בין המגזר העירוני והכפרי, דימוי

החקלאות והחקלאים

היעד של קידום קשר חיובי מבוצע על ידי תחום תיירות חקלאית.

חוזקות

- התיירות החקלאית היא צינור מרכזי לטיפוח הקשר בין המגזר העירוני לכפרי, על ידי חשיפת המגזר הכפרי לתייר העירוני. משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בתיירות חקלאית ובפסטיבלים לנושאים חקלאיים שונים.
- בחלק מהמחוזות נערכות פעולות לחיזוק הקשר בין הציבור העירוני והחקלאי. לדוגמא, במחוז השפלה וההר, העירוניים מעוניינים בשמירת השטח החקלאי פתוח לתנועה ללא תשלום. החקלאים רוצים לשמור על השטח מפני מבקרים ולשמור על אפשרויות של עיבוד

כגון ריסוסים. המחוז פועל לקידום פתרונות כגון הגדרת אופן הריסוס ומועדיו, שבילי אופניים בשולי השטח החקלאי, גידור.

חוסרים

- כיום לחקלאות יש דימוי בעייתי בקרב חלק מהציבור. מאידך חלקים אחרים בציבור מכירים בערכים הסביבתיים של החקלאות. במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ישנה מודעות לבעיה אבל לעת עתה לא נערכת פעילות משמעותית בנושא.

4.2.12.1.2 שיתוף ציבור החקלאים / הציבור הכללי בעיצוב מדיניות

היעד של שיתוף ציבור החקלאים / הציבור הכללי בעיצוב מדיניות מבוצע על ידי הרשות לתכנון-תכנון כפרי ואזורי ופקיד היערות.

חוזקות

- בתכניות האב והמתאר ביישובים כפריים שיתוף הציבור המקומי הוא תנאי למימון התכנית.
- פעולות במערכת החינוך מתבצעות על ידי פקיד היערות ואנשי המחלקה לגנות ונוף בשירות ההדרכה והמקצוע במטרה לעודד את המודעות לשמירה על עצים ולגנות סביבתית.

חוסרים

- משרד החקלאות ופיתוח הכפר פועל כיום בעיקר בקרב החקלאים, ומעט מאוד בקרב הציבור הרחב.
- הועלתה טענה שמשרד החקלאות ופיתוח הכפר רואה את עצמו כנציגם של החקלאים ולא שומר על האינטרסים של הציבור הכללי.

4.2.12.1.3 ביזור סמכויות בין יחידות המשרד

אנשי מחוזות משרד החקלאות ופיתוח הכפר העלו טענה שהסמכויות במשרד מרוכזות יתר על המידה ואין להם יד חופשית בקביעת מדיניות. אין תקציב שהמחוז רשאי להשתמש בו לפי שיקול דעתו, המחוז אינו יכול להעדיף תוכנית מסוימת או אזור מסוים, אלא רק להמליץ על כך ליחידות המטה. המצב הנוכחי מעמיס על המטה דברים שניתן לאשר במחוז, ביזור של סמכויות יגביר את היעילות.

4.2.12.2 הערכה כוללת

נראה כי המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית במצב הקיים. ישנה מודעות לשיתוף הציבור בתכנון, והוא מהווה תנאי לתמיכת המשרד בתכניות מרחביות. עם זאת המשרד אינו פועל לחיזוק הקשר בין הציבור העירוני והכפרי ולשיפור דימוי החקלאות. גם מבית אין שיתוף של "ציבור" אנשי משרד החקלאות ופיתוח הכפר. מרבית ההחלטות מתבצעות על ידי יחידות המטה ולמחוזות המשרד יש מעט מאוד שיקול דעת בהכוונת מדיניות או תקציבים.

4.2.13 עקרון י"ג: הוספת מקורות חומרי גלם חדשים למשק

יש לשאוף לכך שסך המקורות הזמינים במשק יגדל. החזרת חומרים למערכת הייצור, באופן שמוסיף להם איכות, עדיפה על מיחזור המפחית את איכות החומר לאורך זמן, ומהווה דחיית מועד סילוקו בהטמנה או בשריפה.

4.2.13.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר במסגרת עקרון זה הם:

- שימוש בפסולת כמשאב בחקלאות.
- עידוד השימוש במים שוליים בחקלאות בכפוף למגבלות סביבתיות.

4.2.13.1.1 שימוש בפסולת כמשאב בחקלאות

היעד של שימוש בפסולת כמשאב בחקלאות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מינהל המחקר, מינהלת ההשקעות, ייצור שוק מקומי ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- מינהל המחקר החקלאי עוסק במחקרים שמטרתם להפוך פסולות למשאבים בחקלאות. למשל: הפיכת פסולת בתי בד למרכיב בקומפוסט.
- מינהלת ההשקעות ואגף ייצור (שוק מקומי) תומכים בהקמת מתקני קומפוסט ומתקני ביוגז ההופכים פסולת בעלי חיים לאנרגיה.
- בשירות ההדרכה והמקצוע נכתבה עבודה על האופנים בהם החקלאות יכולה להשתמש בבוצות, נציג שירות ההדרכה והמקצוע היה חבר בועדה שקבעה את תקנות הבוצות והקולחין.

חוסרים

- נראה כי במצב הקיים לא נעשה שימוש מיטבי בפסולות עירוניות בחקלאות (בניגוד לשימוש גדל והולך בפסולות חקלאיות בחקלאות).

4.2.13.1.2 עידוד השימוש במים שוליים בחקלאות

היעד של עידוד השימוש במים שוליים בחקלאות בכפוף למגבלות סביבתיות מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: הרשות לתכנון- תכנון כלכלי, מינהלת ההשקעות ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- כיום כ- 20% מצריכת המים בחקלאות הינה של מי קולחין.
- האגף לתכנון כלכלי ברשות לתכנון פועל להחלפת השימוש במים שפירים בחקלאות במי קולחין.
- מינהלת ההשקעות תומכת בהקמת צנרת השקיה לשימוש בקולחין.

- בשירות ההדרכה והמקצוע נערכת הדרכה בנוגע לשימוש בקולחין והתאמתו לגידולים הנכונים.

חוסרים

- הגדלת היקף השימוש במי קולחין נמנעת בשל שני גורמים: לא הועמדו תקציבים להקמת מפעלי השבת קולחין נוספים; קיימת בעיה של איכות מי הקולחין. יישום מסקנות ועדת ענבר מתעכב.
- ניכרת בעיה של פיזור השימוש בקולחין: באזורים מסוימים יש עודף בקולחין וכ-80 מיליון קוב קולחין אינם מנוצלים כיום; באזורים אחרים אין קולחין (בין היתר בשל דלילות האוכלוסיה) ומים שפירים משמשים לחקלאות. במקומות אחרים אסור להשקות בקולחין בגלל קרבה לאקוויפר.
- לשימוש בקולחין יכולות להיות השלכות שליליות על איכות הקרקע החקלאית ועל איכות המים באקוויפרים.
- בעבר בוצע סקר קולחין ארצי במסגרתו נבדק מה קורה בקרקע, במי התהום ובגידולים ונערכו ימי עיון וקורסים להשקיה בקולחין. הסקר נערך במשך 10 שנים והופסק לאחרונה.

4.2.13.2 הערכה כוללת

נראה כי המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית במצב הקיים. ניתן להרחיב את השימוש במי קולחין בחקלאות ואת השימוש בפסולות כתשומה חקלאית.

4.2.14 עקרון י"ד: התייחסות חוצת גבולות מדיניים ומנהליים

התאמה של מנגנונים מוסדיים כך שתתאפשר התייחסות חוצת גבולות מדיניים ומנהליים לסוגיות כלכליות, חברתיות וסביבתיות..

4.2.14.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר במסגרת עקרון זה הם:

- עבודה בשיתוף עם מדינות שכנות ולפי סטנדרטים בינלאומיים
- מעורבות בשימור המגוון הביולוגי בישראל
- צמצום השפעת החקלאות על שינוי האקלים.

4.2.14.1.1 עבודה בשיתוף עם מדינות שכנות ולפי סטנדרטים

בינלאומיים

היעד של עבודה בשיתוף עם מדינות שכנות ולפי סטנדרטים בינלאומיים מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: המרכז לסחר חוץ, שירות ההדרכה והמקצוע, השירותים הוטרינריים והגה"צ.

חוזקות

- ענפי החקלאות המיוצאת פועלים לפי הסטנדרטים של מדינות היעד, בעיקר האיחוד האירופי.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר אחראי על הפעלת הסכמי סחר עם מדינות שונות (ארה"ב, קנדה, תורכיה ועוד). ישנם הסכמים עקרוניים עם ארגון הסחר העולמי, ה-FAO, והכנה להצטרפות ל-OECD.
- נערך שיתוף פעולה עם גורמים ירדנים ופלשתינים, למשל בפרויקט המב"ע להדברה משולבת.
- השירותים הווטרינריים מספקים לרשות הפלסטינית חיסונים (אבל אין מידע על מתן החיסונים בפועל).
- ברישוי חומרי הדברה נערך ניסיון לפעול לפי התקנים של האיחוד האירופי.
- השירותים הווטרינריים פועלים על פי סטנדרטים בינלאומיים של ארגון OIE הארגון העולמי לבריאות בעלי חיים.

4.2.14.1.2 מעורבות בשימור המגוון הביולוגי בישראל

היעד של מעורבות בשימור המגוון הביולוגי בישראל מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: האגף לדייג וחקלאות מים, מינהל המחקר, שימור קרקע וניקוז, רשות המרעה, ייצור שוק מקומי והגה"צ.

ישראל היא ארץ עשירה במיוחד במגוון ביולוגי. משאבים ביולוגיים רבים בישראל נתונים לממשק עם החקלאות. לדוגמה, הקיבוצים מעגן מיכאל, דן ועין גדי שולטים במקורות מים החשובים לטבע. לעיתים לחקלאות השפעה שלילית על המגוון הביולוגי. למשל, עופות דורסים סובלים מהרעלות חקלאיות; צמחים ובעלי חיים פולשים מיובאים לישראל בהיתרים חקלאיים. במקרים אחרים לחקלאות השפעות חיוביות על המגוון הביולוגי, למשל למרעה או מטעי זיתים מסורתיים.

חוזקות

- באגף ייצור (שוק מקומי) יש שיתוף פעולה עם רשות הטבע והגנים בטיפול בממשק בין עופות למדגה, זאבים ומרעה, עופות נודדים.
- האגף לדייג וחקלאות מים בשיתוף עם רשות הטבע והגנים יצרו פתרונות למזעור הפגיעה בציפורים המבקרות בבריכות הדגים, באמצעות האכלה במקום מוגדר (רשות הטבע והגנים קונה את הדגים ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר משתתף במימון).
- המכון למדעי הצמח במינהל המחקר חוקר נושאים של מגוון ביולוגי במחקרים בתחום השטחים הפתוחים.
- פקיד היערות אחראי על הגנת שמורות יער בהיקף של חצי מליון דונם, ושמירה על אילנות מוגנים.
- פרויקט העגורים בעמק החולה – ציפורים נודדות גרמו בעבר לנזק גדול לחקלאות באזור (אכילת דגים מבריכות ואכילת הזרעים בגידולי שדה). הוקמו אזורי האכלה לציפורים, אשר

עד היום מומנו על-ידי החקלאים, המועצה האזורית, משרד החקלאות ופיתוח הכפר וקרן קימת לישראל. הפרויקט תורם לאזור בהיבט התיירותי.

- בשירותים להגנת הצומח מנסים למנוע כניסת מינים פולשניים לישראל, גם כאשר מדובר במינים המסייעים להדברה ביולוגית.

חוסרים

- הועלתה טענה שכיום משרד החקלאות ופיתוח הכפר ממוקד בעיקר בנזקים של הטבע לחקלאות ולא בנזקים של החקלאות לטבע.
- לא ברור עד כמה שיקולים של שמירת המגוון הביולוגי מוטמעים בפעילות האגף לשימור קרקע וניקוז. למשל בבקעת בית נטופה משרד החקלאות ופיתוח הכפר הציע פרויקט ניקוז שיש חשש שיפגע במגוון הביולוגי הייחודי למקום.
- שיקולים של מגוון ביולוגי לא משולבים בהחלטות מנהלת ההשקעות, על אף שלחקלאות אינטנסיבית יתכנו השפעות מזיקות על המגוון הביולוגי.

4.2.14.1.3 צמצום השפעת החקלאות על שינוי האקלים

היעד הזה מבוצע על ידי אגף/ מחלקת המדען ראשי.

חוזקות

- באגף המדען הראשי הוקמו צוותי חשיבה על צמצום השפעת החקלאות על שינוי האקלים.
- נציג משרד החקלאות ופיתוח הכפר השתתף בועדות של המשרד להגנת הסביבה שעסקו בצמצום ההשפעה על האקלים.

חוסרים

- לעת עתה הפעילות בנושא מעטה ביותר, בניגוד למקובל במרבית המדינות המפותחות.

4.2.14.2 הערכה כוללת

נראה כי המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית במצב הקיים. ישנה עבודה עם ארגונים בינלאומיים, בפרט בכל הנוגע לדרישות היצוא. לעומת זאת, הנושאים המרכזיים על סדר היום הסביבתי העולמי, שימור המגוון הביולוגי ושינוי האקלים, כמעט שאינם באים לידי ביטוי בפעילותו של משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

4.2.15 עקרון ט"ו: קידום ידע ומו"פ כמשאב

קידום ידע - הן בתחום הטכנולוגי והן בתחום קביעת מדיניות - במטרה לצמצם את הפגיעה לסביבה ולחברה.

4.2.15.1 יעדים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

היעדים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר במסגרת עקרון זה הם:

- טיפוח ידע חקלאי

- טיפוח ידע על סביבה חקלאית
- שימור והפצת הידע הקיים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
- שימוש במחקר ומידע בתכנון המגזר הכפרי

4.2.15.1.1 טיפוח ידע חקלאי

היעד של טיפוח ידע חקלאי מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מדען ראשי, מינהל המחקר, שירות ההדרכה והמקצוע, סמנכ"ל לניהול איכות ואגף הדיג.

חוזקות

- פעילותו של המדען הראשי ושל מינהל המחקר החקלאי נועדה להרחיב את הידע החקלאי-כלכלי וחקלאי-סביבתי. היתרון של מינהל המחקר החקלאי הוא ביכולתו לרכז פעילות של חוקרים מהיבטים שונים בתחום מסוים. לדוגמא בתחום הביו-דיזל התרכזו אנשים שעוסקים בגנטיקה, קולטורציה, דישון, הגנת הצומח ועוד.
- פועלים מו"פים אזוריים באזורי פריפריה שמטרתם למצוא פתרונות לבעיות חקלאיות מקומיות.
- מדריכי שירות ההדרכה והמקצוע מסייעים להרחבת הידע החקלאי בעריכת מחקרים בשדה.
- הסמנכ"ל לניהול איכות תומך בפיתוח פרוטוקולים מסודרים לגידול שמאפשרים תיעוד הידע שנצבר ועבודה על פיו.
- אגף הדיג מפעיל 3 תחנות מחקר ומשתף פעולה עם מוסדות מחקר אחרים.

4.2.15.1.2 טיפוח ידע על סביבה חקלאית

היעד של טיפוח ידע על סביבה חקלאית מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מדען ראשי, מינהל המחקר, שירות ההדרכה והמקצוע ושימור קרקע וניקוז.

חוזקות

- במסגרת המדען הראשי פועל צוות לאקולוגיה חקלאית ושטחים פתוחים.
- כינון חקלאות בת קיימא הוא יעד חשוב של מינהל המחקר החקלאי.
- נערכים מחקרים בנושאי קרקע וניקוז במסגרת התחנה לחקר הסחף.

חוסרים

- לדברי אנשי האגף לשימור קרקע וניקוז – לא נערכים בישראל מספיק מחקרים בתחום. המקצועות פדולוגיה (תורת הקרקע) והידרולוגיה הולכים ונעלמים, לא מלמדים אותם בישראל בהיקף הנדרש.
- כיום לא מתבצעים בישראל מחקרים בתחום האקולוגיה החקלאית, ואין חוקרים עם הכשרה בתחום.
- מתוך כ-200 חוקרי מינהל המחקר החקלאי רק 6-7 עוסקים במשאבי טבע (יעור, מרעה ופארקים). הועלתה טענה שלחוקרים בענפים אחרים מודעות אקולוגית נמוכה.

- לדברי פקיד היערות, יש מעט מדי מחקר על פיתוח בר קיימא של יערות, מגוון ביולוגי וקשרים בין השדה החקלאי והיער.
- במדען הראשי – כ-60-70% מהמחקרים מוקדשים לקידום הייצור ורק כ-30-40% מוקדשים לנושאי פיתוח בר קיימא (סביבה, פיתוח הכפר).
- קרן נקודת ח"ן הינה קרן מחקר פרטית שמממנת מחקרים על התרומות הסביבתיות של החקלאות. לא נעשה שימוש נרחב בממצאי המחקרים הללו בפעולות משרד החקלאות ופיתוח הכפר, ויתכן כי אנשיו אינם מודעים לפעילות הקרן.

4.2.15.1.3 שימור והפצת הידע הקיים במשרד החקלאות ופיתוח

הכפר

היעד של שימור והפצת הידע הקיים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מדען ראשי, הרשות לתכנון- תכנון הכפר, תחום תיירות חקלאית, היחידה לחקר שווקים, סמנכ"ל ניהול איכות, אגף הדייג ושירות ההדרכה והמקצוע.

חוזקות

- מחקרי המדען הראשי מפורסמים בדוחות שנתיים המופצים לספריות אוניברסיטאיות.
- מדריכי שירות ההדרכה והמקצוע מפיצים ידע שנוצר במינהל המחקר החקלאי ובשירות ההדרכה והמקצוע לחקלאים. כיום היחס הוא של מדריך אחד לכל 100 חקלאים. כ-70% מהחקלאים נחשפים להדרכה. מרכז מידע של שירות ההדרכה והמקצוע מרכז ידע שנצבר באגף.
- היחידה לחקר השווקים מפרסמת פרסומים תקופתיים על ענפים נבחרים ועורכת פרסומים בנושאים ספציפיים.
- הסמנכ"ל לניהול איכות מעודד את החקלאים לשמר ולנהל את הידע המקצועי שלהם על ידי הכנת פרוטוקולים לגידול.
- אגף הדייג עוסק בהפקת סקרי דגה ופרסומם.
- משרד החקלאות ופיתוח הכפר תומך בקורסים והדרכות בתיירות כפרית.
- האגף לתכנון כפרי ואזורי ברשות לתכנון עורך קורסים והכשרות לטיפול הידע בקרב האוכלוסייה הכפרית בנושאי יזמות ופיתוח עסקי.

חוסרים

- שירות ההדרכה והמקצוע עובר תהליך של צמצום בכוח אדם ויש רצון להפריט את השירות, תהליך שעשוי לפגוע בכמות ואיכות ההדרכה, ולהכניס להדרכה שיקולים מסחריים מוטים.
- ישנם קשיי נגישות לידע שנוצר במשרד החקלאות ופיתוח הכפר. סיכומי המחקרים של המדען הראשי אינם מופיעים באתר האינטרנט של המשרד, ואין קטלוג המאחד את כל הפרסומים שנערכו במשרד.

4.2.15.1.4 שימוש במחקר ומידע בתכנון המגזר הכפרי

היעד של שימוש במחקר ומידע בתכנון המגזר הכפרי מבוצע על ידי אגפים שונים ומחלקות שונות, ביניהם: מדען ראשי, הרשות לתכנון- תכנון כלכלי, תחום תיירות חקלאית, היחידה לחקר שווקים וייצור שוק מקומי.

חוזקות

- האגף לתכנון כלכלי ברשות לתכנון אחראי על סטטיסטיקה חקלאית ועל GIS של השטחים המעובדים. הנתונים מפורסמים לציבור בדוח שנתי על החקלאות והכפר.
- היחידה לחקר שווקים מאפשרת תכנון הפעילות החקלאית לפי צרכי השוק בחו"ל.
- אגף הייצור (שוק מקומי) אחראי על איסוף ופרסום מידע על מחירים סיטונאיים של פירות וירקות ככלי לתכנון כלכלי.
- בדיקה של מאפייני האירוח הכפרי בישראל נערכת מעת לעת במימון משותף של משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- במחוז המרכז מבוצע פרויקט ייחודי של מיפוי השטחים החקלאיים (מי מעבד, באלו מקורות מים).

חוסרים

- ניכר מחסור במידע ומחקר על מגמות בפיתוח הכפר בישראל.
- במינהל המחקר החקלאי לא מתבצעים מחקרים בנושאים חברתיים או כלכליים.
- חסר מידע סטטיסטי מדויק על המגזר הכפרי - מפקד החקלאים האחרון נערך ב-1981 ומאז המידע המפורסם בלמ"ס הינו בגדר אומדנים בלבד.
- מתוך מחקרי המדען הראשי – מחקרים ספורים מתייחסים לנושאים כלכליים, ואין קטגוריה של מחקר חברתי במגזר הכפרי.

4.2.15.2 הערכה כוללת

נראה כי המטרות והיעדים מושגים בצורה חלקית במצב הקיים. יש מחקר נרחב בנושא הייצור החקלאי. בנוגע לסביבה חקלאית יש מחקר אך נדרש להרחיב בנושא אקולוגיה חקלאית. בנושאים חברתיים הקשורים לפיתוח המרחב הכפרי כמעט ואין מחקר, הנדרש ביותר לצורך תכנון.

4.3 סיכום

הטבלה המופיעה בדפים הבאים מציגה בתמצית את העקרונות לפיתוח בר קיימא, היעדים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר ומידת מימוש במצב הקיים. הטבלה מצביעה על נושאים בפיתוח בר קיימא בהם קיימת פעילות ראויה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר (צבע ירוק) ונושאים אחרים בהם הטיפול לוקה בחסר (טיפול חלקי – צבע כחול, חסר – צבע כתום).

מהטבלה עולה כי הנושאים המטופלים היטב במסגרת פעילות המשרד הם:

- שיתופי פעולה בתוך המשרד, שיתופי פעולה בינמשרדיים ועם מדינות שכנות.
- חיסכון במים ובמשאבים,
- הקטנת ייצור הפסולת,
- איכות תהליכי ייצור,
- צמיחה כלכלית וטיפול הידע החקלאי.

חוסרים קיימים בהטמעת שיקולים חברתיים בפעילות יחידות המשרד, יישום עקרונות המזהם משלם והמשתמש משלם, פיקוח על מחירים ופעולות בקרב ציבור הצרכנים, מדדים לבחינת תוצאות בשטח, נתונים חברתיים וסביבתיים על המגזר החקלאי, העלאת דימוי החקלאות בציבור, מודעות לשימור מגוון ביולוגי ולנושא שינויי האקלים.

תמריצים כלכליים חסרים עבור הדברה משולבת, חקלאות אקולוגית, שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית כולל היבטים נופיים.

מידת המימוש במצב הקיים	עקרונות/יעדים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר	עקרונות פב"ק- החלטת צוות המנכ"ל
טוב	שיתוף פעולה עם גורמים מחוץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר	א. ניהול אינטגרטיבי
טוב	תיאום בין הפעילויות של יחידות שונות במשרד, מניעת כפילויות והסכמה על מטרות הפעולה	ב. הפנמת עקרונות פב"ק בקביעת מדיניות ועשייה
ניתן לשפר, בפרט הטמעת שיקולים חברתיים	הטמעת שיקולים סביבתיים וחברתיים בפעילות יחידות המשרד	ג. המזהם משלם
לא מיושם	הפחתת פסולת חקלאיות באמצעות קנסות על חקלאים מזהמים	ד. המשתמש משלם
לא מיושם	תחשיב ריאלי של עלות השימוש החקלאי בקרקע, מים ומהגרי עבודה	ה. יעילות אקולוגית
טוב	הסדרת בניה למטרות חקלאיות ולא חקלאיות	
טוב	שימוש יעיל במשאבים, הגדלת יכולת הייצור החקלאי ליחידת תשומה	

מידת המימוש במצב הקיים	עקרונות/יעדים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר	עקרונות פב"ק- החלטת צוות המנכלים
טוב, יש לבחון מחדש הקצאת מים	נקיטת אמצעים לחסכון במים	
יש מחקר, עדיין אין יישום בשטח	צמצום השימוש באנרגיה	
ניתן להרחיב את היישום	שימור קרקע וניקוז	
טוב	מניעת שימוש יתר במשאבים ביולוגיים, תרומה לשימור משאבים גנטיים	
חלקי- יש לפתח עוד תעסוקות מעבר לתיירות חקלאית	גיוון התעסוקות במגזר הכפרי	ו. שינוי דפוסי ייצור וצריכה
חלקי- נדרש לבחון מחדש שילוב ישראלים בחקלאות	פתרונות לעובדים לא-ישראלים בחקלאות	
לא טוב. חסרים תמריצים להדברה משולבת, חקלאות נופית, ושילוב בין התכנון והתמרוץ	תמריצים בני קיימא לחקלאות	
טוב	צמיחה כלכלית בחקלאות	
לא טוב- אין תמריצים מעבר להדרכה	עידוד חקלאות אורגנית	
טוב	איכות תהליכי הייצור בחקלאות	
חלקי, למשל בעיות של אכיפת תקני שאריות חומרי הדברה	איכות התוצרת החקלאית המשווקת	
יש תכנון אבל אין תמריצים לשמירה	שמירת שטחים פתוחים וקרקע חקלאית	
יש תכנון אבל אין תמריצים לשמירה	תמיכה בחקלאות נופית ופיתוח מכלולי נוף חקלאיים	
חלקי ביותר- אין כמעט פיקוח מחירים או פעולות בקרב ציבור הצרכנים בישראל	מדיניות מחירים-שוויון בנגישות למזון	
חלקי- יש פעולות לחיזוק החקלאות הערבית; לא נאספים נתונים על סיוע לפי סקטורים	שוויון בין חקלאים בסיוע (מושבי/קיבוצי, ערבי/יהודי, חקלאים גדולים/קטנים, מרכז/פריפריה)	ז. הגינות סביבתית וחברתית
חלקי- נדרשת מדיניות למשיכת צעירים לחקלאות	שמירה על איכות החיים, אופי הישוב הכפרי ומורשתו	

מידת המימוש במצב הקיים	עקרונות/יעדים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר	עקרונות פב"ק- החלטת צוות המנכלים
חלקי ביותר- נדרשת עבודה בכל הענפים	רווחת בעלי חיים	
חלקי- למרבית ועדות המשרד אין נהלי עבודה ברורים	קריטריונים ברורים לעבודת ועדות המשרד ומינהלת ההשקעות. לוחות זמנים לטיפול בבקשות	ח. נשיאה באחריות ושקיפות
חלקי- חלק מיחידות המשרד מפרסמות דוחות שנתיים ואחרות לא. חסרים נתונים סביבתיים וחברתיים	מעקב ופרסום של דוחות פעילות של אגפי המשרד, בעיקר בתחום המחקר, ההדרכה והסיוע הכספי לחקלאים	
חלקי- בנושאים רבים את הגדרת יעדים או מעקב ביצוע	שימוש במדדים ברורים לבחינת השגת תוצאות בשטח, הצבת מטרות, יעדים ולוחות זמנים לפעולות	
חלקי ביותר- ניהול הסביבה מתבסס על תקינה ואכיפה והדרכה ולא על תמרוץ כלכלי	שימוש בכלים כלכליים בניהול הסביבה החקלאית	ט. קביעת ערך כלכלי למשאבי סביבה
חלקי ביותר- ישנו תחום כלכלת סביבה אך לא ברור עד כמה ממצאיו מיושמים במדיניות	ניתוח הערך הכלכלי של השפעות החקלאות על הסביבה ושימוש בו בקבלת החלטות על קידום פרויקטים חקלאיים	
טוב	הקטנת ייצור פסולת וטיפול נאות בה	י. מניעה או הפחתה של מפגעים במקור
חלקי ביותר- אין תחום תכנון ארוך טווח	הערכות לקראת מגמות עתידיות	יא. זהירות מקדימה
חלקי ביותר- לחקלאים דימוי בעייתי ויחידות המשרד כמעט ולא עוסקות בכך	קידום קשר חיובי בין המגזר העירוני והכפרי, דימוי החקלאות והחקלאים	יב. מעורבות הציבור וגיוסו "הציבור כשותף"
יש שיתוף בתכנון אבל כמעט שאין פעילות של משרד החקלאות ופיתוח הכפר בקרב הציבור העירוני הכללי. מוצע לפעול בחינוך, גנות, תזונה	שיתוף ציבור החקלאים / הציבור הכללי בעיצוב מדיניות	
חלקי ביותר- המשרד מתנהל באופן ריכוזי, למחוזות כמעט ואין סמכויות עצמאיות	ביזור סמכויות בין יחידות המשרד	

מידת המימוש במצב הקיים	עקרונות/יעדים עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר	עקרונות פב"ק- החלטת צוות המנכ"ל
חלקי- יש שימוש בפסולת חקלאית אבל לא בעירונית	שימוש בפסולת כמשאב בחקלאות	יג. הוספת מקורות חומרי גלם חדשים למשק
טוב- נדרש להרחיב את השימוש בקולחין בחקלאות	עידוד השימוש במים שוליים בחקלאות, במגבלות סביבתיות	
טוב	עבודה בשיתוף עם מדינות שכנות ולפי סטנדרטים בינלאומיים	
חלקי ביותר- אין מודעות לשימור מגוון ביולוגי בשטח החקלאי, אין מחקר, הדרכה או תמיכה	מעורבות בשימור המגוון הביולוגי בישראל	יד. התייחסות חוצת גבולות מדיניים
חלקי ביותר- אין פעילות מעבר למחקר מועט	צמצום השפעת החקלאות על שינוי האקלים	
לא טוב- במינהל המחקר אין מחקר כלכלי-חברתי, המדען הראשי כמעט שאינו מממן מחקר כלכלי-חברתי, מפקד חקלאים נערך לאחרונה בתחילת שנות ה-1980.	שימוש במחקר ומידע בתכנון המגזר הכפרי	
חלקי- מדריכי שה"מ מפיצים ידע. מערכות שימור הידע (ספריות, אתר אינטרנט) לא מתואמות ולא תמיד נגישות	שימור והפצת הידע הקיים במשרד החקלאות ופיתוח הכפר	טו. קידום ידע ומו"פ כמשאב
טוב	טיפול ידע חקלאי	
חלקי- 30-40% ממחקרי המדען עוסקים בסביבה; אין מספיק מודעות למחקרים על סביבה חקלאית הנערכים מחוץ למשרד החקלאות ופיתוח הכפר (למשל קרן נקודת ח"ן)	טיפול ידע על סביבה חקלאית	

5 מטרות ויעדים לתכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא

במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

המטרות והיעדים לתכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר נערכו באמצעות תהליך חשיבה של צוות העבודה במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ובאמצעות שאלון שהופץ לכל חברי ועדת ההיגוי של התכנית (ראו שאלון בנספח 2). כמו כן מטרות אלו נידונו ארוכות במסגרת ועדות ההיגוי לתכנית (ראו נספח 3: סיכום ועדות ההיגוי).

הנחות המוצא

יש לפתח את החקלאות הישראלית, כך שתשמור לפחות על היקפיה כיום, לקדם את יכולותיה לפרנס בכבוד את החקלאים שבחרו בה כעיסוק מרכזי, ולחזק את תפקידה במרקם החיים בישראל בנושאים הבאים:

- אספקת מזון טרי, איכותי, בריא, מגוון ובעלות סבירה לאוכלוסיית ישראל
 - פיתוח הפריפריה
 - שמירה על ריאות ירוקות ופיתוח הנוף והמרחב הכפרי
 - שמירה על משאבי טבע וסביבה
- הגדרת החקלאות כוללת גידולי צמחים ובעלי חיים, מרעה, מדגה ויער.

5.1 מטרות התוכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

5.1.1 מטרת-העל של התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד

החקלאות ופיתוח הכפר

מטרת-העל של התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד היא:

החקלאות הישראלית היא חקלאות רב-משימתית ורב-תפקודית (Multifunctional Agriculture)

- מייצרת ומספקת מזון טרי, בריא, איכותי, מגוון ובעלות סבירה בכל ימות השנה.
- תורמת לפיתוח מעגלים כלכליים נוספים של תשומות ועיבוד תוצרת.
- מייצרת ערכי נוף וסביבה, התיישבות ופיתוח הכפר וערכים שבין אדם לסביבתו.

הפיכת החקלאות הישראלית לחקלאות רב-תפקודית דורשת הרחבה בתפיסת החקלאות בעיני החקלאים ובעיני הציבור בכללו. כמו כן, נדרשת ראייה רב דורית עבור מקורות ומשאבים לשם שמירתם לדורות הבאים.

5.2 מטרות התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, כפי

שגובשו על ידי ועדת העבודה של התכנית ואושרו על ידי ועדת ההיגוי, הן:

- לפתח את הצמיחה החקלאית-כלכלית תוך שמירה על איזון עם משאבים טבעיים ועל אמצעי הייצור הבסיסיים, קרקע, שטח ימי ומים, המהווים משאב מוגבל שיש לשמור עליו (איכות וכמות).
- לחזק את מעמדם ותדמיתם של החקלאות והכפר כבעלי ערכים חברתיים ותרבותיים, נופיים ואקולוגיים, בהווה ובעתיד.
- לקדם את פיתוח הכפר, בפרט באזורי פריפריה, כולל היבטי תכנון, בינוי ותשתיות, גינון ונוף, משיכת דור צעיר, גיוון התעסוקות, תיירות כפרית וחקלאית, ושימור צורות חיים ייחודיות (הקיבוץ והמושב) המהוות נכסי מורשת עולמית.
- לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי, תוך יצירת גורמי משיכה לדור צעיר של חקלאים, שמירה על איזון בין עובדים ישראלים ולא-ישראלים, והרחבת אמצעי מיכון חוסכי כוח אדם.
- לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות, באמצעות מנגנונים המקובלים על ארגונים בינלאומיים. בין היתר לקדם מדיניות ממשלתית עקיבה וארוכת טווח.
- להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים לצורך תמיכה בת קיימא בחקלאות ובפיתוח הכפר, שתאפשר לחקלאי להתפרנס בכבוד תוך הספקת מזון במחירים שווים לכל נפש, ותוך התניה בשמירה על עקרונות הקיימות ותרומה לערכים סביבתיים.
- לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית, לנטר ולאכוף תקנים על פי מדדים כמותיים ברורים, ובדוע הציבור.
- לפעול לטיפול התועלות של החקלאות, היער, הים והכפר למשאבי טבע וסביבה, בין היתר – הנוף החקלאי, גינון וייעור, שימור מגוון ביולוגי, קליטת ומיחזור פסולות, שימוש מושכל בקולחין, הקטנת פליטת גזי חממה. זאת בדגש על אזור המרכז שבו החקלאות מהווה חלק מרכזי מהשטחים הפתוחים.
- לחזק ולהרחיב את פיתוח ויישום הידע החקלאי, בנושאי ייצור, התיישבות (לרבות באזורים צחיחים), שימור משאבי טבע, ייעור, דיג, סביבה חקלאית וגננית, וחקר שווקים. לתגבר את העברת הידע לחקלאים, להרחיב את נגישותו לציבור הרחב, ואת יצוא הידע החקלאי כאמצעי כלכלי ומדיני של ישראל.
- לפעול ולקדם את פיתוח הייעור, המרעה הטבעי והשמירה על האילנות בישראל למטרות סביבתיות, אקולוגיות וציבוריות, בהתבסס על מי גשמים. להביא להגברת המודעות ומעורבות הציבור בתחום ההגנה על עצים כמשאב סביבתי על משמעויותיה לדורות הבאים.
- לקדם את ניצול המשאב הימי לצרכי דיג מושכל ומשמר ולצרכי חקלאות ימית בת קיימא, תוך שמירה על הסביבה הימית ועל אוכלוסיות ימיות טבעיות.

5.3 יעדי התכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

בחלק זה תחת כל אחת מהמטרות יפורטו היעדים המתאימים לה בפעילויות האגפים השונים של משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

5.3.1 מטרת העל: החקלאות הישראלית היא חקלאות רב-משימתית ורב תפקודית

5.3.1.1 יעדים למטרת העל

- לפעול לקידום התפיסה של חקלאות רב-תפקודית בתוך משרד החקלאות ופיתוח הכפר, במשרדי ממשלה אחרים, אל מול ציבור החקלאים, ארגונים "ירוקים" ואל מול הציבור הכללי בישראל.
- לפעול להגדרת המושג והמהות של החקלאות באופן רב מימדי בהתייחס למגוון פעילויות משלימות התורמות לכלכלת המרחב הכפרי תוך שמירת אופיו וצביונו.
- להביא לחשיפת החקלאות ותרומתה לחברה, לכלכלה ולסביבה לציבור הרחב בישראל, והיותה רב-תפקודית.
- לשנות ולהטמיע תפיסה לפיה קהל היעד של המשרד יורחב ויכלול את הציבור הרחב בנוסף לציבור החקלאים.
- להסמיק את אחת מיחידות המשרד לשמור על איזון בין האינטרסים של החקלאים והאינטרסים של הציבור הרחב.
- לקדם את החקלאות ותפקידיה הסביבתיים באזור המרכז בו מתגורר מרבית הציבור הישראלי, ובהתאם למפת אזורי העדיפות החדשה המגדירה את אזור המרכז "אזור ב' אקולוגי".
- לפעול לשמירה על שטחים פתוחים יבשתיים וימיים לשימושים חקלאיים ולשימור משאבי טבע.
- לקדם הטמעה מיתוגית של מטרות המשרד, שתכלול התייחסות לנושאי פיתוח בר קיימא. למשל להוסיף לסמל המשרד את הכותרת: "חקלאות, התיישבות, קיימות" או "חקלאות, כפר, קיימות".
- לייעד את אחת מיחידות המשרד לקידום נושאי פיתוח בר קיימא, בין היתר, ליישום התכנית האסטרטגית הנמצאת כעת בהכנה.
- להקים ועדת היגוי מתמדת לנושא פיתוח בר קיימא שבין תפקידיה יהיה לקבוע סדרי עדיפויות, תיאום וסינכרוניזציה עם יחידות המשרד ויחידות מחוץ למשרד בנושאי פיתוח בר קיימא.
- לפרסם את מדיניות המשרד בנושאי פיתוח בר קיימא אחת לתקופה. בין היתר להרחיב את הפרק הסביבתי והחברתי בדו"ח השנתי על החקלאות והכפר.

5.3.2 מטרה 1: לפתח את הצמיחה החקלאית-כלכלית תוך שמירה על

איזון עם משאבים טבעיים

5.3.2.1 יעדים למטרה 1

- לפעול לשיפור מצב שימור הקרקע והים בישראל, להקצות לכך תקציבים מתאימים, משאבי מחקר, הדרכה, תכנון ומימון פעולות. לדוגמא, כיום במחוז העמקים מפותחת ומיושמת שיטת העיבוד המשמר, אותה ניתן להפיץ למחוזות נוספים.
- לעודד באמצעים כספיים את שמירת פוריות הקרקע, למשל לעודד הפסקה זמנית של העיבוד, או שימוש בגידולים מטייבי קרקע.
- לפעול בכל דרך לשימוש יעיל (חקלאית וסביבתית) במים המשמשים להשקיה, להקצות לכך תקציבים מתאימים, משאבי מחקר, הדרכה, תכנון ומימון פעולות.
- לפעול לפיתוח ושמירה על מקורות מים שיוכלו לשמש את החקלאים - איכות, זמינות ומחיר.
- לעודד שימוש במי נגר, נקז מבנים וניצול מי גיאיות לשימוש בחקלאות, תוך הקטנת הנזקים ליישובים ושטחים במורד אגן ההיקוות.
- לבחון מחדש את הקצאות הקרקע, המרחב הימי והמים לחקלאות, לדיג ולגינות במגזר הכפרי לאור יעדים של פיתוח בר קיימא. ההקצאות מבוססות כיום על הקצאות היסטוריות, ויש להתאימן לצרכים הנוכחיים.
- לפעול לשיפור איכות המים המושבים בחקלאות, ולהגדלת היקפי השימוש בהם. לפעול ביחד עם רשות המים להקמת מפעלי השבה נוספים ותשתיות העברת קולחין שיאפשרו ניצול המים בהיקף רחב יותר. לאפשר לכל חקלאי אספקת מים שוליים למשקו בהיקף של 50% מהמכסה.
- לפעול לשיפור מצב המים המושבים מבריכות הדגים ומתקני הגידול השונים אל הטבע, תוך שימוש בטכנולוגיות העומדות במבחן הכלכליות של הענף.
- לפעול לצמצום של ההשפעות השליליות של קולחין על משאבי סביבה. לחדש את העבודה על סקר הקולחין הארצי.
- להטמיע ראייה מערכתית של יחסי מים – מלח – קרקע בטיפול במשאבים אלה. להביא לאיזון אופטימאלי בין הגורמים הללו, מתוך מודעות לכך ששימוש בקולחין או מים מליחים משמעותו המלחה של הקרקעות, שיידרש לטפל בה בעתיד, באמצעות השקיה נוספת.
- לעדכן את פרוטוקולי הגידול ולהתאימם לעקרונות חקלאות בת קיימא ברזולוציה אזורית. לדוגמא, להתאים את פרוטוקול הגידול לאיכות המים הקיימת באזור מסוים.
- להמשיך ולהרחיב את העידוד של גידולים הצורכים פחות מים.

- לפעול בכל דרך לשימוש יעיל ומאוזן בתשומות בעלות פוטנציאל לנזק סביבתי (דשנים, חומרי הדברה, חומרים שאינם מתכלים, תרופות וכדומה). למצוא פתרון לחומרים מסוכנים (תחליפי מתיל ברומיד וכו').
- לשמור על סביבה חקלאית נקייה מרעלים, פסולת ולכלוך. לקדם הקמת מתקנים לטיפול בפסולת חקלאית.
- למנוע זיהום מי תהום בחנקות ו/או רעלים, למשל בקולחין באיכות לא מתאימה או דישון עודף.
- לתמוך ולעודד את השימוש בהדברה משולבת, כולל מחקר והדרכה בתחום.
- לבדוק את נושא השימוש באנרגיה בחקלאות: כיצד ניתן לחסוך באנרגיה, לרבות חסכון באנרגיה בשינוע ובעיבוד התוצרת החקלאית.
- לבחון ולהכין תוכנית רב שנתית לנטיעה ושימור של עצים במגזר הכפרי. לפתח את תחום השתלנות, גינון חסכני במים וגינון בר קיימא, כענף חקלאי מוכר, יצרני ומייצא מוצרים וידע.
- לעודד שימוש בטכנולוגיות המונעות זיהום אוויר – מכסחות גזם, מינימום עיבוד, פלסטיק מתכלה.
- לעודד שימוש בפסולת אורגנית כתחליף לדשן מינרלי, בין היתר מכיוון שדשן מינרלי הוא משאב מתכלה.
- לעודד יישום של טכניקות חקלאיות המצמצמות את פליטת CO₂ מהקרקע (אי-פליחה) ומפסולת בעלי חיים.
- לאכוף את חובתם של בעלי נחלות לעבד את כל השטחים החקלאיים המצויים ברשותם.
- לפעול לניצול יעיל של קרקע למטרות בינוי במגזר הכפרי, תוך העדפת פיתוח של שטחים צמודי דופן ומיועדים לבינוי על פני אלו הממוקמים בשטחים הפתוחים.
- להטמיע את נושא "טביעת הרגל האקולוגית" בענפי החקלאות והבנה של השלכותיה על היצוא החקלאי לחו"ל.
- לוודא כי נשמרת התחרותיות של ייצור המזון הישראלי בכל התחומים לרבות אל מול עלויות המזון המיוצר בחו"ל, וכי התחרותיות הכלכלית איננה נפגעת כתוצאה מהמאמץ לשמירת איכות הסביבה.
- לחדש את פעילות פורום סביבה שפעל בעבר במשרד, ולהרחיב את הגדרתו לפורום פיתוח בר קיימא, כולל דיון בנושאים חברתיים.
- לתמוך באמצעים של חקלאות מדייקת דרך מינהלת ההשקעות.
- לפעול לשמירה על רווחת בעלי חיים במשק החקלאי, במסגרת רפורמות בענפי בעלי החיים, פיתוח תקנות בנושא והתניית תמיכה ממשלתית בשמירה על רווחת בעלי חיים, כפי שמקובל באיחוד האירופי.
- לקבוע יעדים להטמעת היבטים סביבתיים אצל החקלאים, כגון עיבודים משמרי קרקע והדברה משולבת, כולל מעקב אחר יישום (היקף השטח ומספר החקלאים) ופרסום ההישגים.

- להגדיר מחדש אזורים במרחב הימי של ישראל לטובת עידוד הדיג וחקלאות המים, תוך שמירה על האיכויות הסביבתיות של המשאב הימי ועידוד אוכלוסיות דגים טבעיות.

5.3.3 מטרה 2: לחזק את מעמדם ותדמיתם של החקלאות והכפר

5.3.3.1 יעדים למטרה 2

- ליצור זיקה בין החקלאות לבין הציבור הרחב. לבנות תכנית הסברה רב שלבית, רב שנתית וממוקדת למגזרים שונים, המשולבת בו זמנית במערכת בקרה והערכת יעילות.
- לפעול לפיתוח דיאלוג בין הסקטור החקלאי והציבור העירוני, ברמה המקומית, האזורית והארצית. להביא לכך שהסקטור העירוני יבין ויזדהה עם חשיבותה הציבורית של החקלאות ויהיה מליץ היושר שלה. לגבש תוכנית פעולה לחיזוק הקשר בין המגזר העירוני לשטחים הפתוחים והחקלאיים – באמצעות חינוך לחקלאות ולתזונה נכונה בבתי הספר, פיתוח חקלאות עירונית, תיירות כפרית וחקלאית, ועוד. לשתף אוכלוסיות מגוונות בפעילויות השונות שמספק המרחב הכפרי.
- ליצור דיאלוג עם האוכלוסיות הלא-חקלאיות ביישובים הכפריים (למשל תושבי הרחבות) כאוכלוסיה מגשרת בין החקלאים והציבור הכללי.
- לחזק את פיתוח התיירות הכפרית והחקלאית כשגרירה של החקלאות בקרב הציבור העירוני.
- לפעול לפתרון תיאום שימושי הקרקע של תיירות כפרית וחקלאית מול ממ"י ומינהל התכנון במשרד הפנים.
- להציג את תהליך הכנת התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, ולאפשר קבלת משוב. בין היתר להציג את הפעולות הסביבתיות במשרד, כגון הרפורמה ברפת, עידוד הדברה משולבת גינון חסכני במים ופיתוח בר קיימא של חקלאות מים ועוד. לערוך את הצגת התכנית בשלבים, תחילה להטמיע את העקרונות במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, לאחר מכן בציבור החקלאים, במשרדי ממשלה אחרים ולבסוף בציבור הרחב. להטמיע את ההערות שיתקבלו מהקבוצות השונות בתוכנית האסטרטגית.
- לפרסם בציבור את תהליך הכנת תכניות לפיתוח בר קיימא במועצות האזוריות ומסקנותיו. להדגיש את תפקידן של המועצות האזוריות כשומרות השטחים הפתוחים.
- לפעול ולחזק את הדיאלוג הקיים בין משרד החקלאות ופיתוח הכפר לגופים ציבוריים העוסקים בנושאים המשיקים לחקלאות, דיג וגינון.
- לפעול למיתוג התוצרת החקלאית המקומית כבסיס לגאווה לאומית וכדרך לשמירת הפעילות החקלאית במדינה לאורך דורות.
- לבנות ולהציג את המאזן החקלאי-סביבתי במונחים של חקלאות "לוקחת" (למשל מים) וחקלאות "תורמת" (תועלות ציבוריות).
- להדגיש עקרונות של פיתוח בר קיימא כחלק ממערך היצוא החקלאי.
- לפעול ולחזק את הקשר בין הסקטור החקלאי ליחידת המשרד העוסקת בגינון ואיכות הסביבה, כדי ליצור סביבה כפרית בת קיימא, ופיתוח תרבות חקלאית באמצעות עצים וגינון.

- לשקול מחדש את הפעולה בנושאים: נגישות למזון לאוכלוסיות מעוטות יכולת ומדיניות מחירי מזון כחלק מקידום חשיבותה הציבורית של החקלאות.

5.3.4 מטרה 3: לקדם את פיתוח הכפר

5.3.4.1 יעדים למטרה 3

- לראות בפיתוח הכפר פן מרכזי בפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- להכין תכנית עבודה לפיתוח הכפר, כולל הגדרת הכפר ואפיונו, בחינה של היעדים וכיווני פעולה רצויים, על בסיס הנעשה בעולם.
- לבחון את המשמעויות של תכניות מתאר ארציות (למשל תמ"א 35) בנוגע למגזר הכפרי, ולפעול לעדכון השינויים המתאימים במקרה שנדרש.
- לפעול לגיוון תעסוקות נלוות לחקלאות בדגש על יזמות כפרית במשק המשפחתי, ברוח פיתוח בר קיימא.
- לבדוק האם שירות ההדרכה והמקצוע יכול לתת הדרכה ותמיכה לגיוון התעסוקות במגזר הכפרי, כגון פיתוח תיירות חקלאית.
- לפעול לשדרוג תשתיות במרחב הכפרי.
- לשמור על שוויון בהקצאת הקרקע החקלאית למשקים - שמירה על שוויון בגדלי הנחלות בישוב החקלאי.
- לבחון את האפשרות להקמת "קרן לפיתוח הכפר" על פי המתכונת של תכנית leader האירופית – קרן המתמרכת מגוון הצעות לפיתוח הכפר המגיעות מהרמה המקומית והאזורית.
- לשתף את ציבור החקלאים באופן יותר מעמיק בקידום פיתוח הכפר.
- לפתח אתרי התיישבות בישראל כאתרים המוכרים על ידי אונסק"ו לשימור מורשת עולמית.
- לשמור על איזון בין משקים גדולים וקטנים, ולתת תמריצים להתארגנויות אזוריות.
- לקדם את פיתוח הסביבה בכפר – לשמור על האסתטיקה של השדה החקלאי, איכות הדרכים החקלאיות, נושאי גינון, ייעור, נוף וסביבה בכפר, כמנוף למשיכת אנשים לאזורים הכפריים.
- לפעול לקידום נושא הגינון והעצים בפיתוח הכפר שיהווה מעטפת אסתטית ואקלימית לתיירות חקלאית וכפרית.
- לחזק את שיתוף הפעולה עם משרדי ממשלה נוספים שרלוונטיים לפיתוח הכפר (תמ"ת, חינוך).
- לפעול להכנת תכניות למבנים חקלאיים בכל המחוזות.
- להמשיך ולקדם את החקלאות במגזר הערבי. לרתום את האוכלוסייה הבדואית לפרויקטים לשמירה על שטחים פתוחים.
- לעשות התאמה בין סוגי החקלאות ורמת האינטנסיביות שלהם לאופי האזור (למשל: לבדוק האם לעודד מבני בעלי חיים באזורים תיירותיים).

- לשמור על פיתוח שוויוני של המגזר הכפרי. לערוך מעקב על מקבלי הדרכה וסיוע ממינהלת ההשקעות לפי סקטורים. בסקטורים שמקבלים פחות הדרכה וסיוע - לפעול לאספקה רבה יותר.
- לפתח תכניות לשמירה על המשק המשפחתי הקטן, ותרומתו הייחודית למרקם החיים במגזר הכפרי.
- לסייע בשמירת צורות החיים השיתופיות, הקיבוץ והמושב, המהוות נכס מורשת ברמת חשיבות עולמית.
- לבחון ולעדכן את ההגדרות של טיפוס היישובים בהתיישבות הכפרית לאור השינויים והתמורות במרחב הכפרי.
- לפתח כלים להגנה על ישובים כפריים מפני אובדן צביונם, בפרט אלה המאוימים על ידי התפשטות אורבנית.
- לטפח אזורים חקלאיים הנמצאים בחשיפה מוגברת לציבור הלא חקלאי כגון חקלאות בצידי דרכים או מבני בעלי חיים הבולטים בנוכחותם בנוף. לדאוג שהחקלאות תהיה ייצוגית במקומות בהם היא נחשפת לציבור הרחב.

5.3.5 מטרה 4: לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי

5.3.5.1 יעדים למטרה 4

- לפתח חקלאות מתוככמת, המושכת דור צעיר, בעיקר לניהול החקלאות. זאת בהתבסס על מינהל המחקר החקלאי והמו"פים האזוריים.
- לפעול לאימוץ טכנולוגיות חוסכות כח אדם קיימות, ופיתוח טכנולוגיות חדשות.
- לשפר ולתגבר את החינוך לחקלאות, גינון, דיג, ייעור וקיימות, כולל עבודה בבתי הספר, אקדמיות וחינוך בלתי פורמאלי.
- לשמור על איזון בין בעלי משקים ועובדים שכירים בפריפריה - לשמור על מספר חקלאים עצמאיים שאינו פחות מ- 20% מכח האדם הנדרש בחקלאות.
- לעודד צעירים לפנות ללימודי חקלאות, סביבה, מיכון חקלאי, כלכלה חקלאית ותחומים משקים. לבחון את האפשרות לקשור בין סיוע ללימודי חקלאות (מילגות) והתחייבות לעבוד בסקטור החקלאי לאחר תום הלימודים כדרך להרחיב את מעגל הדור החדש של חקלאים, אנשי מקצוע, חוקרים ומדריכים חקלאיים.
- לשתף פעולה עם תנועות ההתיישבות וארגוני החקלאים לעידוד דור צעיר בחקלאות.
- לבנות תכניות הכשרה ותמיכה ייעודית לחקלאים צעירים ולמשקים משפחתיים.
- לערוך בדיקה של מגמות דמוגרפיות בסקטור החקלאי, גורמי מניעה לצעירים להיכנס לתחום, גורמי משיכה של צעירים שנכנסו לתחום, הסקת מסקנות והמלצות פעולה.
- להתייחס לפוטנציאל של תחום הגננות, חקלאות מים והייעור במשיכת צעירים אל החקלאות.
- לבחון עידוד התנדבות במשקים חקלאיים או שנת שירות המשלבת חינוך ותעסוקה חקלאית בפריפריה.
- לפתח תכנית להכשרה לעוסקים בחקלאות – בתחומים של ידע מקצועי, ידע בניהול, תרבות ארגונית, יזמות. לקדם קורסים להכשרת עובדים ל"חקלאות היי טק".
- לערוך פילוח ענפי – לאיזה ענפים יש פוטנציאל גדול יותר למשיכת דור צעיר, ובטווח הקצר למקד את הפעילות בהם.
- לחפש דרכים להביא עובדים ישראלים לעבודה בחקלאות.
- לעודד פיתוח יזמויות כפריות משלימות לחקלאות במגמה לחזק משקים משפחתיים ותעסוקת צעירים ונשים במגזר הכפרי.

5.3.6 מטרה 5: לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות

5.3.6.1 יעדים למטרה 5

- להמשיך לקדם טכניקות חקלאיות המצמצמות את הסיכונים הכרוכים בחקלאות, מצד האקלים, מחלות ומזיקים, איכויות מים משתנות, מצב ים וכדומה.
- לקדם את נושא ביטוח ההכנסה בחקלאות, על פי מודל שפותח בקנט ומשרד האוצר.
- לפתח ולפרסם תכניות עבודה רב-שנתיות למשרד החקלאות ופיתוח הכפר, כדרך לייצב את המדיניות בסקטור.
- להקים מערכת מידע לגבי הגידולים החקלאיים, היקפים מקומיים ומגמות עולמיות, כך שהחקלאי יוכל לתכנן את פעילותו בצורה מיטבית.
- להמשיך לפתח מסלולים לאשראי זמין לקידום השקעות בחקלאות.
- להבטיח סיוע רב שנתי לענפים המתאימים לעקרונות התכנון כפי שיקבעו מדי שנה על ידי המדינה.
- להרחיב את עבודת היחידה לחקר שווקים, ולכלול בה גם התייחסות למגמות בשוק המקומי.
- להבטיח הקצאות קבועות לטווח ארוך של גורמי הייצור לחקלאות (קרקע, מים, עובדים).

5.3.7 מטרה 6: להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים

5.3.7.1 יעדים למטרה 6

- לבחון מחדש את מערך התקציבים המוקדש לתמיכה בחקלאות, כולל היקפי התקציב, יעדי התמרוץ, האוכלוסייה המקבלת תמריצים, הקריטריונים למתן תמריצים.
- לפעול להגדלת התקציבים המשמשים לתמרוץ החקלאים הישראלים, כך שיתקרבו לסדרי הגודל המקובלים במדינות מפותחות בעולם.
- לפתח מדיניות המתמרכת יעדים בני קיימא (חקלאות אקולוגית, עיבוד משמר, חדשנות בייצור ובשיווק וכו') ומתנה את קבלת התמרוץ בשמירה על סטנדרטים סביבתיים, חברתיים, רווחת בעלי חיים וכדומה כפי שמקובל באיחוד האירופי (cross-compliance). לפתח מנגנונים שיעזרו לחקלאים להתמודד עם דרישות הגנת הסביבה.
- להקצות משאבים לשמירה ושיפורים טכנולוגיים במשקים הקיימים, ולאפשרות להרחבת ההתיישבות החקלאית בעתיד.
- עידוד השקעות הון בשיפור גורמי ייצור המהווים תשתית לחקלאות, ושקופת החזר ההון הנדרשת היא ארוכה (טיוב ושמירה על איכות הקרקע ומאגרי מים בחקלאות).
- עידוד השקעות הון במשקים, בפרויקטים שתקופת החזר ההון הנדרשת להשקעה היא ארוכה ויחד עם זאת ההשקעה כדאית.
- להטמיע עקרונות של פיתוח בר קיימא במערך ההחלטות של מינהלת ההשקעות. למשל לבקש ממבקשי סיוע לערוך תסקיר על השפעות הסביבתיות של הפרויקט המוצע (בדומה לתסקירים הנערכים במסגרת הכנת תכניות בינוי). בין היתר לחייב חקלאים להביא תסקיר נופי בבקשות לתמיכה בבתי צמיחה.
- להטמיע עקרונות של פיתוח בר קיימא בבקשות לסיוע לתיירות חקלאית, כתנאי סף וכקריטריון לדירוג הבקשות.
- לבחון האם וכיצד ניתן לקבוע תמיכות בחקלאות לפי דונם מעובד כדי שחקלאות של שטחים פתוחים תקבל תמיכה.

5.3.8 מטרה 7: לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית

5.3.8.1 יעדים למטרה 7

- להשלים את חקיקת החוק לייצור הצמח ומוצריו המבטיח ייצור תוצרת חקלאית בטוחה ואיכותית, תוך שיתוף פעולה עם משרד הבריאות והמשרד להגנת הסביבה.
- לקדם את קביעת הסטנדרטים לאיכות תוצרת חקלאית בחקיקה, כולל היבטים של שאריות חומרי הדברה, ולאכוף את התקנים אל מול החקלאים.
- לפרסם בציבור את ממצאי בדיקות איכות התוצרת החקלאית, למשל על ידי מתן תו תקן לתוצרת חקלאית איכותית.
- לחייב את היצרנים לתת מידע לצרכנים בנוגע לאיכות המוצרים, דרכי גידול (אורגני / IPM / קונבנציונאלי), שאריות חומרים במזון.
- לקדם את הקמתו של שוק סיטוני מודרני במטרופולין תל אביב, כחלק משיפור מערך שיווק התוצרת בשוק המקומי, ואכיפת תקנים.
- לפעול לשיפור במצב השווקים המתמחים של דגים טריים וקפואים.
- לקדם בכל דרך את הצלחת הרפורמה בענף הלול בכל אזורי הארץ.
- לקדם פיתוח שיטות הדברה ידידותיות לסביבה שאינן פוגעות במגוון המינים ומשפרות את בטיחות המזון.
- לקדם את נושאי הבטיחות בעבודת החקלאי בתהליך הייצור כגון נושא בטיחות בעבודה בגובה, ציוד מגן אישי ועוד.
- לפרסם דיווח תקופתי על תוצאות הפיקוח על שאריות חומרים מסוכנים בתוצרת חקלאית מהצומח ומהחי, כמנגנון לבקרה ציבורית על הנושא.

5.3.9 מטרה 8: לפעול לטיפול התועלות של החקלאות, היער והכפר למשאבי טבע וסביבה

5.3.9.1 יעדים למטרה 8

- לפתח תכניות לתמיכה פיננסית בחקלאות סביבתית, לפי המתכונת של האיחוד האירופי, ארה"ב, אוסטרליה וכו'. בנוסף ניתן לשקול הקלות מס לחקלאים סביבתיים. ללא תמיכה ציבורית ממשק ידידותי לסביבה, הכרוך בעלויות גבוהות יותר או רווחים נמוכים יותר, לא יתקיים לאורך זמן.
- לגבש דרכי פעולה לעידוד חקלאות אקולוגית ופיתוח ממשקים ראויים בין החקלאות לסביבה, למרחב הכפרי ולישובים.
- לקבוע כי קריטריונים נופיים הינם קריטריונים קבילים לקידום פרויקטים חקלאיים, למשל במינהלת ההשקעות, בצד קריטריונים כלכליים.
- לתאם בין מערכת התכנון למערכת התמריצים בנוגע לקידום חקלאות נופית. לדוגמא באזורים בהם ישנה תכנית לשימור שטחים פתוחים - לעודד את הענפים החקלאיים עליהם ממליצה התכנית.
- להגדיר קריטריונים לחקלאות אקולוגית אותה יש לקדם ב"אזור עדיפות ב אקולוגי" (אזור המרכז) על פי מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה של משרד החקלאות ופיתוח הכפר. לדאוג לקידום החקלאות באזור המרכז על פי ההגדרה של "אזור עדיפות ב אקולוגי".
- להקים קבוצת עבודה משרדית לנושא חקלאות אקולוגית, דיג וגינות בר קיימא.
- לקבוע מקומות בהם יועדפו אינטרסים סביבתיים על פני אינטרסים כלכליים בהתאמה לתכניות לשטחים פתוחים, ולבחון אפשרות לפיצוי של החקלאים על אובדן ההכנסות.
- לעודד את החקלאות האורגנית.
- להדגיש את נושא הגינון, הסביבה העצים והנוף בפעילות משרד החקלאות ופיתוח הכפר ויעדי המשרד. לפעול לקידום ויישום ההמלצות שפותחו על ידי תחום פרחים, הנדסת הצומח, גנות ונוף בשה"מ, במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ובמשרדי ממשלה רלוונטיים אחרים.
- לקדם את שימור המגוון הביולוגי בשטחים חקלאיים וימיים, באמצעות מחקר אקולוגי-חקלאי ותמיכות כלכליות. לשקול הרחבת פעילות קנט לתשלום פיצויים לחקלאים על נזקי בעלי חיים, כסוג של נזק טבע.
- לתת דגש לענף חקלאות המים (גידול דגים) כבסיס לשמירה ואף הגדלה של מגוון מיני העופות וחיות מים אחרות, חלקן בסכנת הכחדה; זאת תוך כדי צמצום הנזקים לחקלאי.
- לקדם תוכניות לשמורות ימיות ותוכניות לאיכלוס אזורים ימיים לשימור אוכלוסיות דגים ביחד עם עידוד הדיג בישראל ובשכנותיה

- לקדם ניצול פסולות כתשומות לחקלאות תוך מזעור הזיהום הסביבתי (קולחים, בוצות ועוד). לפעול בכל דרך להפרדת פסולות עירוניות במקור כך שניתן יהיה לעשות בהן שימוש בחקלאות (תלוי בפעילות של המשרד להגנת הסביבה). להקים מתקנים לשימוש בפסולת אורגנית בחקלאות.
- לקדם הפקת אנרגיה "ירוקה" מפסולת חקלאית, ו"הזדכות על גזי חממה".

5.3.10 מטרה 9: לחזק ולהרחיב את פיתוח ויישום הידע החקלאי

5.3.10.1 יעדים למטרה 9

- להמשיך להפעיל באופן אינטנסיבי את מנהל המחקר החקלאי והמופייים האזוריים, תוך מעקב ובקרה צמודים ותיאום יעדים ותוכניות אסטרטגיות עם הנהלת המשרד.
- להרחיב שיתופי פעולה אזוריים, בינאזוריים ובינלאומיים בנושאים חקלאיים.
- להרחיב את ההדרכה המתערבת והיישומית, המאפשרת באופן הטוב ביותר להעביר את הידע הנרכש במסגרת פעילות המשרד לחקלאים ולציבור הרחב גם יחד.
- להקצות תקנים נוספים להדרכה בחקלאות בת קיימא, חקלאות אקולוגית וחקלאות אורגנית.
- לקדם מחקרים בנושא שימור קרקעות.
- לקדם מיפוי והגדרת איכויות קרקע לפי אזורים במדינת ישראל.
- לקדם מחקרים באקולוגיה חקלאית, ביעור, דיג ובגינות בר קיימא במסגרת המדען הראשי.
- לקדם מחקרים כלכליים וחברתיים הנוגעים לפיתוח הכפר במסגרת המדען הראשי. לפתח ולתחזק בסיס מידע על מגמות בכפר, כרקע לתכנון התפתחותו.
- לוודא שיערך מפקד סטטיסטי של החקלאות והחקלאים בישראל אחת לתקופה.
- לערוך בדיקות מדגמיות-תקופתיות של הרכב הפרנסות, הדמוגרפיה, אופי היישובים ואיכות הסביבה הכפרית כדרך ללימוד מגמות חברתיות במגזר הכפרי בישראל, וכבסיס לתכנון.
- לשתף את הציבור הרחב במידע שנצבר במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, בין היתר להתחבר לפורום המידע הגיאוגרפי של משרדי הממשלה.
- לפרסם דו"ח שנתי על המחקרים הנערכים במינהל המחקר החקלאי, בו יוצגו כל נושאי המחקר שנערכו בו בתקופה זו ותמצית תוצאותיהם בלשון בהירה המובנת לציבור הרחב.
- לחשוף את אנשי משרד החקלאות ופיתוח הכפר לממצאי מחקרי קרן נקודת ח"ן.
- לפעול להקמת מרכז מידע אחד למשרד החקלאות ופיתוח הכפר שיאחד בין מרכז המידע של שירות ההדרכה והמקצוע, מינהל המחקר החקלאי, המדען הראשי וחקר שווקים.

5.3.11 מטרה 10: לפעול ולקדם את פיתוח הייעור, המרעה הטבעי והשמירה על האילנות בישראל

5.3.11.1 יעדים למטרה 10

- לקבוע תוכנית עבודה רב שנתית בתחום מדיניות היעור, המרעה והשמירה על האילנות בישראל שתהווה עמוד שידרה לפעילות בתחום.
- להקים קרן ממשלתית שתעסוק בתכנון וביצוע פרויקטים בתחום הייעור וההגנה על האילנות. מטרת הקרן תהייה הגברת הנטיעות ושימור העצים בישראל.
- לקדם חקיקה, שימור והגנה על אילנות במסגרת חוק היעור והאילנות ולעודד מיפוי ושימור אילנות בוגרים.
- לקדם נטיעה וטיפול בעצי נוי בכל רחבי הארץ כחלק מקידום הקיימות, הקטנת זיהום סביבתי, שיפור אקלים וסביבה.
- לפתח שיטות של שימור מים וקרקע כדי להרחיב את גננות הנוי ונטיעת אילנות ללא השקיה.

5.3.12 מטרה 11: לקדם את ניצול המשאב הימי לצרכי דיג

5.3.12.1 יעדים למטרה 11

- לגבש תוכנית רב שנתית לפיתוח המשאבים הימיים של מדינת ישראל לטובת ייצור מזון בריא מן הים, המתחשבת בצרכים הסביבתיים, הכלכליים והחברתיים.
- להתחיל בתוכנית לרפורמה בדיג, הכוללת צמצום מספר סירות דיג מחד ושיפור היעילות (יחס תועלת מול מאמץ) באמצעים שונים.
- לקדם תוכניות לאכלוס ושימור אוכלוסיות דגים במרחב הימי, תוך הכוונת הדיג ומערכות גידול בחקלאות ימית.
- לקדם תוכניות לשמורות ימיות המאפשרות שיקום אוכלוסיות דגים טבעיות היכולות להוות בסיס ומוקד להתפשטות אוכלוסיות המתאימות לדיג.
- להגביר מודעות בציבור הישראלי לחשיבות הבריאותית של מזון מן הים ולניצול המשאב הימי, ולתקן את התדמית הסביבתית של ענף יצרני זה.

5.4 יעדים שיקודמו בטווח הקצר: 2010-2011

כפי שצויין בתחילת הפרק, היעדים שפורטו לעיל נותחו על ידי הצוות המלווה את העבודה (צנובר עובד-גובי) בכדי לאתר את היעדים בעלי התרומה הגבוהה ביותר לקידום עקרונות של פיתוח בר קיימא בחקלאות ובכפר, ובעלי הישימות הגבוהה ביותר בטווח הקצר. לכל אחת מהמטרות נבחרו 1-3 יעדים לקידום בטווח הקצר (השנים 2010-2011). היעדים לפיתוח בר קיימא אותם יקדם משרד החקלאות ופיתוח הכפר בטווח הקצר מפורטים בסעיפים הבאים.

5.4.1 יעדים תפיסתיים

- להדגיש בכל פורום ובכל דרך את התרומות הציבוריות הרחבות של החקלאות, והיותה רב-תפקודית.
- לשנות ולהטמיע תפיסה לפיה קהל היעד של המשרד יורחב ויכלול את הציבור הרחב בנוסף לציבור החקלאים.
- לייעד את אחת מיחידות המשרד לקידום נושאי פיתוח בר קיימא, בין היתר ליישום התכנית האסטרטגית הנמצאת כעת בהכנה.

5.4.2 יעדים סביבתיים

- לקבוע יעדים מדידים להטמעת היבטים סביבתיים אצל החקלאים, כגון עיבודים משמרי קרקע והדברה משולבת, ולבצע מעקב אחר היישום (היקף השטח ומספר החקלאים) ופרסום ההישגים.
- לפעול לשיפור איכות המים המושבים בחקלאות, ולהגדלת היקפי השימוש בהם. לפעול ביחד עם רשות המים להקמת מפעלי השבה נוספים ותשתיות העברת קולחין שיאפשרו ניצול מים מושבים בהיקף רחב יותר.
- לקבוע מקומות בהם יועדפו אינטרסים סביבתיים על פני אינטרסים כלכליים בהתאמה לתכניות לשטחים פתוחים, ולבחון אפשרות לפיצוי של החקלאים על אובדן ההכנסות.
- לקדם את שימור המגוון הביולוגי בשטחים חקלאיים, באמצעות מחקר אקולוגי-חקלאי ותמיכות כלכליות. לשקול הרחבת פעילות קנט לתשלום פיצויים לחקלאים על נזקי בעלי חיים, כסוג של נזק טבע.
- לפתח שיטות של שימור מים וקרקע כדי להרחיב את גננות הנוי ונטיעת אילנות ללא השקיה.

5.4.3 שיתוף הציבור הרחב

- לפעול לפיתוח דיאלוג בין הסקטור החקלאי והציבור העירוני, ברמה המקומית, האזורית והארצית. לגבש תוכנית פעולה לחיזוק הקשר בין המגזר העירוני לשטחים הפתוחים

והחקלאיים – באמצעות חינוך לחקלאות ולתזונה נכונה בבתי הספר, פיתוח חקלאות עירונית, תיירות כפרית וחקלאית, ועוד.

- לשתף את הציבור הרחב במידע שנצבר במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, בין היתר להתחבר לפורום המידע הגיאוגרפי של משרדי הממשלה.

5.4.4 תמיכות בחקלאות

- לקדם את נושא ביטוח ההכנסה בחקלאות, על פי מודל שפותח בקנט ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר.
- לפעול להגדלת התקציבים המשמשים לתמרוץ החקלאים הישראלים, כך שיתקרבו לסדרי הגודל המקובלים במדינות מפותחות בעולם. לפתח מדיניות המתמרכת יעדים בני קיימא (חקלאות אקולוגית, רווחת בעלי חיים, חדשנות בייצור ובשיווק וכו') ומתנה את קבלת התמרוץ בשמירה על סטנדרטים סביבתיים וחברתיים.

5.4.5 איכות התוצרת החקלאית

- להשלים את חקיקת החוק לייצור הצמח ומוצריו המבטיח ייצור תוצרת חקלאית בטוחה ואיכותית, תוך שיתוף פעולה עם משרד הבריאות והמשרד להגנת הסביבה.
- לקדם את הקמתו של שוק סיטוני מודרני במטרופולין תל אביב, כחלק משיפור מערך שיווק התוצרת בשוק המקומי, ואכיפת תקנים.

5.4.6 משק משפחתי ודור צעיר

- לפעול לגיוון תעסוקות נלוות לחקלאות בדגש על יזמות כפרית במשק המשפחתי, ברוח פיתוח בר קיימא.
- לבנות תכניות הכשרה ותמיכה ייעודית לחקלאים צעירים ולמשקים משפחתיים.
- לעודד צעירים לפנות ללימודי חקלאות, סביבה, מיכון חקלאי, כלכלה חקלאית ותחומים משיקים.

6 נספח 1: רשימת האנשים שרואיינו במסגרת הכנת

התכנית

תאריך	שם	תפקיד / יחידה
4 במאי	יורם טורציון	רכז תא שימור קרקע, מחוז העמקים
18 ביוני	צבי רבהון שמוליק ארבל מרדכי תמיר	מנהל אגף שימור קרקע וניקוז מרכז התחנה לחקר הסחף, אגף שימור קרקע וניקוז מרכז שימור קרקע ותכנון פיזי, אגף שימור קרקע וניקוז
18 ביוני	משה גורן	מנהל שירות ההדרכה והמקצוע (לשעבר), יושב ראש המועצה לזכויות מטפחים
19 ביוני	פרופ' אבי פרבולוצקי	מנהל המחלקה לגידולי שדה ומשאבי טבע, המכון למדעי הצמח, מינהל המחקר החקלאי
19 ביוני	איציק בן דוד	סמנכ"ל ייצור וכלכלה (שוק מקומי)
8 בספטמבר	ד"ר חורחה טרצ'יצקי	לשעבר מנהל אגף שירות שדה בשה"ם ורכז איכות הסביבה
9 בספטמבר	יאיר ליטביץ	מנהל תחום כלכלת סביבה וחקלאות בת-קיימא, שה"מ
17 בספטמבר	שמוליק פרידמן	מנהל תחום שטחים פתוחים, אגף שימור קרקע וניקוז
17 בספטמבר	מרים פרוינד	מנהלת השירותים להגנת הצומח
18 בספטמבר	יחיאל רז	סמנכ"ל ניהול איכות, מועצות ייצור ומל"ח
18 בספטמבר	שי דותן	מנהל תחום פיתוח תיירות חקלאית וממונה חוק ההתיישבות, האגף לתכנון כפרי ואזורי, הרשות לתכנון
18 בספטמבר	יעל קחל	מרכזת חקר שווקים, היחידה לחקר שווקים, הרשות לתכנון
23 בספטמבר	ד"ר מרדכי כהן (קדמון)	מנהל שירות ההדרכה והמקצוע (לשעבר)
28 בספטמבר	ד"ר נתי גלבע מיקי הופמן דרורה נחום	מנהל מחוז העמקים סגן מנהל מחוז העמקים לתכנון מתכנתת מחוזית ורפרנטית, מחוז העמקים
5 באוקטובר	חיים אנג'וני יגאל מגן נעם מוזס	מנהל אגף דייג וחקלאות מים מנהל תחום חקלאות מים, אגף דייג וחקלאות מים מנהל תחום חקלאות ימית, אגף דייג וחקלאות מים
5 באוקטובר	צפניה שאולקר	מנהל מחוז השפלה וההר

תאריך	שם	תפקיד / יחידה
	יהודית חלימי נטע פיינשטיין	סגנית מנהל מחוז השפלה וההר לתכנון מרכזת שימור קרקע, ניקוז ומים, מחוז השפלה וההר
5 באוקטובר	פרופ' איתמר גלזר	מנהל המכון למדעי הצמח, מינהל המחקר החקלאי
12 באוקטובר	עמיר אנטלר	מנהל מחוז גליל-גולן
22 באוקטובר	פרופ' יצחק שפיגל פרופ' דב פרוסקי ד"ר שרה שפיגל ד"ר סוניה פילוסוף-הדס	ראש מינהל המחקר החקלאי סגן ראש מינהל המחקר החקלאי למחקר ממונה לשיתוף פעולה בינ"ל במחקר, מינהל המחקר החקלאי ממונה על ענייני אקדמיה, מינהל המחקר החקלאי
26 באוקטובר	רותי פרום רענן אמויאל	מנהלת האגף לתכנון כפרי ואזורי וסגנית מנהל הרשות לתכנון מרכז תכנון אזורי, האגף לתכנון כפרי ואזורי, הרשות לתכנון
29 באוקטובר	ענת לוינגרט	מנהלת תחום שירות שדה, שה"ם
2 בנובמבר	שרה איל ריאד חדיג'ה חגית ארזי	מנהלת מחוז המרכז מתכנן ורפרנט, מחוז המרכז מדריכה מחוזית לעופות, מחוז המרכז
5 בנובמבר	שמחה יודוביץ ד"ר אפרת הדס	סמנכ"ל להשקעות ומימון ומנהלת מינהלת ההשקעות מנהלת תחום כלכלה ואיכות, מינהלת ההשקעות
5 בנובמבר	תניב רופא	מנהלת האגף לתכנון כלכלי וסגנית מנהל הרשות לתכנון
9 בנובמבר	יואב מורג ברוך לוזון תמי שאולקר אורי חיים ג'אן בושמת גלין טלי סטרץ כאיד אבו גאנם מחמד בשארה נבו יצקר שמואל חדד	מנהל מחוז הנגב סגן מנהל מחוז הנגב להדרכה ומקצוע סגנית מנהל מחוז הנגב לתכנון מתכנן ורפרנט (גידול עגבניות), מחוז הנגב מתכננת ורפרנטית, מחוז הנגב מתכננת ורפרנטית תיירות, מחוז הנגב מתכנן (שימור קרקע, ניקוז ומים), מחוז הנגב מתכנן ורפרנט (בתי צמיחה ורדים), מחוז הנגב מתכנן ורפרנט (ניתוח אזורי משקי מחוזי), מחוז הנגב מתכנן ורפרנט, מחוז הנגב
12 בנובמבר	שלמה ישראל יעקב גוטליב	מנהל האגף להגנת הצומח, שה"ם ממ"ר פגעי גידולי פרחים, האגף להגנת הצומח, שה"ם
16 בנובמבר	דוד ירוסלביץ'	סמנכ"ל לתשתיות, תכנון וניהול משאבי סביבה

תאריך	שם	תפקיד / יחידה
16 בנובמבר	ד"ר משה חיימוביץ ד"ר בוריס יעקובסון יהודה מאירוביץ	מנהל השירותים הווטרינריים מנהל המכון הווטרינרי סגן מנהל השירותים הווטרינריים לאמרכלות
17 בנובמבר	אריאל למדני	מנהל תחום תקציבים וממונה נזקי טבע בחקלאות
26 בנובמבר	ד"ר יובל אשד	המדען הראשי
3 בדצמבר	גימאל מדלג'	מנהל תחום מיעוטים, האגף לתכנון כלכלי, הרשות לתכנון
3 בדצמבר	חגי שניר ישראל גלון	פקיד היערות פקיד היערות- אילנות מוגנים ורישיונות כריתה
3 בדצמבר	יצחק מלכא	מנהל תחום בעלי כנף, שה"ם
6 ינואר 09	צבי אלון	סמנכ"ל סחר חוץ, יו"ר מועצת הצמחים

7 נספח 2: שאלון

כ"ב סיון תשס"ט

14 יוני 2009

לכבוד

חברי ועדת ההיגוי וראשי האגפים

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

הנדון: יעדים לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

שאלון במסגרת תכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

שלום רב,

במסגרת הכנת תכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר אנו נדרשים לאתר יעדים שקיימת חשיבות לקידום שלהם בתקופה הקרובה.

בשבועות האחרונים הוכנה רשימה של מטרות לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, בעבודה משותפת של אנשי המשרד וצוות "צנובר". אנו פונים אליכם בבקשה לבחון את המטרות ולפרט את היעדים להשגתם. הפניה נערכת לכל ראשי האגפים במשרד, המתבקשים לאתר יעדים כל אחד בתחומו.

לשם דוגמא אנו מציעים 2-3 יעדים תחת כל מטרה; נודה אם תוכלו להעיר על היעדים שהוצעו להשלים את הרשימה עם יעדים נוספים.

בישיבת ועדת ההיגוי הבאה נבקש כי חברי ועדת ההיגוי יציג את רשימת היעדים שהוכנה על ידי היחידה שלו.

בתודה על שיתוף הפעולה

בברכה,

רותי פרום אריכא

סגן בכיר למנהל הרשות לתכנון

מנהלת האגף לתכנון כפרי אזורי

הצעה למטרות לתכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

מטרת העל של התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא:

החקלאות הישראלית הינה חקלאות רב-משימתית ורב תפקודית (multifunctional agriculture), המייצרת ומספקת מזון טרי, בריא, איכותי, מגוון ובעלות סבירה בכל ימות השנה, סיבים, ערכי נופ וסביבה וערכים שבין אדם ואדמתו. כל זאת תוך ראייה רב דורית של המקורות והאמצעים ושמירתם לדורות הבאים.

הפיכת החקלאות הישראלית לחקלאות רב תפקודית דורשת שינוי בתפיסת החקלאות בעיני החקלאים ובעיני הציבור בכללו.

לשם כך נוסחו המטרות האופרטיביות הבאות:

1. שמירה על איזון עם משאבים טבעיים ועל אמצעי הייצור הבסיסיים – קרקע ומים – המהווים משאב מוגבל, תהיה יעד מרכזי בפעולה של משרד החקלאות ופיתוח הכפר וכל אחת מיחידותיו.
2. לשמור ולחזק את מעמדה ותדמיתה של החקלאות והכפר כבעלי ערכים חברתיים ותרבותיים, בהווה ובעתיד.
3. לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי, תוך הרחבת אמצעי מיכון חוסכי כוח אדם, יצירת גורמי משיכה לדור צעיר של חקלאים ושמירה על איזון בין עובדים ישראלים ולא-ישראלים בחקלאות.
4. לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות, באמצעות מנגנונים המקובלים על ארגונים בינלאומיים. בין היתר לקדם מדיניות ממשלתית עקיבה וארוכת טווח.
5. להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים לצורך תמיכה בת קיימא בחקלאות ובפיתוח הכפר, שתאפשר לחקלאי להתפרנס בכבוד תוך הספקת מזון במחירים שווים לכל נפש, ותוך התניה בשמירה על עקרונות הקיימות ותרומה לערכים סביבתיים.
6. לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית, לנטר ולאכוף תקנים על פי מדדים כמותיים ברורים.
7. לפעול לטיפול התועלות של החקלאות למשאבי טבע וסביבה, בין היתר – הנוף החקלאי, שימור מגוון ביולוגי, קליטת ומחזור פסולות, שימוש מושכל בקולחין, הקטנת פליטת גזי חממה ועוד.
8. לקדם את פיתוח הכפר, בפרט באזורי פריפריה, כולל היבטי תכנון, בינוי ותשתיות, משיכת דור צעיר, גיוון התעסוקות, תיירות כפרית, ושימור צורות חיים ייחודיות (הקיבוץ והמושב) המהוות נכסי מורשת עולמית.
9. לחזק ולהרחיב את ייצור ויישום הידע החקלאי, בנושאי ייצור, התיישבות (לרבות באזורים צחיחים) שימור משאבי טבע, סביבה חקלאית, וחקר שווקים. לתגבר את העברת הידע לחקלאים, להרחבת נגישותו לציבור הרחב, וליצוא ידע חקלאי כאמצעי כלכלי ומדיני של ישראל.

יעדים לתכנית אסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר
 נודה אם תוכלו להשלים את היעדים עבור כל אחת מהמטרות בטבלאות הבאות. לשם דוגמא ציינו מספר יעדים עבור כל מטרה.

מטרת על: החקלאות הישראלית הינה חקלאות רב-משימתית ורב תפקודית (multifunctional agriculture), המייצרת ומספקת מזון טרי, בריא, איכותי, מגוון ובעלות סבירה בכל ימות השנה, סיבים, ערכי נוף וסביבה וערכים שבין אדם ואדמתו. כל זאת תוך ראייה רב דורית של המקורות והאמצעים ושמירתם לדורות הבאים.

יעדים :

1.	לייעד יחידה במשרד לקידום נושאי פיתוח בר קיימא, בין היתר, ליישום התכנית האסטרטגית הנמצאת כעת בהכנה.
2.	לפעול לקידום התפיסה של חקלאות רב-תפקודית בתוך המשרד, במשרדי ממשלה אחרים, אל מול ציבור החקלאים, ארגונים "ירוקים" ואל מול הציבור הכללי בישראל
3.	נא להשלים...
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 1: שמירה על איזון עם משאבים טבעיים ועל אמצעי הייצור הבסיסיים – קרקע ומים – המהווים משאב מוגבל, תהיה יעד מרכזי בפעולה של משרד החקלאות ופיתוח הכפר וכל אחת מיחידותיו.

יעדים:

1.	לפעול בכל דרך לשיפור מצב שימור הקרקע בישראל, להקצות לכך תקציבים מתאימים, משאבי מחקר, הדרכה, תכנון ומימון פעולות
2.	לבחון מחדש את הקצאות המים לחקלאות, המבוססות כיום על הקצאות היסטוריות, ולהתאימן לצרכים הנוכחיים
3.	לבדוק את נושא השימוש באנרגיה בחקלאות וכיצד ניתן לחסוך באנרגיה
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 2: לשמור ולחזק את מעמדה ותדמיתה של החקלאות והכפר כבעלי ערכים חברתיים ותרבותיים, בהווה ובעתיד.

יעדים:

1.	לחשוף לציבור את ממצאי תהליך הכנת התכנית האסטרטגית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר, כולל חוזקות וחולשות ולאפשר קבלת משוב. בין היתר לחשוף את הפעולות הסביבתיות במשרד, כגון הרפורמה ברפת, עידוד הדברה משולבת ועוד
2.	לפעול לפיתוח תהליך מובנה של דיאלוג בין הסקטור החקלאי והציבור העירוני, ברמה המקומית, האזורית והארצית. לראות בארגונים "ירוקים" סוכן לפיתוח הדיאלוג עם הציבור הרחב
3.	לחשוף לציבור את תהליך הכנת תכניות לפיתוח בר קיימא במועצות האזוריות ומסקנותיו
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 3: לפתח את ההון האנושי במגזר החקלאי, תוך הרחבת אמצעי מיכון חוסכי כוח אדם, יצירת גורמי משיכה לדור צעיר של חקלאים ושמירה על איזון בין עובדים ישראלים ולא-ישראלים בחקלאות.

יעדים:

1.	לערוך בדיקה של מגמות דמוגרפיות בסקטור החקלאי, גורמי מניעה לצעירים להיכנס לתחום, גורמי משיכה של צעירים שנכנסו לתחום, הסקת מסקנות והמלצות פעולה
2.	לשפר ולתגבר את החינוך לחקלאות, כולל עבודה בבתי הספר, אקדמיות וחינוך בלתי פורמאלי
3.	לבחון כיצד ניתן להעדיף חקלאים צעירים במתן תמיכות וסיוע של המשרד.
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 4: לפעול להקטנת אי-הוודאות בחקלאות, באמצעות מנגנונים המקובלים על ארגונים בינלאומיים. בין היתר לקדם מדיניות ממשלתית עקיבה וארוכת טווח.

יעדים:

1.	לקדם את נושא ביטוח ההכנסה בחקלאות, על פי מודל שפותח בקנט ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר
2.	לפתח ולפרסם תכניות עבודה רב-שנתיות למשרד החקלאות ופיתוח הכפר, כדרך לייצב את המדיניות בסקטור
3.	נא להשלים...
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 5: להשתמש ביעילות במשאבי הון ציבוריים לצורך תמיכה בת קיימא בחקלאות ובפיתוח הכפר, שתאפשר לחקלאי להתפרנס בכבוד תוך הספקת מזון במחירים שווים לכל נפש, ותוך התניה בשמירה על עקרונות הקיימות ותרומה לערכים סביבתיים.

יעדים:

1.	לבחון מחדש את מערך התקציבים המוקדש לתמיכה בחקלאות, כולל היקפי התקציב, יעדי התמרוץ, האוכלוסייה המקבלת תמריצים, הקריטריונים למתן תמריצים
2.	לפעול בכל דרך להגדלת התקציבים המשמשים לתמרוץ החקלאים הישראלים, כך שיתקרבו לסדרי הגודל המקובלים במדינות מפותחות בעולם (כ-20-30% מערך הייצור לעומת כ-3% מערך הייצור בישראל כיום)
3.	לפתח מדיניות המתמרצת יעדים בני קיימא (חקלאות אקולוגית, רווחת בעלי חיים, חדשנות בייצור ובשיווק וכו') ומתנה את קבלת התמרוץ בשמירה על סטנדרטים סביבתיים, חברתיים, רווחת בעלי חיים וכדומה.
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 6: לקדם את איכות ובטיחות התוצרת החקלאית, לנטר ולאכוף תקנים על פי מדדים כמותיים ברורים.

יעדים:

1.	לסיים הכנת תקנים לאיכות ובטיחות התוצרת החקלאית, ולאכוף אותם בכל דרך אל מול החקלאים
2.	לקדם הקמתו של שוק סיטוני מודרני לגוש דן, כדרך לייעל את אכיפת תקני התוצרת החקלאית
3.	לפרסם לציבור את ממצאי הבדיקות, למשל על ידי מתן תו תקן לתוצרת חקלאית איכותית
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 7: לפעול לטיפול התועלות של החקלאות למשאבי טבע וסביבה, בין היתר – הנוף החקלאי, שימור מגוון ביולוגי, קליטת ומחזור פסולות, שימוש מושכל בקולחין, הקטנת פליטת גזי חממה ועוד.

יעדים:

1.	לפתח תכניות לתמיכה פיננסית בחקלאות סביבתית, לפי המתכונת של האיחוד האירופי, ארה"ב, אוסטרליה וכו'. בנוסף ניתן לשקול הקלות מס לחקלאים סביבתיים.
2.	להקים קבוצת עבודה משרדית לנושא חקלאות אקולוגית
3.	להכין תכנית מפורטת לתמיכה בחקלאות אקולוגית, בהמשך למפת אזורי העדיפות החדשה
4.	נא להשלים...
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 8: לקדם את פיתוח הכפר, בפרט באזורי פריפריה, כולל היבטי תכנון, בינוי ותשתיות, משיכת דור צעיר, גיוון התעסוקות, תיירות כפרית, ושימור צורות חיים ייחודיות (הקיבוץ והמושב) המהוות נכסי מורשת עולמית.

יעדים:

1.	להכין תכנית עבודה לפיתוח הכפר, כולל הגדרת הכפר ואפיונו, בחינה של היעדים וכיווני פעולה רצויים, על בסיס הנעשה בעולם
2.	לבחון את האפשרות להקמת "קרן לפיתוח הכפר" על פי המתכונת של תכנית leader האירופית – קרן המתמרצת מגוון הצעות לפיתוח הכפר המגיעות מהרמה המקומית והאזורית
3.	נא להשלים...
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

מטרה 9: לחזק ולהרחיב את ייצור ויישום הידע החקלאי, בנושאי ייצור, התיישבות (לרבות באזורים צחיחים) שימור משאבי טבע, סביבה חקלאית, וחקר שווקים. לתגבר את העברת הידע לחקלאים, להרחבת נגישותו לציבור הרחב, וליצוא ידע חקלאי כאמצעי כלכלי ומדיני של ישראל.

יעדים:

1.	לייחד תקנים לחוקרים בנושא אקולוגיה חקלאית במינהל המחקר החקלאי, לקדם מחקרים באקולוגיה חקלאית במסגרת המדען הראשי
2.	לקדם מחקרים כלכליים והחברתיים הנוגעים לפיתוח הכפר במסגרת המדען הראשי
3.	נא להשלים...
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

8 נספח 3 סיכומי ועדות ההיגוי

8.1 סיכום ועדת ההיגוי מס' 1

בית דגן : כ"ב טבת תשס"ט
18 ינואר 2009

תכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

סיכום ועדת ההיגוי מס' 1

השתתפו:

יעל שאלתיאלי – המנהלת הכללית
דוד ירוסלביץ – סמנכ"ל הנדסה ותשתיות
דפנה יוריסטה – דוברת המשרד
ד"ר יובל אשד – מדען הראשי
ד"ר נתי גלבע – מנהל מחוז העמקים
חגי שניר – פקיד היערות
נועם מוזס, יגאל מגן – אגף הדיג
יאיר ליטביץ – סגן מנהל מחוז העמקים
מרים פרוינד – מנהלת השירות להגנת הצומח
עמיר אנטלר – מנהל מחוז גליל
ערן אטינגר – יועץ משפטי
פרופ' אבי פרבלוצקי – מינהל המחקר החקלאי
פרופ' יצחק שפיגל – מ. מינהל המחקר החקלאי
צפניה שאולקר – מנהל מחוז השפלה וההר
רותי פרום אריכא – סגנית מנהל הרשות לתכנון
שמחה יודוביץ – מנהלת מינהלת ההשקעות
שרה אייל – מנהלת מחוז המרכז
תניב רופא – סגנית מנהל הרשות לתכנון
מוטי נחום – יועץ למנהלת הכללית
שי דותן – הרשות לתכנון
חגית ברנר – הרשות לתכנון
חיים צבן, לירון אמדור, צביקה אור – "צנובר"

בישיבת ועדת ההיגוי הראשונה לתכנית פיתוח בר קיימא למשרד החקלאות ופיתוח הכפר הוצגו הנושאים הבאים במצגת :

- מהו פיתוח בר קיימא?
- תכנית העבודה להכנת התכנית.
- מה נעשה במשרד בתחום פיתוח בר קיימא.
- עקרונות לפיתוח בר קיימא ופעילויות במשרד הקשורות להם.

- המלצות למטרות עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

להלן הנושאים אשר עלו להתייחסות במסגרת ועדת ההיגוי:

פעילות המשרד – קיימות פעולות רבות שהמשרד עושה בתחום פיתוח בר קיימא אך מעולם לא הייתה מסגרת כוללת.

שלביות וביצוע – יש לחלק את התכנית למספר שלבים ולקדם כבר פעולות לשנה הקרובה כפועל יוצא של התכנית. בכל מקרה התכנית צריכה להיות לאופק של חמש שנים לפחות.

רווחת בעלי חיים – נושא שמאוד מקודם ע"י האיחוד האירופי ויש לבוחנו היטב במסגרת תכנית זו.

המזהם משלם – בעקרון זה יש לפעול על בסיס עידוד חיובי ולא ע"פ קנסות ולא מתוך נקודת מבט שלילית. לא מתאים למשרד החקלאות ופיתוח הכפר להיות ה"איש הרע" בהיבט הזה.

שיקולים סביבתיים וחברתיים – כל פרויקט יש לבחון לא רק בהיבט הכלכלי אלא לקחת בחשבון השלכות סביבתיות וחברתיות.

ערך החקלאות – יש לקחת בחשבון במכלול השיקולים עד כמה החקלאות תורמת לסביבה ומה שווי התרומה שלה. אין במשרד כל פעילות שתקדם את סוגיה זו לכדי מימוש, לכדי הבנה שהחקלאות תורמת ושיש לפצותה ולעודדה על כך.

דמי חכירה – המחיר על הקרקע הוא נמוך וכיום אין כל קנס לפגיעה בקרקע כמו יצירת סחף או שימוש לא חוקי באותה נחלה. לא ברור אם דמי החכירה זה נושא שיש להתמודד איתו במסגרת תכנית זו.

חקלאות רב תפקודית – יש לכוון את הנושא הזה כמטרת על ותחתיו לכנס מטרות משנה אחרות של החקלאות. התכנית צריכה להראות מה עושים על מנת שחקלאות רב תפקודית תתקיים.

אספקת מזון עצמי – יש לתקן למזון טרי ולא אספקת גרעינים.

כלכלת בית – נושא פופולארי אבל הקטע החינוכי זה לא מתפקדינו. מטרת המחקר זה להביא לשוק מוצרים בריאים ואיכותיים.

אנרגיה – המחקר החקלאי מנסה להתמודד עם בעיות אנרגיה בחקלאות: צינור / חמום חממות, ביו-אנרגיה, חומרים מתכלים בכיסויי חממות.

ומה הלאה?

1. ישיבת ועדת ההיגוי השנייה נקבעה ל-11.3.2009
2. ב-4.3.2009 נשמע שתי הרצאות בנושא פיתוח בר קיימא, הזמנה תצא בנפרד.
3. עד לישיבת הועדה הבאה תוכן הצעה למטרות המשרד על בסיס הדיון ותופץ במייל להערות והארות של חברי הועדה.

רשם: אמויאל רענן

העתק:
חברי ועדת ההיגוי – מופץ במייל

8.2 סיכום ועדת היגוי מס' 2

בית דגן : י"ט סיון תשס"ט
11 יוני 2009

תכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

סיכום ועדת היגוי מס' 2 3.6.2009

השתתפו:

ד"ר נתי גלבוע – מנהל מחוז העמקים
איציק בן דוד – סמנכ"ל סחר חוץ
נועם מוזס, – מנהל תחום חקלאות ימית
מרים פרוינד – מנהלת השירות להגנת הצומח
ד"ר משה חיימוביץ – מנהל הש. הוטרינרים
ענת לוינגרט - מנהלת תחום שירות השדה
עמיר אנטלר – מנהל מחוז גליל
פרופ' יצחק שפיגל – מ. מינהל המחקר החקלאי
צפניה שאולקר – מנהל מחוז השפלה וההר
רותי פרום אריכא – סגנית מנהל הרשות לתכנון
שמחה יודוביץ – מנהלת מינהלת ההשקעות
יאיר ליטביץ – כלכלת סביבה וחקלאות בת קיימא
ערן אטינגר – היועץ המשפטי
צבי הרמן – מנהל "סינדקו"
שרה אייל - מנהלת מחוז המרכז
תניב רופא – סגנית מנהל הרשות לתכנון
שי דותן – הרשות לתכנון
חגית ברנר – הרשות לתכנון
שלמה ישראל – סגן מנהל מחוז מרכז
יואב מורג – מנהל מחוז הנגב
תמי שאולקר – סגנית מנהל מחוז הנגב
חיים צבן, לירון אמדור, שאול צבן – "צנובר"

בישיבת ועדת ההיגוי השניה לתכנית פיתוח בר קיימא למשרד החקלאות ופיתוח הכפר הועלו הנושאים הבאים:

- **ממצאים מרכזיים מדו"ח מצב קיים** – הוצגו במסגרת המצגת
מגיבים: תניב רופא, ערן אטינגר, רותי פרום אריכא - להלן התייחסות המגיבים והתייחסויות נוספות
- **מטרות התכנית – סיכום** – הוצגו במסגרת המצגת
- **מיפוי המטרות לאור דו"ח מצב קיים** – הוצגו במסגרת המצגת
- **היערכות לקראת הרחבת המטרות וגיבוש היעדים** – הוצגו במסגרת המצגת
- **דיווח מכנס האו"ם לפיתוח בר קיימא** – דו"ח הביקור חוק למשתתפים

להלן תגובות לדו"ח מצב קיים:

תניב רופא

- שמירה על חקלאות מתקדמת והמשך פיתוחה מחייב יצירת זיקה לחקלאות לא רק ל- 1.6% מהאוכלוסייה העוסקים ביצור החקלאי, אלא לכל 100% מהאזרחים.
 - תוכנית של פיתוח חקלאות בת קיימא בישראל מחייב את המשרד לחרוט על דגלו שהוא מחויב לפיתוח החקלאות ולא דווקא לחקלאים. רק אם נייצר סינרגיזם בין הסקטור העירוני והחקלאי, נוכל נשמור על המוטיבציה של כלל הציבור לפתח את החקלאות. אם נתבדל, החקלאות תהיה עסק רק של החקלאים, וזו עלולה להיכחד.
 - הסיבות לכך שהחקלאות היא של כולם היא :
 - החקלאים מייצרים מוצרים, והציבור צורך אותם.
 - הציבור מייצר גורמי יצור (קולחין, בוצה), והחקלאים צורכים אותם.
 - החקלאים מייצרים ריאות ירוקות, והציבור הכללי נהנה מהם.
 - כך שלמעשה אין סיבה מהותית להתבדלות.
 - השינויים המשמעותיים שהתרחשו בתקופה האחרונה – הסכם המים והסכם עובדים זרים, העבירו את החקלאות ממצב של קונפליקט מתמשך עם יתר הסקטורים למצב של הסכמה. מצב זה מאפשר לחקלאות לייצר תכנון ארוך טווח וליתר הסקטורים להתקרב אליה ולהזדהות עם הצורך בחקלאות בישראל.
 - הקונפליקטים שהיו במים ובעו"ז גררו סקטורים נרחבים לכפור בצורך בחקלאות ולדרוש ש"לא נייצא מים" ו"משבר המים נגרם בגלל סבסוד מחיר המים לחקלאות" ועוד. קונפליקטים אלו רק דרדרו את החקלאות ולא עזרו בפיתוחה.
 - החקלאות בעלת ערך נופי, סביבתי, חינוכי, מורשתי, כלכלי ועוד, ההתייחסות המצומצמת אל החקלאות כאל ענף כלכלי והניסיון לשמר את המתפרנסים ממנה בלבד, אינה מפתחת את החקלאות אלא מבדלת אותה מסקטורים אחרים. האוכלוסייה צריכה להיות חשופה לכל השירותים הנרחבים שהחקלאות מקנה – "חקלאות מולטיפונקציונלית".
 - התיירות הכפרית הינה שגריר בעל ערך רב של החקלאות בסקטור העירוני. זו ההזדמנות לחשוף בפניהם את יתרונותיה, חשיבותה וסגולותיה של החקלאות.
- אני חושבת שיש להתקדם באופן הבא :

- במסגרת תוכנית בת קיימא יש מקום לשיתוף ציבור גם של הסקטור העירוני, ועל כן מומלץ לבצע סקר רחב היקף בין כל שדרות האוכלוסייה בדבר הציפיות מהחקלאות וכיצד יש לשמרה ולפתחה בעתיד.
- יש לשלב בעבודת הצוות את דוברות המשרד ביתר אינטנסיביות, על מנת שכשיבשילו הדיונים ניתן יהיה לחשוף את הנושא לציבור הרחב.
- בכל סוגיה יש לבחון את האינטרס הציבורי הכללי ולא רק את החקלאי, על מנת שלא ליצור קונפליקטים עם סקטורים האחרים.
- הדגשת החקלאות כ"מולטיפונקציונלית" לצורך העמקת הזיקה של הציבור הרחב לפעילויות החקלאיות השונות.

ערן אטינגר

דו"ח מצב קיים חושף את הצורך הדחוף בקביעת אסטרטגיה חדשה לחקלאות ולמשרד החקלאות ופיתוח הכפר. במסגרת זאת המשרד יהיה גורם מוביל ויעדכן את מטרותיו ואת קהל היעד שלו. היום מתחייב עדכון של התפיסות הישנות שראו רק בחקלאים את מושא הטיפול.

צריך לבחון איך התמיכות של המשרד נותנות ביטוי לאסטרטגיה החדשה.

האתגר הוא מה קורה ברגע שיש התנגשות אינטרסים בין אינטרס החקלאים לבין אינטרס הכלל. לדוגמא נושא הארסן כפי שעלה מדו"ח מבקר המדינה האחרון. תהליך קבלת ההחלטות אסור שיפול לקונפליקט בין שני האינטרסים.

בהיבט הממשלתי אנו נתפסים כ"לוביסטים" בתוך הממשלה. זה מחליש מאוד את ההקשה לנו ולעמדות שאנו באים להציג.

בהתייחס לתהליך של הכנת התכנית. זהו ההליך האסטרטגי היחיד במשרד החקלאות ופיתוח הכפר ולפיכך יש לו חשיבות רבה מאוד מבחינת.

רותי פרום אריכא

אנחנו עדיין פועלים מתוך ראייה פנים אירגונית. מתוך התהליך של הכנת התכנית אנחנו צריכים לפתח תהליך שיתוף ציבור של כלל הציבור.

שקיפות – צריך לעלות על דרך חדשה בנושא זה. בהיבט של המידע - אנחנו לא משתפים במידע את הציבור וגם לא את משרדי הממשלה האחרים.

שוק סיטוני – נושא חשוב שחיוני לקדם.

כיום ישנו תהליך במשותף עם מרכז המועצות האזוריות שאין לו אח ורע בכל העולם – תכניות אזוריות לפיתוח בר קיימא. המועצות האזוריות השכילו להבין שכדי לשמור על השטחים שלהם צריך לצאת מתוך האינטרסים הצרים ולחשוב על טובת הכלל.

תגובות נוספות:

צבי הרמן

אין ספק שההסתכלות צריכה להיות כוללנית ולא סקטוריאלית. חייבים להסתכל בנוסף בפרספקטיבה הבינלאומית. אפילו במדינות המתפתחות רואים את החקלאות בראיה כוללת ולא סקטוריאלית. אנחנו לא מודעים עד כמה המערכת הבינלאומית תשפיע עלינו ותתערב אם אנחנו לא נתאים את עצמנו לעקרונות פיתוח בר קיימא.

חיים צבן

רוצה לחזק את הצעתה של תניב. כיום לא לוקחים בחשבון את החקלאות וכשמתייחסים לה זה בעיקר לצד השלילי של החקלאות. מוכרחים לחזק את מעמד החקלאות אל מול כלל הציבור.

איציק בן דוד

מסכיל לכל שנאמר עד כה. בגרף הרב שנתי יש לנו הזדמנות לציין את החקלאות כספק תוצרת חקלאית טריה. יש מגמה של שמירה על הסקטור החקלאי מסיבה זאת ומסיבות ציבוריות נוספות.

צפניה שאולקר

המשרד צריך להחליט על איכות התוצרת ולקבוע בהקדם על אילו חומרי הדברה יש מקום לוותר.

יואב מורג

מצטרף למסר הכללי. יש כיום שנאה לחקלאות. צריך להתמודד גם בנושא של פיתוח הכפר. הלחצים מגיעים מהשטח עצמו. השטח מבקש פיצוי על שימור שטחים פתוחים.

שמחה יודוביץ

משרד החקלאות ופיתוח הכפר צריך להיות משוכנע שהחקלאות הוא עיסוק אטרקטיבי כדי להביא לכך שצעירים יכנסו לתחום.

צבי הרמן

הדגש צריך להיות על כניסה לניהול חקלאי ולא לעבודה חקלאית פשוטה, בכל העולם מתבססת על עובדים לא מקומיים. בדרום קוריאה הוקמה אוניברסיטה שמטרתה להחזיר צעירים לחקלאות.

מרים פרוינד

צריך לעשות פילוח ענפי עבור איזה ענפים אפשר לעשות חיזוק תדמיתי.

שמחה יודוביץ

מטע שמתאים לנוף הוא אחר לגמרי ממטע שמטרתו ייצור כלכלי, צריך לחשוב עליו אחרת, לא כלכלית אלא נופית.

רותי פרום

המהלך של מפת אזורי העדיפות הלאומית החדשה - צעד ראשון. ישנו מהלך של הכנת תכנית לאומית למגוון ביולוגי, ומשרד החקלאות נדרש להשתתף בזה. התחילו לעשות עבודה על פרמטרים של חקלאות אקולוגית ברשות לתכנון.

ומה הלאה?

4. ישיבת ועדת ההיגוי השלישית נקבעה ל-9.9.2009 בשעה 12:00 – 14:00. אנא רשמו ביומנכם.

5. בזמן הקרוב יועבר לכל שדרות המשרד שאלון המפרט את מטרות התכנית. אנו מבקשים מכל אחד להתייחס ליעדים שיוצגו ולצרף יעדים אופרטיביים נוספים תחת המטרות כפי שיוצגו. היעדים יסייעו בקביעת פעולות המשרד בשנים הקרובות.

רשם: אמויאל רענן
מנהל תחום תכנון
מרכז התכנית

העתק:
שלום שמחון - שר החקלאות ופיתוח הכפר
יוסי ישי – מנכ"ל מנהל הרשות לתכנון
עליזה כהן – יועצת בכירה לשר החקלאות ופיתוח הכפר
חברי ועדת ההיגוי – מופץ במייל
משתתפים נוספים
מנחם זלוצקי – המשרד להגנת הסביבה

8.3 סיכום ועדת היגוי מס' 3

בית דגן : י"ג כסלו תש"ע
30 נובמבר 2009

תכנית לפיתוח בר קיימא במשרד החקלאות ופיתוח הכפר

סיכום ועדת היגוי מס' 3 12.11.2009

השתתפו:

שלום שמחון – שר החקלאות ופיתוח הכפר
יוסי ישי – מנכ"ל
עליזה כהן – יועצת בכירה לשר
נמרוד ויז'נסקי – יועץ השר
ערן אטינגר – יועץ משפטי
שרה אייל – מנהלת מחוז המרכז
רענן אמויאל – מנהל תחום תכנון
עמיר אנטלר – מנהל מחוז הגליל
יובל אשד – המדען הראשי
חנן בזק – מנהל שה"מ
חגית ברנר – מרכזת בכירה לתכנון
נתי גלבוע – מנהל מחוז העמקים
ישראל גלון – פקיד היערו
צבי הרמן – מנהל סינדקו
שמחה יודוביץ – מנהלת מינהלת ההשקעות
יאיר ליטביץ – כלכלת סביבה וח. בת קיימא
נועם מוזס – מנהל תחום חקלאות ימית
יואב מורג – מנהל מחוז הנגב
שי דותן – מנהל תחום תיירות חקלאית
רותי פרום – מ"מ מנהל הרשות לתכנון
ניר פרויימן – אגף הדיג
תניב רופא – מ"מ מנהל הרשות לתכנון
צפניה שאולקר – מנהל מחוז השפלה וההר
חגי שניר – פקיד היערו
חיים צבן – חברת "צנובר"

בישיבת ועדת ההיגוי השלישית לתכנית פיתוח בר קיימא למשרד החקלאות ופיתוח הכפר הועלו הנושאים הבאים:

- מסקנות מרכזיות מדו"ח מצב קיים
- הצגת מטרות ויעדי התכנית שהוצעו על ידי חברי ועדת ההיגוי
- הצעת יעדים ליישום ב-2010-2011
- הצגת מתווה להטמעת ויישום התכנית

רותי פרום אריכא הציגה מצגת בנושאים לעיל. המצגת נמצאת באתר המשרד.

להלן התייחסות המשתתפים במסגרת הדיון:

יוסי ישי

מציין כדוגמא את המהלך לעידוד העיבוד המשמר בגידולי פלחה. השלב הבא הוא לעשות שיתוף ציבור כדי להציג את הנושא וללמוד את הסיכונים והסיכויים. צריך ללמוד מה התועלת הציבורית. זהו פרויקט אקולוגי אשר יחול על מאות אלפי דונמים. מצד אחד תהיה ירידה בהכנסות אך יהיו תמורות נוספות, בעיקרן ציבוריות.

צבי הרמן

בשלב ההטמעה צריך לצד החקלאים גם ארגונים לא ממשלתיים. החברה האזרחית חייבת להיות מודגשת. יש לפעול לקישור ליעדים הבינלאומיים המדגיש את היות ישראל חלק מהעולם הרחב. מומלץ לציין זאת בדו"ח.

שמחה יודוביץ'

אין לנו הגדרות ברורות לגבי גדלי נחלות וניידות בין הנחלות. אין לנו הגדרה של משק משפחתי קטן. חייבים למצוא את דרך הביניים לשמר את מס' החקלאים. יש בדו"ח ערבוב בין היעדים הקיימים לבין אלה שרוצים להוסיף במסגרת תכנית זו. התכנית עמוסה מידי וצריך לדלל אותה. צריך לקבוע טווחי זמן לביצוע התכנית. החקלאות לא תוכל להתמודד עם ביצוע בזמן קצר של התכנית. מציעה שהמסמך לא יכלול ציונים ליחידות השונות של המשרד.

ד"ר חיים צבן

מבקש להכניס את נושא היצוא למטרת העל.

יוסי ישי

כל השנים חשבנו שהיצוא הינו מטרה אך צריך לחשוב מבחינת מערכת הסחר העולמית. היצוא הוא כלי בהיבט של פריסת ההתיישבות. היצוא הוא עוגן כלכלי לפריפריה. יש קושי לבוא ולהגיד שהיצוא הוא מטרה חקלאית בפני עצמה.

עו"ד ערן אטינגר

חושב שנעשתה עבודה חשובה מאוד. זהו המהלך האסטרטגי הכולל היחיד במשרד. זה מעיד לאן אנו רוצים ללכת. זהו העתיד. זהו קו מנחה משרדי. בטיוטא המתגבשת של ה-OECD חלק רב מהפעולות מבוטא בדוח זה.

בשווייץ, שעברה לפני מספר שנים קצר מהלך דומה בעניין החקלאות, עשו מחקר על תפיסת הציבור את החקלאות. באמצעות המחקר למדו מה הציבור רוצה ומצפה מהחקלאות וזה היה כלי בידי מעצבי המדיניות.

עליזה כהן

המשרד הלך לאסטרטגיה זו כמהלך חשוב מאוד. נעשים כאן דברים נפלאים והרוב לא יודע זאת. אנו צריכים לדעת להסביר ולהעביר את המידע לאחרים. גם אם הדיון הזה "מאיים" על החקלאות במתכונת המסורתית עדיין יש חשיבות גדולה לקיומו כיוון שזה פותח את האופקים מול גופים שעומדים מולנו מחוץ למשרד. מהלך זה נותן תחושה של חדשנות. התחברות לאזרחים זה מה שמעניין את הציבור הרחב.

רותי פרום אריכא

חושבת שצריך להשאיר את היצוא ככלי ולא כמטרה. חובת הזהירות שלנו היא לשים את מדיניות היצוא ביעדים אך לא במטרת העל. אין כאן התייחסות רק ליעדים סביבתיים אלא גם לתחומים המשלימים: חברה וכלכלה. השכלנו לטפל בחקלאות כלכלית וצריך לעסוק בחקלאות סביבתית. אנו לא יודעים לעשות חקלאות חברתית. חייבים לצאת אל הציבור. לדוגמא - בשנה האחרונה נושא היער והאילנות נכנס לציבור הרחב ועשה מהפכה בציבור.

יוסי ישי

אנו צריכים להגיע לרמה של ודאות אופרטיבית, להכניס באופן ברור מה צריך לעשות בכל מטרה ויעד. אנו הפנמנו כבר שהחקלאות צריכה ללכת כבר בכיוון החברתי והאקולוגי. החקלאי צריך לדעת באופן מעשי מה זה אומר ומה הוא צריך לעשות. אנו צריכים להגיד דברים ברורים כמו ברפורמה ברפת ובולול.

רותי פרום אריכא

אנו צריכים לברך על האסטרטגיה. זהו הכיוון העתידי. אנו צריכים לקדם את היעדים האקולוגיים וכן גם את החקלאות החברתית. אנו צריכים לעשות שיתוף ציבור בכל הרמות, החל מרמת החקלאי הבודד.

יאיר ליטביץ

התועלות הציבוריות מאוד חשובות. בנושא זה היצוא הוא מוצר ציבורי והוא צריך להיות במטרה. צריך לצרף ראשי ערים לפורום זה.

עמיר אנטלר

האם יש לו"ז לתכנית?

רותי פרום אריכא

התכנית האסטרטגית היא מילוי חובה מטעם הממשלה ומצד שני יש לה משך חיים שבין 5-10 שנים. התכנית לא נגמרת בשולחן זה. יש להתפרס למחוזות, לחקלאות על גופיה השונים ולגופים אחרים, כמו פורום ה-15.

ישראל גלון

מברך על השינוי. במשרד יש המון ידע מעשי על קימות. השאלה האם המשרד יקצה משאבים לכל הנושא. בארץ יש גם חקלאות קהילתית אך אנו לא שותפים ברמה הכלכלית בסיוע למימונה ולקידומה.

השר שלום שמחון

אנו נמצאים בתוך תהליך שבו קיימת גישה במשרדים אחרים במערכת הממשלתית, שהחקלאות צריכה להיות משולבת במטרות של איכות הסביבה, ולפיכך היצוא החקלאי איננו מהחשובים. אומרים שהחקלאות צריכה לשרת את המטרות הסביבתיות הרבה יותר מההיבט הכלכלי. אנו צריכים להיות מוכנים להתמודד גם עם שאלת היצוא והשימוש הנלווה במים.

עד כה המשרד השקיע רבות ביצוא.

יש לנו מחשבות להשקיע בשנים הבאות יותר בפיתוח הכפר, יותר מאשר בתמיכה בחממות. אנו רוצים להגדיל את ההשקעה בפיתוח הכפר וכל יחידות המשרד ילכו לכיוון זה, כולל שה"מ. מערכות החינוך בהתיישבות לא נותנות תשובה לנושא פיתוח הכפר ופחות ופחות בנושא החקלאות.

צבי הרמן

במטרת העל בכל מקרה לא צריך להיות נושא היצוא. צריך להשקיע עבודה על קווי התפר שבין המערכת החקלאית לבין הציבור והעיר.

רותי פרום אריכא

אני מעוניינת שבראש ובראשונה נאמץ את מטרת העל. הדוח הסופי יינתן לעוד חודש ימים להערות לפני הוצאת דוח סופי. הצוות של צנובר ייכנס להטמעת התכנית באגפי המשרד. תכנית שיתוף הציבור תוצג בהקדם. יצירת פרמטרים אקולוגיים ברמת מדיניות בסיוע אקולוג – כמשימה שנייה. ערב אישור תכנית 2010 של יעדי המשרד אני ממליצה ליחידות המשרד לשלב מתוך תכנית זו את יעדיהם.

יוסי ישי

יש לסמן את 2010 כשנת מעבר ולסמן 3 יעדים ליישום מידי ב-2010 מתוך תכנית זו.

השר שלום שמחון

רוצה להודות לצוות על העבודה.

נמשיך את המגמה במשרד להובילו כגורם כלכלי ומקצועי לצד מטרת פיתוח בר קיימא.

אני משוכנע שכך יקרה ושאסטרטגיה זו שהיא תהפוך לעבודה יישומית עם פרויקטים בפועל.

ב - 10 השנים האחרונות מערבבים את החקלאות והכפר ביחד ונוצר מיקס חדש. השינוי קורה ואנו צריכים להיות במקום אחר. זו טלטלה מאוד גדולה שלא קיימת במשרדי ממשלה אחרים. יש שינוי גדול במרחב הכפרי ואנו צריכים לבדוק את עצמנו ולראות שהתהליכים נכונים. לפיכך יש להשלים רפורמות גדולות כמו: רפורמה קרקעית, הקצאות מים ועוד.

סיכום ומה הלאה?

6. ייערך עדכון של מסמכי התכנית על פי הנאמר בישיבה זו.
7. יינתן עוד כחודש להערות למסמכי התכנית.
8. התכנית הכוללת תצא כחוברת לכל יחידות המשרד.
9. על בסיס התכנית תקודם תכנית לשיתוף ציבור עם גופים שונים מחוץ למשרד.

רשם:

אמנואל רענן
מנהל תחום תכנון
מרכז התכנית

העתק:

ח"כ שלום שמחון – שר החקלאות ופיתוח הכפר
יוסי ישי – מנכ"ל המשרד
רותי פרום אריכא – מ"מ מנהל הרשות לתכנון (תכנון ופיתוח הכפר)
משתתפים וחברי ועדת ההיגוי שלא נכחו
מנחם זלוצקי – המשרד להגנת הסביבה

9 נספח 4 חקלאות אקולוגית

מסמך זה נכתב על ידי האקולוגית אורית סקוטלסקי בתור חוות דעת חיצונית לדו"ח. אין בתוכן הדברים הללו חיוב עבור משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

מהפכה ירוקה בחקלאות – מאספקת מזון לאספקת שירותים אקולוגיים

אורית סקוטלסקי orit.skutel@gmail.com

חלק 1: מדיניות פיתוח בר-קיימא באזורים חקלאיים - רקע תיאורטי

1.1 התדרדרות בתפקוד המערכות האקולוגיות באזורים חקלאיים

החקלאות היא גורם מניע מרכזי בתהליך אבדן המגוון הביולוגי, וההתדרדרות בתפקוד המערכות האקולוגיות בעולם ובישראל. ממשק חקלאי מוטעה מוביל להתדרדרות ביכולת של המערכת האקולוגית לספק שירותים תומכי חיים. כך למשל, התדרדרות והעלמות של שכבת הקרקע העליונה (Topsoil) היא תופעה המכסה כ- 16% משטח גידולי השדה, המרעה, והיערות בעולם (MEA, 2005). הממשק החקלאי המודרני, המאופיין בפליחת הקרקע, בהשקיה ובשימוש נרחב בכימיקלים, גורם לפגיעה במגוון המיקרואורגניזמים בקרקע, מקדם תהליכי סחיפה והתדרדרות של קרקעות, וחותר תחת בסיס הפוריות הטבעי של הקרקע החקלאית. ניהול לקוי של חומרי דישון במערכות חקלאיות, וניקוז לא מבוקר של הפרשות של חיות משק המרוכזות במכלאות, גורמים לדליפה של חנקות ומזהמים לאגני היקוות, ולנזקים בלתי הפיכים לבתי גידול טבעיים ולמערכות מימיות. כבר כיום אנו עדים לירידה בחיוניות ובתפקוד של המערכות האקולוגיות התומכות בייצור החקלאי. אבדן של מגוון ביולוגי, כריתת יתר של יערות, שינויי אקלים, מחסור במים, סחיפה והתדרדרות של קרקעות, צפויים לפגוע ביכולתן של המערכות החקלאיות להגדיל את ייצור המזון בעתיד.

בישראל קיים קונפליקט מתעצם בין החקלאים לבין שמירת הטבע. מצד אחד החקלאים סובלים מעליה במינים מתפרצים ומהחמרה בנזקי החקלאות; ומנגד, מתקיימת פגיעה חמורה בחיות הבר באזורים חקלאיים. החמרת הקונפליקט בין החקלאות לבין הטבע הוא אחד המדדים להתדרדרות ביכולתה של המערכת האקולוגית לספק למערכת החקלאית שירותים אקולוגיים חיוניים, העומדים בבסיס פוריותן. קרקעות חקלאיות בישראל מנוצלות במידה כזו שהן מתדרדרות ומאבדות את ערכן החקלאי, בעוד שאזורים חקלאיים אחרים נופלים קורבן להתפשטות של אזורי מגורים ותשתיות, ולזיהומים תעשייתיים. כמוכן, מערכות מימיות באגני היקוות חקלאיים סובלות מסחף קרקע ומכימיקלים חקלאיים הניגרים מהשדות אל מקווי המים.

על-מנת לעצור את התדרדרות בתפקוד של המערכות האקולוגיות באזורים חקלאיים אנחנו צריכים ללמוד מטעויות העבר, ולפתח חזון מקיים יותר לחקלאות העתיד. יש לתכנן מערכות חקלאיות המקיימות את משאבי הקרקע והמים שעליהם הן מתבססות, ולקדם ממשק חקלאי התורם לשימור המגוון הביולוגי בנופים החקלאיים, ותומך בתפקוד המערכות האקולוגיות.

1.2 החשיבות של האזורים החקלאיים לאספקת שירותים אקולוגיים

השטחים המעובדים אינם מספקים רק מזון. נופים חקלאיים פתוחים מספקים גם מגוון של שירותים אקולוגיים חיוניים לקיום האנושי - כמו ויסות וטיהור של מים; ייצוב האקלים; ושימור הקרקע. המגוון הביולוגי בנופים החקלאיים מספק לחקלאות שירותים אקולוגיים תומכים, כמו האבקה; ויסות מזיקים; ומחזור חומרים בקרקע. פיתוח נוף חקלאי התומך באספקת שירותים אקולוגיים הוא אתגר לא פשוט. האתגר המרכזי הוא להסב את המערכת החקלאית ממערכת ייצור חד-כיוונית הנסמכת על תשומות חיצוניות, למערכת בת-קיימא, המתגברת את המגוון הביולוגי ובה בעת נסמכת על שירותים אקולוגיים.

1.3 חקלאות אקולוגית (Agro-ecology) כבסיס לפיתוח בר-קיימא באזורים חקלאיים

תעשיות ייצור, כמו חקלאות, ייעור, ודיג, מתבססות באופן ישיר על טווח רחב של שירותים שהמערכות האקולוגיות מספקות להם. מערכות אקולוגיות מספקות למערכות חקלאיות קרקעות בריאות; שירותי מחזור של חומרי הזנה; ושירותי פירוק חומרי פסולת אורגניים (Daily, 1997). המגוון הביולוגי - הכולל את המגוון הגנטי, מגוון המינים, ומגוון התהליכים האקולוגיים, מתחזק את המערכות האקולוגיות, ותורם ליכולתן לספק שירותים תומכי חיים. כך למשל, מינים שונים מספקים לשטחים חקלאיים שירותי האבקה; הפצת זרעים; שליטה באוכלוסיות מזיקים; שירותי אחזקת קרקע (מניעת סחף); ושירותי פירוק ומחזור של חומרים אורגניים בקרקע. באופן כללי, מגוון ביולוגי גבוה משפר את היציבות ואת יכולת התגובה של המערכות האקולוגיות הטבעיות והחקלאיות לשינויים סביבתיים. לכן, קידום מדיניות התומכת בשימור המגוון הביולוגי באזורים חקלאיים הוא מהלך התורם לקיימות ארוכת הטווח של הייצור החקלאי.

חקלאות בת-קיימא: מונחים רבים הוצעו בספרות על-מנת לתאר טווח רחב של גישות אלטרנטיביות, סביבתיות, לחקלאות בת-קיימא¹. הגישות הללו שונות זו מזו במידה שבה החזון שלהן מותאם לשמירה דווקא על המגוון הביולוגי המקומי, אולם כולן מצמצמות במידה זו או אחרת את ההשלכות ההרסניות של החקלאות על המערכות האקולוגיות.

¹ גישות שונות לחקלאות אקולוגית (Agro-ecology): חקלאות בת-קיימא "Sustainable agriculture"; "Eco-friendly agriculture"; "Conservation-based agriculture"; "Organic agriculture"; "Permaculture"

1.4 מודל למדיניות פיתוח בר-קיימא באזורים חקלאיים

פיתוח חקלאי המכלה את משאבי הטבע ופוגע בתפקוד המערכות האקולוגיות אינו פיתוח בר-קיימא.

מדיניות פיתוח בר-קיימא של אזורים חקלאיים חייבת לשאוף לאזן בין שלושה מרכיבים :

- א. **המערכות האקולוגיות** (שימור משאבי הטבע כבסיס לתפקוד המערכת החקלאית);
- ב. **הכלכלה החקלאית** (כדאיות כלכלית של ייצור המזון);
- ג. **פיתוח הכפר** (יציבות חברתית וגיוון מקורות פרנסה של הקהילה המקומית).

ראו גם סקירה על חקלאות בת-קיימא, סקוטלסקי, 2006.

חלק 2: רפורמה אקולוגית במדיניות החקלאית – המלצות יישומיות

2.1 רפורמה אקולוגית במדיניות החקלאית

דרושה רפורמה במדיניות החקלאית, שמטרתה שיפור התפקוד האקולוגי של אזורים חקלאיים.

ההמלצות המרכזיות:

א. יש להכיר בערכם של הנופים החקלאיים כאזורים המספקים שירותים אקולוגיים, ולערוך מיפוי אקולוגי של האזורים החקלאיים בהתאם לתרומות אקולוגיות של אזורים חקלאיים שונים;

ב. יש לקבוע יעדים לממשק אקולוגי של אזורים חקלאיים, לפי התרומות האקולוגיות שאותם חשוב לתגבר בכל אזור;

ג. יש ליצור כלי מדיניות שיאפשרו לתגמל חקלאים עבור אספקת שירותים אקולוגיים חיוניים באזורים נבחרים, בהתאם ליעדים האקולוגיים שיקבעו לכל אזור;

ד. מומלץ למפות את האזורים החקלאיים הערכיים לשמירת טבע בישראל High Nature Value farmland (HNV)², ולעגן את השמירה על אופיים החקלאי הפתוח במסגרת מדיניות התכנון הלאומית.

2.2 מיפוי האזורים החקלאיים בישראל לפי קטגוריות של ערכיות אקולוגית

המיפוי האקולוגי של האזורים החקלאיים בישראל צריך להתייחס לתרומת האקולוגיות של המרחב החקלאי באזורים השונים³.

² High Nature Value farmland – HNV אזורים חקלאיים ערכיים לשמירת טבע באירופה. חלקם נכללים כיום ברשת האזורים השמורים של האיחוד האירופי NATURA 2000. אזורים חקלאיים ערכיים לשמירת טבע מוגדרים "כאזורים שבהם חקלאות היא שימוש קרקע מרכזי, ושהם המרחב החקלאי תומך במגוון גבוה של מינים או של בתי גידול, או שהשטחים החקלאיים מספקים בית גידול למינים הנמצאים בסכנת הכחדה." (Parachini et al., 2008).

³ לדוגמה: השדות המעובדים בעמק החולה תורמים מי נגר לכנרת, ולכן באזור החקלאי הזה יש חשיבות עליונה לצמצום המזהמים החקלאיים במי הנגר המתנקזים מהמרחב החקלאי אל מקווה המים הלאומי. לעומת זאת, ישנם אזורים חקלאיים אחרים, כמו שפלת יהודה, שבהם השטחים המעובדים מהווים חלק ממסדרון אקולוגי לאומי, ועשויים לתרום לשימור רצף המערכות האקולוגיות ולשימור המגוון הביולוגי.

קטגוריית אקולוגיות לאזורים חקלאיים	תרומות אקולוגיות של החקלאות	ממשק אקולוגי-חקלאי מומלץ לעידוד
שימור קרקע חקלאית	מניעת סחיפת קרקע, הפחתת הנגר.	הסבה לעיבוד משמר של קרקע חקלאית.
שמירה על איכות מי נגר	שמירה על איכות מי נגר, צמצום סחף קרקע למקווי מים.	אזורי חיץ משמר סביב מקווי מים ונחלים ובפשטי הצפה של נחלים, עיבוד משמר של הקרקע ברצועות קבועות בראשי ערוצים וסביב תעלות הניקוז.
מסדרונות אקולוגיים	שימור רצף המערכות האקולוגיות, שימור המגוון הביולוגי.	תכנון נוף חקלאי המשמר מגוון ביולוגי - למשל שימור כתמי צמחייה טבעיים בנוף, ממשק אקולוגי בשולי שדות חקלאיים, רצועות חיץ ללא ריסוסים.
שימור מינים בסכנת הכחדה או בתי גידול ייחודיים	אזורים חקלאיים המהווים בית גידול החשובים לשימור מינים הנמצאים בסכנת הכחדה.	ממשק אקולוגי ייחודי שיקבע לפי צורכי המין או בית הגידול הנמצא בסיכון.
רעה אקסטנסיבית	פתיחת חורש, מניעת שריפות.	ממשק רעה שמותאם לצרכים האקולוגיים מבחינת סוג הרעה ולחץ רעה. הרחקת עדרים ממקווי מים טבעיים תוך יישום פתרונות להשקיית העדרים.
שדרות ירוקות סביב ישובים	קליטת מזהמים, נוף פתוח, אזורי נופש ופנאי.	במסגרת פיתוח הכפר: עידוד ההסבה לחקלאות אגרו-אקולוגית ולחקלאות אורגנית; עידוד שווקים מקומיים לתוצרת חקלאית; טיפוח חקלאות קהילתית (שבילי טיול, גינות קהילתיות).
חקלאות נופית	שמירה וטיפוח נופים חקלאיים כמכלולי מורשת תרבותית.	ראו הצעות במאמרם של קפלן, 2008.

2.3 קביעת יעדים לממשק אקולוגי המומלץ ליישום באזורים חקלאיים שונים

הממשק החקלאי המומלץ יקבע לפי התרומות האקולוגיות שאותן יש לתגבר באזורים חקלאיים השייכים לקטגוריות האקולוגיות השונות.

המלצות לממשק אקולוגי של אזורים חקלאיים ייכללו תחת אחד מהתחומים הבאים:

- עיבוד משמר של קרקע חקלאית (Conservation agriculture);
- אזורי חיץ משמר לשמירה על איכות מי נגר (Conservation Buffers);
- שימור מגוון ביולוגי בנוף החקלאי (Agro-ecology);

- שימור מינים בסכנת הכחדה או בתי גידול ייחודיים ;
- רעיה אקסטנסיבית (פתיחת חורש, מניעת שריפות) ;
- צמצום הקונפליקט בין חיות הבר לחקלאות (ביעור מינים פולשים, מזעור נזקי חקלאות) ;
- חקלאות נופית ;
- שדרות ירוקות סביב ישובים (פיתוח הכפר).

דוגמאות לממשק אקולוגי של אזורים חקלאיים :

2.3.1 עיבוד משמר של קרקע חקלאית (Conservation agriculture)

עיבוד משמר של הקרקע החקלאית מונע את הסחיפה וההתדלדלות של קרקעות על-ידי צמצום הפגיעה במבנה הקרקע, ושומר על צמחיית חיפוי המחזיקה את שכבת הקרקע העליונה ומעשירה אותה בחומרים אורגניים. חקלאים המעבדים את הקרקע בשיטות של חקלאות ללא-חריש, למשל, משאירים את שאריות הצמחים בשדות לאחר הקציר. שורשי הצמחים מחזיקים את הקרקע ומשמרים את היציבות של השכבה העליונה (הפורייה) של הקרקע, שאריות צמחי הגידול מהווים חיפוי המגן על הקרקע מפני סחיפה והסעה ברוחות, ושורשי הצמחים מגבירים את חלחול המים לתוך הקרקע, ומצמצמים את כמות הנגר העילי הניגר מהשדה. בנוסף לכך, ממשק העיבוד המשמר תורם לשימור המגוון הביולוגי בקרקע. היצורים החיים בקרקע מטייבים את הקרקע, ומספקים למערכת החקלאית שירותים אקולוגיים חיוניים כמו פירוק חומרים אורגניים וויסות מזיקים.

הסברים נוספים על השלכות אקולוגיות וחקלאיות של הסבה לעיבוד משמר –

סקוטלסקי, 2009 ; Altieri et al., 2005.

2.3.2 שמירה על איכות המים באגני היקוות חקלאיים

תכנון אזורי חיץ משמר סביב מקווי מים (Conservation Buffers): המטרות של אזורי חיץ משמר סביב נחלים, תעלות ניקוז, ומקווי מים הן לשמור על איכות המים במקווי מים ובבתי גידול לחים. אזורי החיץ מצמצמים את הנגר העילי ואת סחיפת הקרקע מהשדות; מצמצמים את כמות הכימיקלים החקלאיים הניגרים מהשדות אל המערכות המימיות; ומשמרים את היציבות והפוריות של שכבת הקרקע העליונה. אזורי חיץ משמר יכולים לשמש גם כמסדרונות אקולוגיים טבעיים בתוך הנוף החקלאי.

הסברים נוספים על לתכנון וממשק של אזורי חיץ משמר –

סקוטלסקי, 2009 ; ובמאמר של Bentrup (2008) המופיע באתר WWW.bufferguidelines.net.

2.3.3 שימור המגוון הביולוגי בנופים חקלאיים (Agro-ecology)

העיקרון המנחה המרכזי לתכנון של נופים חקלאיים התומכים בשימור מגוון ביולוגי הוא הגדלת המורכבות המבנית של הנוף החקלאי. זאת מכיוון שככל שהנוף החקלאי הטרוגני יותר, הוא עשוי לתמוך במגוון ביולוגי גבוה יותר. המגוון הביולוגי מספק שירותי האבקה, ויסות מזיקים, ופירוק חומרים אורגניים למערכת החקלאית.

הגדלת מורכבות הנוף החקלאי ושימור המגוון הביולוגי מושגת באמצעים שונים, למשל:

- הגנה על רצפים של שטחים פתוחים – טבעיים או מעובדים ;
- שמירה על כתמי צמחייה טבעיים בין השדות, ולמזער את ההפרעות בהם ;
- צמצום החדירה והתפשטות של מיני צמחים לא-מקומיים מהשדות לתוך הצמחייה הטבעית ;
- תכנון אזורי חיץ משמר בשולי השדות החקלאיים, ולעודד ממשק שולי השדות בהתאם למטרות חקלאיות ואקולוגיות ;
- ניהול הממשק החקלאי בתוך השדות (פילוח הקרקע, קציר, ריסוסים) באופן שממזער את ההשפעות השליליות שלהן על המגוון הביולוגי והיציבות במערכת האגרו-אקולוגית (למשל צמצום שימוש בחומרי הדברה, עיבוד משמר של קרקע חקלאית).

הסברים מפורטים והנחיות ליישום ממשק חקלאות-אקולוגית (Agro-ecology) –

סקוטלסקי, 2009 ; Altieri et al., 2005 .

סיכום

בשנים האחרונות מתרחש במשרד החקלאות ופיתוח הכפר שינוי תפיסתי משמעותי בסדרי עדיפויות של המדיניות החקלאית. בניגוד לעבר, שבו תקציב המשרד הוקדש "לעידוד חקלאות נטו", כיום תקציב המשרד מתחלק לשלושה חלקים – תמיכה בחקלאות קונוונציונאלית; תמיכה בפיתוח הכפר; ותמיכה במוצרים סביבתיים. כיום, נחוץ מסגור מחדש (reframing) של תפקיד האזורים הכפריים והחקלאות בישראל. דרושה רפורמה מקיפה במדיניות החקלאית, שתאפשר למרחב הכפרי להתפתח תוך שימור תפקודו כמרחב פתוח המספק שירותים אקולוגיים חיוניים לרווחת תושבי המדינה.

עד היום, מרבית התוכניות שהוצעו לעידוד תרומות סביבתיות במרחב החקלאי בישראל עסקו בעיקר בעקרונות לצמצום המפגעים הסביבתיים ובתוכניות לשימור החקלאות הנופית.

אני מקווה שהעקרונות האקולוגיים המובאים להלן, יסיפו למושג המתהווה של החקלאות הרב-תפקידית גם את שימור המגוון הביולוגי, כעמוד תווך מרכזי באסטרטגיה לפיתוח בר-קיימא של משרד החקלאות ופיתוח הכפר בישראל.

רשימת מקורות להעמקה

סקוטלסקי, א., 2006. רפורמות במדיניות הסבסוד החקלאי באירופה: תוכניות לעידוד חקלאות משמרת סביבה. סקירת ספרות. אתר נקודת ח"ן www.nekudat-hen.org.il

סקוטלסקי, א., 2009. עקרונות לתכנון וממשק של מסדרונות אקולוגיים באזורים חקלאיים. סקירת ספרות והמלצות יישומיות. אתר נקודת ח"ן www.nekudat-hen.org.il

Altieri, M.A., Nicholls C.I., & M.A. Fritz , 2005. **Manage insects on your farm: a guide to ecological strategies**. Sustainable Agriculture Network, Handbook series book 7. Beltsville MD.

Bentrup, G. 2008. **Conservation buffers: design guidelines for buffers, corridors, and greenways**. Gen. Tech. Rep. SRS-109. Asheville, NC: USDA, Forest Service, Southern Research Station. WWW.bufferguidelines.net

Daily, GC, 2001. **Ecological forecasts**. Nature, 411: 245

MEA (Millennium Ecosystem Assessment), 2005. **Ecosystems and human well-being: synthesis report**. Washington, DC: Island Press.

Paracchini, M.L., Peterson, J.E., Hoogenveen, Y., Bamps, C., Burfield, I., & C.van Swaay, 2008.

High Nature Value Farmland in Europe: an estimate of the distribution patterns on the basis of land cover and biodiversity. JRC Technical and Scientific Reports, European Commission, 2008.

10 רשימת מקורות

אחירון-פרומקין ת. ופרומקין ר. 2002. **אג'נדה 21 והצהרת ריו: רקע, תקציר והיבטים ישראלים**. המשרד לאיכות הסביבה, אשכול מדיניות ותכנון.

אלתרמן ר. והאן א. 2004. **הכלים לשמירה על שטחים פתוחים: מה ניתן ללמוד ממדינות אחרות ליישם בישראל? הטכניון- מוסד שמואל נאמן והמרכז לחקר עיר ואזור וקרן קימת לישראל**.

אסטרטגיות סביבה 2005. **תוכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא למשרד הפנים – היחידות העוסקות בשלטון מקומי**. אוגוסט 2005.

אסטרטגיות סביבה 2005. **תוכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא עבור מינהל מקרקעי ישראל**.

אסיף ש. , שחר א. (בשיתוף אהרונסון ש. וספיבק א.) 2005. **תכנית מתאר ארצית משולבת לבניה, לפיתוח ולשימור: תמ"א 35**. משרד הפנים - מינהל התכנון.

בן-שלום י. וגרטל ש. 2006. **תוכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא: משרד הבינוי והשיכון**. משרד הבינוי והשיכון.

הדס א., ליטביץ י., נוך י., שץ נ. ולפידות א. 2004. **חקלאות בת-קיימא- מנחלות חקלאיות לנחלות שומרות סביבה**, טיוטא להערות. משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

הדס א., ליטביץ י., נוך י., שץ נ. ולפידות א. 2004. **חקלאות בת-קיימא- נחלות חקלאיות בדו-קיום עם שמירת הסביבה**. משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

ועדה ציבורית בראשות א. הורביץ (עורך- ד. ברודט) 2008. **ישראל 2028: חזון ואסטרטגיה כלכלית- חברתית בעולם גלובלי**.

זליגמן נ. ולחמן א. (עורך- א. פרבולוצקי) 2008. **חקלאות בת-קיימא בסביבה משתנה**. נקודת ח"ן.

כהן ג. ובן שלום י. 2006. **דו"ח מספר 2- ביצוע החלטת ממשלה בנושא פיתוח בר-קיימא: מוגש לממשלה**. המשרד לאיכות הסביבה, אשכול מדיניות ותכנון.

כיוון 2007. **תוכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא במשרד להגנת הסביבה**. מאי 2007.

הכנסת, מרכז המחקר והמידע 2007. **תמיכות ממשלתיות בחקלאות – סקירה משווה**.

המועצה לשמירה על הנוף והקרקע 1996. פיתוח בר-קיימא תוך שמירה על הקרקע והנוף: הצעה למדיניות לאומית לשלוב הפיתוח עם השמירה על משאבי הקרקע והנוף הפתוח. החברה להגנת הטבע.

מישורי ר. 2006. מגמות ושיטות לתמיכה בפיתוח הכפר - סקירה על הנעשה בעולם. משרד החקלאות ופיתוח הכפר, הרשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר, אגף תכנון כפרי ואזורי.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר 2008. דו"ח פעילות המשרד לשנת 2007. הממונה על חוק חופש המידע - משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר 2004. אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרדי ממשלה – דיווח משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

משרד החקלאות ופיתוח הכפר. תכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא – מתווה כללי – טיוטא לדיון (מצגת).

משרד החקלאות ופיתוח הכפר 2004. אסטרטגיה לפיתוח בר קיימא במשרדי ממשלה – דיווח משרד החקלאות ופיתוח הכפר.

המרכז לקיימות מקומית, <http://www.kayamut.org.il/content2.php?cat=53&ind=10>, אוחזר ב-5 לאפריל 2009.

המשרד לאיכות הסביבה, אגף תכנון 2002. ניהול קונפליקטים בתכנון, פיתוח ואיכות הסביבה: דו"ח סדנא שנערכה בינואר 1999 במעלה החמישה.

המשרד לאיכות הסביבה 2002. הגברת הפיקוח והאכיפה בשמירה על שטח פתוח.

סביבותכנון, סדן-לובנטל ולרמן אדריכלים 2003. מדיניות וכלים לשמירה על שטחים פתוחים: תיקי כלי, עקרונות פעולה והמלצות.

סקוטלסקי א. 2007. רפורמות במדיניות הסבסוד החקלאי באירופה: תוכניות לעידוד חקלאות משמרת סביבה. אוניברסיטת תל-אביב.

פארטו הנדסה 2004. תכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא במשרד האוצר. מוגש לוועדת מנכ"לים, מאי 2004.

פארטו הנדסה 2004. **תכנית אסטרטגית לפיתוח בר-קיימא במשרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.** דו"ח סופי, נובמבר 2004.

פיין פ. (2005). **פיתוח בר-קיימא בחקלאות.** בתוך: **לקראת אסטרטגיה לפיתוח בר-קיימא בישראל.** המשרד לאיכות הסביבה – אשכול מדיניות ותכנון.

פלישמן ל., פייטלסון ע., זלוצקי מ. **דו"ח מחקרי מסכם בנושא: שינויים באופי החקלאות והכפר-עמדות של תושבי המרחב הכפרי באזור במרכז.** המחלקה לגיאוגרפיה, האוניברסיטה העברית בירושלים.

פרום אריכא, ר. 2007. **אמצעי המדיניות בתמ"א 35: התייחסות משרד החקלאות ופיתוח הכפר.** ישיבה מיוחדת של המועצה הארצית לתכנון ובנייה 15.5.07. משרד החקלאות ופיתוח הכפר, הרשות לתכנון ופיתוח החקלאות ההתיישבות והכפר, אגף תכנון כפרי ואזורי.

צבן ח., אבנימלך י. ואח' 2005. **חקלאות בת קיימא – מודל יישומי בעמק יזרעאל.**

צנובר יועצים 2006. **כלים לעידוד התיישבות באזורי עדיפות לאומית: בחינת כלים קיימים והצעת כלים חדשים.** דו"ח מסכם מוגש למשרד הבינוי והשיכון.

רוזנטל ג. וגוטהלף ת. 2006. **כלים כלכליים להגנה אקטיבית על שטחים פתוחים: הצעת עבודה.**

שגיא, י. 2005. **הצעת אמנה: חקלאות וסביבה.** מכון דש"א, החברה להגנת הטבע.

שגיא, י. 2004. **כלים לשמירה על שטחים פתוחים: פיילוט תמרוץ עיבוד ראוי (עמק חפר).**

שגיא, י. 2003. **חקלאות, סביבה, טבע ונוף- מבט לעתיד.** מכון דש"א, החברה להגנת הטבע. כנס נקודת ח"ן.

שגיא, י. 1999. **לשמור על החקלאות: הצעה לרפורמה אגררית הוגנת.** מכון דש"א, החברה להגנת הטבע.

שמש-עדני, א. (2002). **הערך הכלכלי של נופים חקלאיים.** עבודת מאסטר, הפקולטה לחקלאות, מזון וסביבה, האוניברסיטה העברית, רחובות.

שקדי י. ושדות א. 2000. **מסדרונות אקולוגיים בשטחים הפתוחים: כלי לשמירת טבע.** רשות הטבע והגנים.

Agriculture and Agri-food Canada 2006. **SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY 2007-2009 - Making Progress Together**, <http://www4.agr.gc.ca/AAFC-AAC/display-afficher.do?id=1174650347930&lang=eng> retrieved 2 April 2009.

Blandford D. and Boisvert R. 2004. **Multifunctional agriculture – View from the United States**, dblandford.aers.psu.edu/PDF/Papers/90th_EEAE_Seminar.pdf retrieved on 28 March 2009.

Caring for our Country 2009. **Caring for our country – a business approach to delivery**, <http://www.nrm.gov.au/> retrieved on 2 April 2009.

CDFA 2009. **California Department of Food and Agriculture**, <http://cdfa.ca.gov/> retrieved 4 April 2009.

DAFF 2009. Australian Government – Department of Agriculture, Fisheries and Forestry web page, <http://www.daff.gov.au/> retrieved on 2 April 2009.

DEFRA 2002. **Farming and Food's Contribution to Sustainable Development - using economic instruments to address the environmental impacts on agriculture**. <http://www.defra.gov.uk/farm/policy/sustain/pdf/sffs-econanalysis.pdf> retrieved on 28 March 2009.

DEFRA 2009. **UK Government sustainable development – home**, <http://www.defra.gov.uk/sustainable/government/> retrieved 5 April 2009.

DeVries B. 2000. **Multifunctional Agriculture in the International Context: A Review**. The Land Stewardship Project.

EU, European Union – European commission – DG for agriculture 2004. **The Common Agricultural Policy – a policy evolving with the times**, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/capleaflet/cap_en.pdf retrieved on 28 March 2009.

FAO 1989. **Sustainable Development and Natural Resources Management**, Twenty-Fifth Conference, Paper C 89/2 - Sup. 2.

FAO 1997. Guidelines for the Integration of Sustainable Agriculture and Rural Development into Agricultural Policies. **FAO agricultural policy and economic development series 4.**

Farm Service Agency 2000. Strategic Plan 2005-2011. United States Department of Agriculture.

Fereres E. 2008. **Towards a More Sustainable Agriculture in Andalusia, Spain**, Institute for Sustainable Agriculture-CSIC, University of Cordoba.

FOAG 2009 **Federal Office for Agriculture, Switzerland**,
<http://www.blw.admin.ch/themen/00011/index.html?lang=en>, retrieved 4 April 2009.

Fresco L.O. 2008. **Agriculture as a Producer of Public Goods - How to define and Reward the Different Roles of Agriculture from Production to Conservation**. Paper Presented at the 5th Conference of Nekudat Hen, 28.10.2008, Kibbutz Tzuba.

Hofer E. 2007. **Agri-environmental policy in Switzerland**,
www.lupg.org.uk/Docs/FPRE17-V-Agri-environment-policy-in-Switzerland.ppt retrieved 4 April 2009.

Jervell A.M. and Jolly D.A. 2003. **Beyond food: towards multi functionality of agriculture**, working paper 2003-19, Centre for food policy, Norwegian agricultural economics research institute
<http://www.nilf.no/Publikasjoner/Notater/En/2003/N200319Hele.pdf>
retrieved 1 April 2009.

Leader+ 2009. **Leader+ homepage**,
http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/index_en.htm retrieved on 4 April 2009.

MAF – Ministry of Agriculture, New Zealand 2007. **Sustainable Development of New Zealand Agriculture and Forestry - a framework for the Ministry of Agriculture and Forestry** <http://www.maf.govt.nz/mafnet/publications/agriculture-forestry-perspectives/sustainable-dvlpmt-of-nz-ag-and-forestry/page.htm> retrieved 2 April 2009.

Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries, Japan 2006. **Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan FY2006; Policies on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan FY2007.**

MinLNV 2009. **Ministry of Agriculture, Nature and Food quality, the Netherlands, Policy 2009.**
http://www.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1640375&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_document_id=112540&p_node_id=1810129&p_mode=BROWSE retrieved on 2 April 2009.

NLWRA (2009) **Signposts for Australian Agriculture,**
<http://www.nlwra.gov.au/national-land-and-water-resources-audit/signposts-australian-agriculture> retrieved on 1 April 2009.

OECD 2004. **Analysis of the 2003 CAP reform,**
<http://www.oecd.org/dataoecd/62/42/32039793.pdf> retrieved on 28 March 2009.

Secretary of State for Environment, Food and Rural Affairs, U.K. 2005. **Securing The Future: The UK Government Sustainable Development Strategy.** Presented to Parliament by the Secretary of State for Environment, Food and Rural Affairs by Command of Her Majesty.

Šimková E. 2007. Strategic Approaches to Rural Tourism and Sustainable Development of Rural Areas. **Agricultural Economics** 53 (6): 263-270.

Soil and Water Conservation Society 2004. **Realizing the Promise of the Farm Security and Rural Investment Act of 2002: How Implementation of the Conservation Provisions Measures Up.** An Agricultural Conservation Policy Project.

TDA 2009. **Texas Department of Agriculture**

http://www.agr.state.tx.us/agr/index/0,1911,1848_0_0_0,00.html 5 April 2009.

USDA 2006. **Strategic Plan for FY 2005-2010**

<http://www.ocfo.usda.gov/usdasp/usdasp.htm> retrieved on 28 March 2009.

Vorely B. 2002. **Sustaining Agriculture: Policy, Governance, and the Future of Family-based Farming.** International Institute for Environment and Development.

WCED 1987. **Our Common Future: The Bruntland Report.** Oxford University Press from the World Commission on Environment and Development.